

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Marx'ın sözcükleriyle Kapital özeti

OTTO RÜHLE

Şimdi de bir değişikliklik olsun diye, kendi işlerini ortak üretim araçları ile gören ve bütün bireylerin kendi emek-güçlerini bilinçli olarak o topluluğun birleşik emek-gücü olarak kullanan, özgür insanlardan kurulmuş bir topluluk tablosu çizelim. Robinson'un emeğindeki bütün ayırıcı özellikler burada da yinelenir, ama şu farkla ki, buradaki emek, bireysel değil, toplumsaldır. Robinson'un ürettiği her şey, yalnız kendi kişisel emeğinin sonucuydu ve bunun için de yalnız kendisi için bir kullanım nesnesiydi. Bizim toplumumuzun toplam ürünü, toplumsal bir üründür. Bunun bir kısmı yeni üretim araçları olarak iş görür ve toplumsallığı devam eder. Ama öteki kısmı, üyelerce yaşamı sürdürme aracı olarak tüketilir. Bu ikinci kısmın üyeler arasında dağılımı bu nedenle zorunludur. Bu dağılım biçimi, topluluğun üretken örgütlenmesine ve üreticilerin ulaştıkları tarihsel gelişmenin derecesine bağlı olarak değişir. Salt metallerin üretimi ile bir paralellik kurmuş olmak için yaşamlarını sürdürme araçlarında tek tek her üreticinin payının, onun emek-zamanı ile belirlendiğini varsayacağız. Bu durumda emek-zamanı ikili bir rol oynamaktadır. Belirli bir toplumsal plana uygun olarak bunun bölüşümü, yapılacak olan farklı iş türleri ile topluluğun çeşitli gereksinimleri arasında uygun bir orana göre yapılır. Öte yandan bu, aynı zamanda, her birey tarafından ortaya konan ortak emeğin payının vb. ve bireysel tüketim için ayrı bir toplam üründeki payının ölçüsü olarak iş görür. Tek tek üreticilerin, hem kendi emekleri ve hem de emek ürünleri yönünden, toplumsal ilişkileri, bu

Otto Rühle

MARX'IN KAPİTALİ

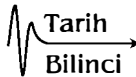
Marx'ın Sözcükleriyle Kapital Özeti

Otto Rühle

MARX'IN KAPİTALİ

Marx'ın Sözcükleriyle Kapital Özeti

Kapital Özet
Marx'ın Sözcükleriyle

Tarih Bilinci Yayınları, 12
Politik Ekonomi Dizisi: 1

MARX'IN KAPİTALİ
Marx'ın Sözcükleriyle Kapital Özeti

Birinci Baskı
Ekim 2004

Kapak Tasarımı ve Dizgi:
Tarih Bilinci Yayınları

Baskı ve Cilt:
Berdan Matbaacılık (Tel: 0 212 613 11 12)

ISBN 975-8517-11-2

Tarih Bilinci Yayınları
Osmanağa Mah. Çuhadarağa Sok.
Galerium İş Merkezi, No: 31-33 / 98
Kadıköy/İstanbul

Tel: 0 216 449 42 54
e-mail: tarihbilinci@hotmail.com

İÇİNDEKİLER

YAYINEVİNİN SUNUŞU	7
ZAMANIMIZDA MARKSİZM	11
BİRİNCİ KISIM: META VE PARA	57
Birinci Bölüm: Meta	57
Birinci Kesim: Meta'nın iki ögesi: kullanım-değeri ve değer	57
İkinci Kesim: Metada cisimleşen emeğin iki yönlü karakteri ...	61
Üçüncü Kesim: Değerin biçimi ya da mübadele-değeri	63
Dördüncü Kesim: Metaların fetiş karakteri ve bunun sırrı	71
İkinci Bölüm: Mübadele	75
Üçüncü Bölüm: Para ya da Meta Dolaşımı	79
İKİNCİ KISIM: PARANIN SERMAYEYE DÖNÜŞÜMÜ	92
Dördüncü Bölüm: Sermayenin Genel Formülü	92
ÜÇÜNCÜ KISIM: MUTLAK ARTI-DEĞERİN ÜRETİMİ ...	97
Beşinci Bölüm: Emek Süreci ve Artı-Değer Üretim Süreci ..	97
Altıncı Bölüm: Değişmeyen Sermaye ve Değişen Sermaye	102
Yedinci Bölüm: Artı-Değer Oranı	104
Sekizinci Bölüm: İşgünü	108
Birinci Kesim: İşgününün sınırları	108
İkinci Kesim: Artı-emek hırsı	110
Üçüncü Kesim: Mücadele yüzyılları	113
Dördüncü Kesim: Çocuk emeği	115
Dokuzuncu Bölüm: Artı-Değerin Oranı ve Kitleleri	117

DÖRDÜNCÜ KISIM: NİSPÎ ARTI-DEĞER ÜRETİMİ	121
Onuncu Bölüm: Nispî Artı-Değer Kavramı	121
Onbirinci Bölüm: Elbirliği.....	122
Onikinci Bölüm: İşbölümü ve Manüfaktür	127
Onüçüncü Bölüm: Makine ve Modern Sanayi	135
BEŞİNCİ KISIM: MUTLAK VE NİSPÎ ARTI-DEĞER ÜRETİMİ	154
Ondördüncü Bölüm: Mutlak ve Nispî Artı-Değer	154
Onbeşinci Bölüm: Emek-Gücü Fiyatında ve Artı-Değerde Büyükölük Değişimleri	156
Onaltıncı Bölüm: Artı-Değer Oranı İçin Çeşitli Formüller ..	156
ALTINCI KISIM: ÜCRETLER.....	159
Onyedinci Bölüm: Emek-Gücü Değerinin ya da Fiyatının Ücrete Dönüşmesi	159
Onsekizinci Bölüm: Zamana Göre Ücret.....	160
Ondokuzuncu Bölüm: Parça-Başı Ücret.....	162
Yirminci Bölüm: Ücretlerdeki Ulusal Farklılıklar	164
YEDİNCİ KISIM: SERMAYE BİRİKİMİ	166
Yirmibirinci Bölüm: Basit Yeniden Üretim	166
Yirmiikinci Bölüm: Artı-Değerin Sermayeye Dönüşmesi ..	170
Yirmiüçüncü Bölüm: Kapitalist Birikimin Genel Yasası	173
SEKİZİNCİ KISIM: SÖZDE İLKEİ BİRİKİM.....	183
Yirmidördüncü Bölüm: İlkel Birikimin Sırrı	183

YAYINEVİNİN SUNUŞU

Marx'ın başyapıtı olan *Kapital*, dev boyutlardaki hacmi ve zorlu içeriği nedeniyle Marksizm öğrencisi için ürkütücü olabilmiştir. Bu nedenle çeşitli yazarlar tarafından Marx'ın *Kapital*'deki tahlillerinin özeti yapılmıştır. Bu tür el kitaplarıyla sıkça karşılaşırız. Ancak bunların hemen tamamı doğal olarak bir basitleştirme ve "Marx'ı izah etme" çabası olmuştur. İlk kez, bir Alman komünisti olan Otto Rühle tarafından 1939 yılında yapılmış olan buradaki çalışma ise, bu tür basitleştirme ve izah etmelerden farklı olarak, Marx'ı yalnız ve yalnızca kendi kaleminden özetlemektedir. Rühle Marx'ın tüm iktisadi eleştirisinin temelini oluşturan *Kapital*'in birinci cildini dikkatli bir çalışmayla kısaltmıştır. Burada Marx, hiçbir katkı yapılmaksızın kendi kalem ve özgün üslubuyla konuşmaktadır. Yalnızca, okumayı güçleştirici ve cesaret kırıcı olabilen ve ana kavramsal çatının ilk elde anlaşılmasını zorlaştırabilen bazı uzun ve eskimiş örneklemeler, dipnotlar, parlamento raporları ve sayısız diğer alıntı ve belgelemeler, polemikler, yan konular vb. burada ayıklanmıştır. Bu kısaltmada belirleyici olan kaygı, temel önemde olan ana kavramsal çatının, temel kavram ve tahliller arasındaki geçişlerin belirginleştirilmesi olmuştur. Bu yönüyle çalışma, Marx'ın iktisadi tahliline, ya da daha doğru bir ifadeyle, iktisat eleştirisine giriş yapmak için ideal bir araç niteliği ta-

şımaktadır. Bunun tüm Marksizm öğrencileri için cesaretlendirici ve iştah açıcı bir işlev göreceğini umuyoruz.

Bu çalışma ilk olarak 1939 yılında Rühle Meksika'dayken *Living Thought of Karl Marx (Karl Marx'ın Yaşayan Düşünce-si)* adıyla, yani İngilizce olarak yayınlanmış. Anlaşıldığı kadarıyla birkaç yıl içinde diğer bellibaşlı Batı dillerinde de (Flamanca, Almanca, İtalyanca, İspanyolca, Fransızca) mevcut *Kapital* çevirileri üzerinden aynı kısaltma metni oluşturulmuş. Elinizdeki kitapla bunlara Türkçe versiyon da eklenmiş bulunuyor. Her ne kadar bu çalışmanın Türkçeye kazandırılması 65 yıllık bir gecikmeyle gerçekleşiyor olsa da, "geç olması hiç olmamasından evladır".

Türkçe'deki kısaltma metin oluşturulurken doğal olarak *Kapital*'in mevcut tek tam çevirisi olan Alaattin Bilgi tarafından gerçekleştirilmiş Sol Yayınları çevirisi esas alınmıştır. Bu sebeple Alaattin Bilgi ve Sol Yayınlarına müteşekkirdüğümüzü belirtmek isteriz.

Rühle'nin kısaltma metninin İngilizcesi esas alınarak Türkçe *Kapital*'den ilgili metin parçaları ayıklanıp yeniden birleştirilmiştir. Bu görüldüğü kadar kolay olmamıştır. İki temel sebeple: bir yandan Rühle'nin kısaltması basitçe yekpare metin bloklarından oluşmayıp, daha ince ve karmaşık olduğu için ve diğer yandan *Kapital*'in İngilizcesi, Almancası ve Türkçesi arasında zaman zaman oldukça önemli olabilen birtakım farklar olduğu için. Türkçe kısaltmayı oluştururken, Rühle'nin metninin bizim temin edebildiğimiz İngilizce ve Almancasından ve elbette *Kapital*'in tam metninin İngilizce ve Almancasından yararlandık. *Kapital*'in Alaattin Bilgi çevirisi İngilizceden yapılmış olduğu için biz de İngilizce kısaltmayı esas alarak, kısaltma metnine tekabül eden tüm kısımların çevirisini baştan sona kontrol ettik ve gerekli gördüğümüz yerlerde düzeltme yaptık. Genel olarak çok emek verilmiş ve başarılı bir çalışma olmakla beraber, *Ka-*

pital'in Türkçe çevirisinde yer yer hatalar ve çeşitli anlam kaymaları bulunduğu için bu tür birçok düzeltme yapıldı. Bunları yaparken İngilizce metnin yanı sıra Almanca metinden de büyük ölçüde yararlandık ve kararlarımızı belirleyen tek ölçütümüz, Marx'ın gerçekten ne demek istediği ve bunun en iyi ve tam nasıl ifade edilebileceği oldu.

Yine çeviride bazı kavramların daha iyi anlaşılabilmesi için mevcut Türkçe *Kapital* çevirisinden farklı kelimeler kullandığımız durumlar oldu. Başka örneklerin yanı sıra, bunun en belirgin örneği “mübadele” anlamındaki “değişim” kavramıdır. Her ne kadar belirli ölçüde yerleşmeye başlamış olsa da, değişim kelimesi ne yazık ki içerdiği farklı anlamlar nedeniyle mübadele anlamını vermekte yetersiz kalmaktadır. Değişmek, farklı hale gelmek, dönmek gibi birincil anlamlar ile mübadele etmek, yani karşılıklı değiş-tokuş etmek anlamları hem Almanca'da hem İngilizcede birbirinden farklı kelimelerle ifade edilmekte ve anlaşılır olmaktadır. Öte yandan Türkçe *Kapital*'de değişen-sermaye ve değişmeyen-sermaye gibi başka kilit kavramlar olduğu için ayırt etme sorunu ayrıca önem kazanmaktadır. Bu nedenle, genel eğilime biraz ters düşme pahasına da olsa, mübadele anlamındaki değişim kelimelerinin yerine mübadele sözcüğünü kullanmayı tercih ettik.

Çeviriye ilişkin son bir nokta Marx'ın kullandığı para ve ölçü birimlerine ilişkindir. Şilin, yarda, libre gibi sadece Türkçe okur için değil dünyanın büyük çoğunluğu için oldukça yabancı İngiliz birimleri yerine, Marx'ın kullandığı orijinal sayısal değerlerleri değiştirmeksizin, metre ve kilo gibi daha anlaşılır ve çoktan beridir evrensel kabul gören ölçü birimlerini ve şilin yerine de lirayı kullanmayı yeğledik.

Otto Rühle'nin bu çalışması yine o sıralar Meksika'da sürgünde bulunan Troçki'nin *Zamanımızda Marksizm* başlığını taşıyan bir önsözüyle yayınlandı. Troçki bu yazısında artık çok

aşına olduğumuz “Marksizm öldü, yanlışlığı ortaya çıktı” türünden iddialarla hesaplaşmakta ve Marksizmin canlılığını ortaya koymaktadır. Biz eserin çeşitli dillerdeki baskılarında olduğu gibi bu önsözü de yayınlamanın hem aslına daha uygun, hem de işlevli olacağını düşündük.

1874-1943 yılları arasında yaşayan Otto Rühle, başta da belirttiğimiz gibi bir Alman komünisti. 1912 yılında Alman Sosyal Demokrat Partisinden milletvekili seçildi ve dünya savaş patlak verdikten sonra 1915 baharında parlamentoda savaş kredilerine karşı Liebknecht’le birlikte oy kullanan tek kişiydi. Savaş sırasında ve sonrasında enternasyonalist devrimci bir faaliyet gösterdi ve Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht, Franz Mehring ve diğerleriyle birlikte Alman solunu temsil ederek 1919’da Alman Komünist Partisinin kuruluşunda yer aldı. Hem bu dönemde hem de sonrasında sol komünist görüşler taşıyan Rühle, bu akımın daha sonra genel olarak Komünist Enternasyonal ve Bolşevizmle yollarını ayırmasıyla birlikte Hitler’in iktidara gelmesine kadar bu çizgideki küçük gruplar içinde yer alarak mücadele etti. Hitler’in iktidara gelmesinden sonra Almanya’dan ayrılarak Meksika’ya yerleşti ve orada öldü.

Bu *Kapital* kısaltmasına ilişkin olarak son bir hatırlatma yapalım: bu kısaltma *Kapital*’in tamamının okunmasının yerini almak üzere değil, daha ziyade ona doğru yönlendirici, teşvik edici bir giriş olarak görülmelidir.

Tarih Bilinci Yayınları

ZAMANIMIZDA MARKSİZM

Lev Troçki

Bu kitap, Marx'ın ekonomik öğretisinin temellerini Marx'ın kendi sözleriyle özlü bir biçimde ortaya koymaktadır. Her şeyden önce, halen hiç kimse emek değer teorisini Marx'tan daha iyi açıklayamamıştır. *Kapital*'in birinci cildinin –Marx'ın tüm ekonomik sisteminin temeli– özeti Otto Rühle tarafından, büyük bir dikkatle ve derin bir görev bilinciyle yapılmış. İlk elenmesi gerekenler, zamanı geçmiş örnekler ve göstergelerdi; daha sonra, bugün sadece tarihi bir ilginin konusu olabilecek yazılardan alıntılar, unutulmuş yazarlarla polemikler ve son olarak da, verili dönemi anlamaktaki önemi her ne olursa olsun, tarihi olmaktan ziyade teorik hedefler güden özlü bir açıklamada yeri olmayan sayısız belge –Parlamento Yasaları, fabrika müfettişlerinin raporları vb.– geliyordu. Aynı zamanda Rühle, özeti bütünlüğünü olduğu kadar bilimsel analizin gelişimindeki sürekliliği de korumak için her şeyi yaptı. Mantıksal çıkarımlar ve diyalektik düşünce geçişleri, inanıyoruz ki hiçbir noktada ihlâl edilmemiş. Bu özet, dikkatle ve ciddi olarak ele alınmayı hak ediyor. Rühle okuyucuya yardımcı olabilmek için metne kısa kenar başlıkları eklemiş.

Marx'ın özellikle ilk ve en zor bölümdeki bazı muhakemele-ri, yeni başlayan okura çok fazla daldan dala atlayan, kılı kırk yaran veya "metafizik" muhakemelermiş gibi gelebilir. İşin gerçeği, bu izlenim, son derece alışılmış olgulara bilimsel olarak yaklaşma alışkanlığının olmayışından kaynaklanmaktadır. Meta, gündelik varoluşumuzun öylesine her yanına sinmiş, geleneksel ve alışılmış bir parçası haline gelmiştir ki, ayakta uyuyan bizler, insanın, herhangi bir dünyevi kullanımı olmayan minnacık altın veya gümüş sikkeler karşılığında, yaşamını sürdürmek için ihtiyaç duyduğu önemli nesnelerden neden vazgeçtiği üzerine kafa patlatmayı denemeyiz bile. Mesele sadece metayla da sınırlı değil. Pazar ekonomisinin kategorilerinin (temel kavramlarının) hepsi, sanki besbelliymiş gibi, sanki insan ilişkilerinin doğal temelleriymiş gibi irdelenmeksizin kabul edilmiş görünürler. Ancak, insan emeği, hammadde, aletler, makineler, işbölümü, bitmiş ürünleri emek süreci katılımcıları arasında dağıtma zorunluluğu, vs. ekonomik sürecin gerçekleri iken, "meta", "para", "ücret", "sermaye", "kâr", "vergi" ve benzeri böylesi kategoriler, insanların anlamadıkları ve kontrollerinde de olmayan ekonomik bir sürecin çeşitli yönlerinin kafalardaki yarı-mistik yansımalarıdır. Onları deşifre etmek için mükemmel bir bilimsel analiz zorunludur.

Birleşik Devletler'de, bir milyonu olan birinin bir milyon değerinde görüldüğü bu ülkede, pazar kavramları herhangi bir başka yerde olduğundan çok daha derinlere işlemiştir. Çok yakın tarihe kadar Amerikalılar ekonomik ilişkilerin doğasını anlamaya pek az çaba göstermişlerdi. En güçlü ekonomik sistemin toprağında ekonomik teori son derece kısır kalmayı sürdürdü. Ancak Amerikan ekonomisinin derinleşen mevcut krizi, kamuoyunu birden bire kapitalist toplumun temel sorunlarıyla yüz yüze getirdi. Herhangi bir olayda, ekonomik gelişimin hazırlop ideolojik yansımalarını eleştirmeksizin kabul etme alışkanlığını

yenemeyen ve Marx'ın ayak izlerinden giderek, metanın esas doğasını kapitalist organizmanın temel hücresi olarak çözümlemeyen herkes, çağımızın en önemli ve en şiddetli belirtilerini bilimsel olarak kavramaktan aciz olduğunu daima kanıtlayacaktır.

Marx'ın Yöntemi

Doğadaki nesnel tekerrürlerin kavranışı olarak bilimi inşa eden insanoğlu, kendisi için, doğaüstü güçlerle farazi ilişkiler (din) veya zaman dışı ahlâki hükümler (idealizm) biçiminde özel ayrıcalıklar yaratarak, inatla ve ısrarla kendisini bilimden dışlamaya çabaladı. Marx, insanoğluna, maddi doğanın evrim süreci içerisinde doğal bir halka; insan toplumuna, üretimin ve dağıtımın örgütü; kapitalizme de, insan toplumunun gelişiminde bir aşama gözüyle bakarak, onu bu iğrenç ayrıcalıklardan keşinkes ve sonsuza kadar mahrum etti.

Ekonominin “ebedi yasalarını” keşfetmek, Marx'ın amacı değildi. Böylesi yasaların varlığını reddetti. İnsan toplumunun gelişim tarihi, her biri kendi yasalarına uygun olarak işleyen çeşitli ekonomik sistemlerin birbirini izlemesinin tarihidir. Bir sistemden diğerine geçiş daima üretici güçlerin –yani tekniğin ve emeğin örgütlenmesinin– gelişimi tarafından tayin edilir. Belli bir noktaya kadar, toplumsal değişimler nicel karakterdedirler ve toplumun temellerini –yani hüküm süren mülkiyet biçimlerini– değiştirmezler. Ancak, ne zaman ki, olgunlaşan üretici güçlerin artık eski mülkiyet biçimlerine sığmadığı bir noktaya ulaşılır; ardından, toplumsal düzende sarsıntıların eşlik ettiği radikal bir değişim gelir. Kölelik ilkel komünün yerini aldı veya onu tamamladı; serflik kendi feodal üstyapısıyla birlikte köleliğin yerini aldı; şehirlerin ticari gelişimi, Avrupa'ya on altıncı yüzyılda –takiben birçok aşamadan geçen– kapitalist düzeni getirdi. Marx *Kapital*'inde genel olarak ekonomiyi değil, kendi

özgöl yasalarına sahip olan kapitalist ekonomiyi irdeler. Diğer ekonomik sistemlere, kapitalizmin özelliklerini aydınlatmak için sadece geçerken değinir.

İlkel köylü ailesinin kendine yeterli ekonomisi, bir “politik ekonomi”ye ihtiyaç duymaz, çünkü bir yandan doğa güçlerinin, diğer yandan geleneklerin egemenliği altındadır. Yunanlıların ve Romalıların köle emeğine dayanan kendi içine kapalı doğal ekonomileri, köle sahiplerinin, “plan”ı doğrudan doğa ve alışkanlıklar tarafından belirlenen iradesi tarafından yönetiliyordu. Aynı şey Ortaçağ devletiyle onun köylü serfleri için de söylenebilir. Tüm bu örneklerde ekonomik ilişkiler ilkel kabalıkları içinde açık ve şeffaftırlar. Ancak çağdaş toplumun durumu tümüyle farklıdır. O, tüm eski kendi içine kapalı bağlantıları ve miras kalan emek biçimlerini yıktı. Yeni ekonomik ilişkiler şehirleri ve köyleri, eyaletleri ve ulusları birbirine bağladı. İşbölümü, gelenek ve alışkanlıkları paramparça ederek tüm gezegeni sardı, bu ilişkiler kendilerini belirli bir plana göre oluşturmadı, tersine insan bilinci ve önsezisinden ayrı olarak oluştu ve sanki insanın çok gerisindeymiş gibi göründü. İnsanların, grupların, sınıfların, ulusların, işbölümünden doğan karşılıklı bağımlılığı hiç kimse tarafından yönetilmedi veya idare edilmedi. İnsanlar, kim olduklarını bilmeksizin, onların ihtiyaçları hakkında bilgi edinmeksizin diğerleri için çalışırlar. Ve bunu genel olarak, ilişkilerinin nasıl olsa kendilerini bir düzene sokacağı umudu ve hatta güveniyle yaparlar ya da daha ziyade yapma alışkanlığındadırlar.

Kapitalist toplumun tekerrürlerinin nedenlerini, bu toplumun üyelerinin öznel bilincinde –niyet veya planlarında– aramak düpedüz imkânsızdır. Kapitalizmin nesnel tekerrürleri, bilim onun hakkında ciddi olarak düşünmeye başlamadan önce formüle edilmişti. Bugüne kadar da insanların büyük çoğunluğu kapitalist ekonomiye hükmeden yasalar hakkında hiçbir şey

bilmiyorlardı. Marx'ın yönteminin tüm gücü, ekonomik olgulara, belirli insanların öznellikleri açısından değil, tam da deneyci bir doğa bilimcisinin bir arı kovanına ya da karınca yuvasına yaklaştığı gibi, bir bütün olarak toplumun nesnelliği açısından yaklaşmasıdır.

Ekonomi bilimi için belirleyici önemi olan şey, insanların neyi nasıl yaptığıdır, kendilerinin kendi eylemleri hakkında ne düşündükleri değil. Toplumun kökeninde yatan din ve ahlâk değil, emek ve doğadır. Marx'ın yöntemi materyalisttir, çünkü varlıktan bilince ilerler, başka bir yoldan değil. Marx'ın yöntemi diyalektiktir, çünkü doğaya ve topluma, evrimleri içinde ve evrimin kendisine de, karşıt güçlerin süre giden mücadelesi olarak bakar.

Marksizm ve Resmi Bilim

Marx'ın öncelleri vardı. Klasik politik ekonomi –Adam Smith, David Ricardo– en verimli dönemine, kapitalizm eskimeden, henüz yarınlarından korku duymaya başlamadan önce ulaştı. Marx, her iki büyük klasikçiye de çok derin minnettarlığının eksiksiz bir saygısını gösterdi. Yine de, klasik ekonominin temel hatası, kapitalizmi, toplumun gelişiminde yalnızca tarihsel bir aşama olarak değil, insanlığın her zamanki normal yaşayış biçimi olarak görmesiydi. Marx, bu politik ekonominin eleştirisiyle işe başladı, onun hatalarının yanı sıra kapitalizmin çelişkilerini de sergiledi ve çöküşünün kaçınılmazlığını gösterdi. Rosa Luxemburg'un tam da yerinde gözlemlediği gibi, Marx'ın ekonomik öğretisi klasik ekonominin çocuğudur, doğumu annesinin yaşamına malolan bir çocuk.

Bilim, dış etkilere kapalı bir okul çalışmasında değil, kanlıcanlı toplumda amacına ulaşır. Toplumu parçalara ayıran çıkar ve tutkular, bilimin –özelikle politik ekonominin, zenginlik ve yoksulluğun biliminin– gelişimi üzerinde de etkilerini gösterir.

İşçilerin kapitalistlere karşı mücadelesi, burjuvazinin teorisyenlerini, sömürü sisteminin bilimsel analizine sırtlarını dönmeye ve kendilerini ekonomik olguların salt tanımlanmasıyla, ekonomik geçmişin incelenmesiyle oyalamaya, ve çok daha kötüsü, kapitalist rejimi temize çıkarma amacıyla olduklarından olguları büsbütün çarpıtmaya zorladı. Bugünlerde resmi eğitim kurumlarında okutulmakta olan ve burjuva basında da vaaz edilen ekonomik doktrin, önemli olgusal materyallerin kılığını çekmemektedir, ama yine de bir bütün olarak ekonomik süreci kavramakta ve onun yasalarını ve perspektiflerini keşfetmekte düpedüz yetersizdir, üstelik bunu yapmaya niyeti de yoktur. Resmi politik ekonomi ölmüştür. Kapitalist toplumun gerçek bilgisi ancak Marx'ın *Kapital*'i aracılığıyla elde edilebilir.

Emek Değer Yasası

Çağdaş toplumda insanın temel ilişkisi mübadeledir. Mübadele sürecine giren her emek ürünü meta haline gelir. Marx, incelemesine meta ile başladı ve kapitalizmin bu temel hücrelerinden, insan iradesinden bağımsız bir şekilde kendisini nesnel olarak mübadele temelinde biçimlendiren toplumsal ilişkileri çıkarttı. Temel bilmecenin –herkesin kendisini düşündüğü ve kimsenin kimseyi düşünmediği kapitalist toplumda, yaşam için vazgeçilmez olan ekonominin çeşitli dallarının nispi oranlarının nasıl oluştuğu– çözülmesi, sadece bu yolun takip edilmesiyle mümkün olabilir.

İşçi emek-gücünü satar, çiftçi ürettiğini pazara götürür, tefeci banker borç verir, dükkâncılar bir mal türünü satar, sanayici bir fabrika kurar, spekülatör bono ve senet alıp satar; her birinin ücret veya kâr hakkında kendi tasarımları, kendi özel planları, kendi kaygıları vardır. Bununla birlikte, bu bireysel uğraşlar ve eylemler kaosundan belli bir ekonomik bütün doğar. Doğrudur, bu bütün uyumlu değil çelişkilidir, ama yine de topluma sırf var

olma olanağını değil, aynı zamanda gelişme olanağını da sunar. Bu, her şeyden önce, kaosun pek de kaos olmadığı, eğer bilinçli olarak değilse bile bir şekilde otomatik olarak düzenlendiği anlamına gelir. Ekonominin pek çok yönünü görelî bir denge durumuna getiren mekanizmayı anlamak, kapitalizmin nesnel yasalarının keşfedilmesi demektir.

Açıkçası, kapitalist ekonominin çeşitli alanlarına –ücretler, fiyat, toprak, rant, kâr, faiz, kredi, borsa– hükmeden yasalar, sayısız ve karmaşıktır. Ancak son tahlilde, Marx'ın bulduğu ve sonuna kadar dikkatle incelediği tek bir yasaya indirgenirler; gerçekte kapitalist ekonominin temel düzenleyicisi olan emek-değer yasasına. Bu yasanın anlamı basittir. Toplumun elinin altında belirli bir canlı emek-gücü rezervi vardır. Bu güç, doğaya uygulandığında insan ihtiyaçlarının giderilmesi için gerekli ürünleri üretir. Bağımsız üreticiler arasındaki işbölümünün sonucu olarak, ürünler meta halini alır. Metalar bir diğer metayla, belirli bir oran karşılığında, başlangıçta dolaysız olarak ve en sonunda da altın veya gümüş aracılığıyla mübadele edilirler. Belirli bir ilişki içerisinde onları bir diğerine eşit kılan, metaların temel özelliği, onlara harcanan insan emeğidir; soyut emek, genel olarak emek. İşte bu insan emeği, değer ölçüsü ve temelidir. Milyonlarca dağınık üretici arasındaki işbölümü toplumun dağılmasına yol açmaz, çünkü metalar onlara harcanan toplumsal olarak gerekli emek zamanına göre mübadele edilirler. Mübadele sahası olarak pazar, metaları kabul veya reddederek, onların kendi içlerinde toplumsal olarak gerekli emeği içerip içermediklerine karar verir, böylece toplum için gerekli çok çeşitli metaların oranlarını ve sonuç olarak da emek-gücünün çeşitli işkollarına göre dağılımını belirler.

Pazarın gerçek işleyişi, burada sadece birkaç satırla ortaya konulandan karşılaştırılmaz ölçüde daha karmaşıktır. Bu nedenle, emek değeri etrafında salınan fiyatlar önemli ölçüde değerle-

rinin altında ve üstünde dalgalanırlar. Bu dalgalanmaların nedenleri Marx tarafından, “bir bütün olarak değerlendirilen kapitalist üretim süreci”ni tasvir eden *Kapital*’in üçüncü cildinde tam olarak açıklanmıştır.

Bununla birlikte, tekil durumlarda metaların fiyatları ile değerleri arasındaki farklılık ne kadar büyük olursa olsun, tüm fiyatların toplamı tüm değerlerin toplamına eşittir, çünkü son tahlilde sadece insan emeği tarafından yaratılmış olan değerler toplumun hizmetindedir ve fiyatlar, tröstlerin tekel fiyatları da dahil, bu sınırlamayı kıramazlar; emeğin yeni bir değer yaratmadığı yerde, Rockefeller bile hiçbir şey elde edemez.

Eşitsizlik ve Sömürü

Peki metalar diğer metalarla içerdikleri emek miktarına göre mübadele ediliyorlarsa, eşitlikten eşitsizlik nasıl doğuyor? Marx bu bilmeceyi, tüm diğer metaların kökeninde yatan metarlardan birinin, yani emek-gücünün özgün doğasını sergileyerek çözdü. Üretim araçlarının sahibi, kapitalist, emek-gücünü satın alır. Tüm diğer metalar gibi, ona da içerdikleri emek miktarına göre, yani işçinin yeniden üretimi ve yaşamını devam ettirmesi için gerekli geçim araçları kadar değer biçilir. Ancak bu metanın –emek-gücünün– tüketimi çalışmaktan, yani yeni değerler yaratmaktan ibarettir. Bu yeni değerlerin miktarı işçinin kendisinin aldığından ve kendisine bakmak için harcadığından daha fazladır. Kapitalist emek-gücünü onu sömürmek için alır. Eşitsizliğin kaynağı olan şey de bu sömürüdür.

Marx, ürünün, bizzat işçinin varlığını korumaya giden kısmını, gerekli-ürün olarak adlandırdı; işçinin bunun üzerinde ürettiği kısım ise artı-üründür. Artı-ürün köle tarafından üretilmek zorundaydı, aksi halde köle sahibi hiçbir köleyi elinde tutmazdı. Artı-ürün serf tarafından üretilmek zorundaydı, aksi halde serfliğin arazi sahibi efendiler için hiçbir yararı olmazdı. Ar-

tı-ürün, aynı şekilde, çok daha büyük ölçüde, ücretli işçi tarafından üretilmektedir, aksi takdirde kapitalist, emek-gücünü satın alma gereksinimi duymazdı. Sınıf mücadelesi artı-ürün için verilen mücadeleden başka bir şey değildir. Artı-ürüne sahip olan durumun hâkimidir; zenginliğe sahiptir, devlete sahiptir, kilisenin, mahkemenin, bilimin ve sanatın anahtarını elinde tutar.

Rekabet ve Tekel

İşçileri sömüren kapitalistlerin kendi aralarındaki ilişkiler, uzun zamandır kapitalist gelişimin ana zembereği işlevini gören rekabet tarafından belirlenir. Büyük teşebbüsler, küçükler üzerinde teknik, mali, örgütsel, ekonomik ve en sonu –ancak en önemlisi değil– politik avantajların keyfini sürerler. Sermaye büyüdükçe, daha büyük sayılardaki işçileri sömürme imkânına kavuşur ve kaçınılmaz olarak yarışmadan muzaffer çıkar. Sermayenin yoğunlaşma ve merkezileşme sürecinin değişmez temelidir bu.

Rekabet, tekniğin ilerici gelişimini teşvik ederken, sadece orta katmanları değil, aynı zamanda kendisini de tedricen tüketir. Küçük ve orta kapitalistlerin cesetleri ve yarı-cesetleri üzerinde, her zamankinden daha güçlü, hep daha azalan sayıda kapitalist lordlar yükselir. Böylece, “dürüst”, “demokratik”, “ilerici” rekabet, “zararlı”, “asalak”, “gerici” tekeli kaçınılmaz olarak büyütür. Tekel, egemenliğini geçen yüzyılın seksenli yıllarında dayatmaya başladı ve kesin şeklini bu yüzyıla geçerken aldı. Şimdiyse tekelin zaferi burjuva toplumun en resmi temsilcileri tarafından açıkça onaylanmaktadır. Birleşik Devletler’in ilk Başsavcısı Homer S. Cummings, rekabetin engelleyici bir etki olarak derece derece kaybolduğundan ve pek çok alanda sadece “bir zamanlar var olan koşulların hayal meyal bir hatırlatıcısı” olarak var olduğundan şikayet ediyor. Ama Marx, teşhisi esna-

sında, tekeli ilkin kapitalizmin tabiatında var olan eğilimlerden türettiğinde, burjuva dünyası henüz rekabete doğanın ebedi bir yasası olarak bakıyordu.

Rekabetin tekel tarafından bertaraf edilmesi, kapitalist toplumun dağılmasının başlangıcına işaret eder. Rekabet kapitalizmin yaratıcı zembereği ve kapitalistin de tarihsel aklanışıdır. Rekabetin bertaraf edilmesi de aynı şekilde, borsacıların toplumsal parazitlere dönüşümüne işaret eder. Rekabet, belirli özgürlüklere, liberal bir atmosfere, demokratik bir rejime, bir ticari kozmopolitlik rejimine sahip olmak zorundaydı. Tekel ise mümkün olduğu kadar otoriter bir hükümete, gümrük duvarlarına, “kendine ait” hammadde kaynaklarına ve pazar alanlarına (sömürgeler) ihtiyaç duyar. Tekelci sermayenin dağılmasındaki son söz faşizmdir.

Zenginliğin Yoğunlaşması ve Sınıf Çelişkilerinin Büyümesi

Kapitalistler ve onların savunucuları, zenginliğin yoğunlaşmasının gerçek boyutlarını vergi memurlarının gözlerinden olduğu kadar halkın gözlerinden de her yolla saklamayı deniyorlar. Her şey meydanda olmasına rağmen, burjuva basın hâlâ kapitalist yatırımın “demokratik” dağılımı hayalini sürdürmeye çalışıyor. *New York Times*, Marksistleri yalanlayarak üç ilâ beş milyon arasında ayrı işveren olduğuna işaret ediyor. Anonim ortaklıklar, üç ilâ beş milyon ayrı işverenden daha büyük sermaye yoğunlaşmasını temsil ediyor, yine de Birleşik Devletler’de “yarım milyon tüzel kişilik” vardır. Yığinsal toplamlarla ve ortalama sayılarla bu çeşit bir oyalanmaya, olguları oldukları gibi ifşa etmek için değil, onların üstünü örtmek için başvurulmaktadır.

Savaşın başlangıcından 1923’e kadar, Birleşik Devletler’deki fabrika ve işletmelerin endeks göstergesi 100’den

98,7'ye düşerken sanayi üretiminin ağırlığı 100'den 156,3'e yükselmiş. Herkesin zenginleşir görüldüğü sansasyonel refah dönemi (1923-1929) sırasında bile, üretim 100'den 113'e yükselirken, kuruluşların sayısı 100'den 93,8'e düştü. Ticari kuruluşların hantal maddi gövdelerini birleştirerek yoğunlaşması, ruhlarının, yani mülkiyetin yoğunlaşmasının henüz çok gerisindedir. 1929'da Birleşik Devletler gerçekten de, *New York Times*'ın doğru gözlemlediği gibi 300 binden fazla tüzel kişiliğe sahipti. Ancak eklemek gerekir ki, bunların 200 tanesi, yani tüm sayının yüzde 0,07'si tüm tüzel kişiliklerin mal varlığının doğrudan doğruya yüzde 49,2'sini kontrol ediyordu, dört yıl sonra bu oran çoktan yüzde 56'ya yükselmişti ve Roosevelt'in yönetimi boyunca daha da yükseldiği şüphe götürmez. Önde gelen bu 200 tüzel kişilik içinde gerçek egemenlik küçük bir azınlığa aittir. 1937 Şubatında bir Senato komitesi, geçen yirmi yıl boyunca en büyük tüzel kişiliklerin on iki tanesinin kararlarının, Amerikan endüstrisinin büyük bir kesimi için direktif anlamına geldiğini ortaya çıkardı. Bu tüzel kişiliklerin yönetim kurullarının başkanlarının sayısı, cumhuriyet hükümetinin yürütme kolu olan Birleşik Devletler Başkanının kabinesinin üye sayısı ile aynıdır. Ancak yönetim kurullarının bu başkanları, kabine üyelerinden karşılaştırılmaz ölçüde daha güçlüdür.

Aynı süreçler banka ve sigorta sistemlerinde de gözlemlenebilir. Birleşik Devletler'deki sigorta şirketlerinden en büyük beşi, yalnızca diğer şirketleri değil, pek çok bankayı da yuttu. Bankaların toplam sayısı, en çok sözde "birleşmeler" biçiminde, işin aslında ise yutularak azaltıldı. Cirolar büyük bir hızla artıyor. Bankaların üzerinde süper-bankalar oligarşisi yükseliyor. Banka sermayesi, sanayi sermayesiyle, mali süper-sermaye içinde kaynaşiyor. Sanayi ve bankaların yoğunlaşmasının yüz yılın son çeyreğindeki hızla ilerleyeceği bile kabul edilse –işin gerçeği, yoğunlaşma temposu yükselmiştir– hemen önümüzde-

ki çeyrek yüzyıl sürecinde, tekeller, geriye dulun kefen parasından başka pek bir şey bırakmayarak tüm ülke ekonomisini kendi ellerinde toplayacaklardır.

Burada Birleşik Devletler'in istatistiklerine başvurulmasının nedeni, sadece daha kesin ve daha çarpıcı oldukları içindir. Aslında yoğunlaşma süreci uluslararası niteliktedir. Kapitalizmin çeşitli aşamaları boyunca, konjonktürel çevrim evrelerinden, her tür politik rejimden, barış dönemlerinden olduğu kadar silahlı çatışma dönemlerinden de geçerek, tüm büyük servetlerin gidecek daha az sayıda elde yoğunlaşması süreci devam etti ve bitmeksizin sürecektir. Büyük Savaş yılları sırasında, uluslar kan içinde can çekişirken, burjuvazinin tüm politik aygıtı ulusal borçların ağırlığı altında ezilmiş yatarken, hazine sistemleri orta sınıfları da peşinden sürükleyerek uçuruma yuvarlanmışken, tekeller bu kan ve pisliğin içinden eşi görülmemiş kârlar elde ediyorlardı. Birleşik Devletler'in en güçlü şirketleri mal varlıklarını savaş yılları sırasında ikiye, üçe, dörde ve hatta daha da fazlasına katladılar ve kâr hisselerini yüzde 300, 400, 900 ve daha fazla arttırdılar.

1840'ta, *Komünist Parti Manifestosu*'nun Marx ve Engels tarafından yayınlanmasından sekiz yıl önce, ünlü Fransız yazarı Alexis de Tocqueville, kitabında Amerika'daki demokrasi üzerine şöyle yazıyordu: "Büyük zenginlik kaybolma eğiliminde, küçük servetlerin sayısı artıyor". Bu düşünce sayısız kez tekrarlandı, ilk başlarda referans Birleşik Devletler'di, sonraları buna diğer genç demokrasiler, Avustralya ve Yeni Zelanda da katıldı. Şüphesiz, de Tocqueville'in düşüncesi kendi zamanında da zaten yanlıştı. Buna rağmen, zenginliğin gerçek yoğunlaşması, ancak de Tocqueville'in hemen arifesinde öldüğü Amerikan İç Savaşının sonrasında başladı. Yaşadığımız yüzyılın başında, Amerikan nüfusunun yüzde ikisi tüm ülke zenginliğinin yarısından fazlasına sahipti; 1929'da ise yarı yüzde iki ulusal zen-

günlüğün beşte üçüne sahipti. Aynı zamanda 36 bin zengin aile, 11 milyon orta halli ve fakir aileden daha büyük gelire sahipti. 1929-1933 krizi sırasında tekelleri kuruluşların hayır kurumlarına yardımına ihtiyacı yoktu, tam tersine onlar ulusal ekonominin genel düşüşünün üzerinde, hiçbir zaman olmadığı kadar yükseklerle çıktılar. Sanayinin ağır aksak canlanması sırasında, tekeller, *New Deal* pastasının üstündeki kremanın yine oldukça yüklü kısmını sıyırdılar. İşsizlerin sayısı en iyi durumda 20 milyondan 10 milyona düştü; aynı zamanda kapitalist toplumun üst kabuğu –6 bin yetiştikten fazla değildir– inanılmaz kârlar elde etti; Avukat General Robert H. Jackson’ın, Anti-Tröst Genel Yardımcı Vekili olarak görevde kaldığı süre boyunca rakamlarla kanıtladığı şey tam da budur.

Bilgiç insaflılığından dolayı daha ziyade tutucu bir ekonomist olan Ferdinand Lundberg, bir hayli karışıklık yaratan kitabında şöyle yazıyor: “Birleşik Devletler bugün, nispeten daha az mal varlığına sahip doksanıdan az aile tarafından desteklenen, en zengin altmış ailenin hiyerarşisinin sahipliği ve egemenliği altındadır”. Belki buna bir üçüncü olarak, yıllık geliri yüz bin doların üzerinde olan bir diğer üç yüz elli aile eklenebilir. Burada asıl egemen konum, yalnızca pazara değil, ancak hükümetin tüm kademelerine de hâkim olan altmış ailelik ilk gruba aittir. Onlar gerçek hükümettir, “dolar demokrasisinde paranın hükümeti.”

Böylece “tekelleri kapitalizm” soyut kavramı bizim açımızdan ete kemiğe bürünmüş oluyor. Bunun anlamı, seçkin bir kapitalist oligarşiye ortak çıkar ve akrabalık bağlarıyla bağlı bir avuç ailenin, büyük bir ulusun ekonomik ve politik kaderini elinden aldığıdır. Teslim edilmelidir ki, Marksist yoğunlaşma yasası mükemmel bir şekilde işlemiştir!

Marx'ın Öğretisinin Modası Geçti mi?

Rekabet, zenginliğin yoğunlaşması ve tekel sorunları, doğal olarak, günümüzde Marx'ın ekonomi teorisinin –örneğin, Adam Smith'in teorisi gibi– sadece tarihsel bir merak konusu mu olduğu, yoksa güncel önemini taşımaya devam mı ettiği sorusunu gündeme getiriyor. Bu soruya verilecek cevabın ölçütü basittir: Eğer teori gelişimin rotasını doğru bir biçimde kestirebiliyor ve geleceği öngörebiliyorsa, isterse binlerce yıl yaşında olsun, zamanımızın en ileri teorisi olarak kalır.

Kariyerinin başlangıcında bir Marksist olan, ancak sonrasınca Marx'ın öğretisinin en devrimci yanlarını, özellikle de burjuvazi açısından en yenmez yutulmaz olanları revize eden ünlü Alman iktisatçı Werner Sombart, kariyerinin sonlarında, 1928'de, Marx'ın *Kapital*'ine, birçok dile çevrilen ve burjuvazinin ekonomik savunusunun belki de günümüzdeki en bilinen dışavurumu olan kendi *Kapitalizm*'i ile karşılık verdi. *Kapital*'in yazarının inançlarına duyduğu platonik minnettarlık borcunu ödedikten sonra Sombart şöyle yazıyor: “Karl Marx'ın kehanetleri şunlardır: İlkın, ücretli emekçilerin artan sefaleti; ikincisi, zanaatkâr ve köylü sınıfının yok oluşuyla birlikte genel ‘yoğunlaşma’; üçüncüsü, kapitalizmin felâketvari çöküşü. Buna benzer hiçbir şey gerçekleşmedi.” Bu yanlış teşhisin karşısına Sombart kendi “kesin bilimsel” teşhisini koyuyor. Ona göre, “Kapitalizm, kendisini –çoktan dönüştürmeye başladığı yönde– içsel olarak dönüştürmeye devam edecek, doruk noktasında, yaşlandıkça, giderek daha sakin, daha ağır başlı, daha makul hale gelecektir.” En azından temel çizgi itibarıyla, şu ikisinden hangisinin haklı olduğunu saptamaya çalışalım; felâket teşhisi ile Marx mı, yoksa tüm burjuva ekonomisi adına işlerin “sakin, ağırbaşlı, makul” halledileceğini vaat eden Sombart mı? Okuyucu, sorunun dikkate değer olduğuna katılacaktır.

Artan Sefalet Teorisi

Marx, Sombart'tan altmış yıl önce, “bir kutupta zenginliğin birikimi” diyordu, “böylece, aynı zamanda, zıt kutupta, yani sermaye biçimindeki ürünü üreten sınıfın tarafında, sefaletin, çalışma ıstırabının, köleliğin, cehaletin, yabaniliğin, zihinsel gerilemenin birikimidir”. Marx'ın bu tezi, “artan sefalet teorisi” adı altında, özellikle 1896-1914 döneminde kapitalizmin hızla geliştiği ve işçilere, özellikle de onların üst tabakalarına belirli tavizler verdiği sırada aralıksız saldırılara konu olmuştu. Dünya Savaşından sonra, kendi cinayetlerinden ve Ekim Devriminden korkan burjuvazi, enflasyon ve işsizlik tarafından aynı anda bir paçavraya dönüştürülen toplumsal reformlar ilân etme yolunu tuttuğu zaman, kapitalist toplumun ilerici dönüşümü teorisi reformculara ve burjuva profesörlerine tamamen güvencelenmiş göründü. 1928'de Sombart bizi temin ediyordu ki, “ücretli emeğin satın alma gücü, kapitalist üretimin genişlemesi ile doğru orantılı olarak artmıştır.”

İşin aslı, emekçilerin belli bir tabakasının yaşam standartlarında bazen oldukça geniş ölçülere varan yükselişin, proletaryanın ulusal gelirden aldığı payın düşüşünü dikkatsiz gözlerden sakladığı kapitalist gelişimin en müreffeh dönemleri boyunca, proletarya ile burjuvazi arasındaki ekonomik çelişki ağırlaşmıştır. Bu nedenle, tam da durgunluğa sürüklenmesinden hemen önce Birleşik Devletler'in sanayi üretimi, 1920 ve 1930 yılları arasında yüzde 50 artarken ücretlere ödenen toplam sadece yüzde 30 artıyordu. Bu, Sombart'ın vaatlerine rağmen ulusal gelirde emeğin payının muazzam ölçüde düştüğü anlamına gelir. 1930'da işsizlikte hayra alamet olmayan bir artış baş gösterdi ve 1933'te, ücretler biçiminde kaybetmiş olduklarının ancak yarısından biraz fazlasını yardım biçiminde alan işsizlere, hemen hemen sistematik bir yardım yapılmaya başlandı. Tüm sınıfların

kesintisiz “ilerlemesi” hayalinin zerresi bile kalmadı. Kitlelerin yaşam standartlarının görece düşüşünün yerini mutlak düşüş aldı, önce yarım yamalak eğlencelerinden başlayan işçiler, sonra yiyeceklerinde ve sonra da yiyeceklerinde kesintiye gittiler. Orta kalitedeki ürün ve eşyaların yerini kalitesiz olanlar ve kalitesizlerin de yerini en kötüler aldı. Sendikalar, hızla aşağı inen bir yürüyen merdivene sınıksız yapışmış bir adama benzemeye başladılar.

Dünya nüfusunun yüzde altısına sahip Birleşik Devletler, dünya zenginliğinin yüzde kırkını elinde tutar. Halen, nüfusun üçte biri, Roosevelt’in kendisinin de kabul ettiği gibi, yeterince beslenememekte, giyinememekte ve insanlık dışı koşullarda yaşamaktadır. Öyleyse çok daha az ayrıcalıklı ülkelere ne demeli? Son savaştan beri kapitalist dünya tarihi, söylenegeldiği haliyle “artan sefalet teorisini” çürütülemeyecek şekilde doğrulamıştır. Toplumun sosyal kutuplaşmasındaki artış bugün yalnızca bütün ehil istatistikçiler tarafından değil, aritmetiğin basit kurallarını hatırlayan her devlet adamı tarafından da itiraf ediliyor.

Kapitalizmin yozlaşması, proletaryanın yaşam standardındaki bir yükselişe dair hayalleri sürdürme olanağını tamamen yok ettiği zaman, emperyalist kapitalizmin doğasında var olan gerilemenin ve gericiliğin sadece en son sınırına indirgenmiş hali olan faşist rejim kaçınılmaz hale gelir. Faşist diktatörlük, daha zengin emperyalist demokrasilerin halen gizlemeye çalıştıkları yoksullaşma eğiliminin açık itirafıdır. Mussolini ve Hitler’in Marksizme böylesine kesin bir nefretle zulmetmesi, tam da onların rejiminin Marksist kehanetin en dehşet verici kanıtı olmasındandır. Göring, cellât edasıyla ve kendine özgü bir soytarılıkla, silahların tereyağından daha önemli olduğunu açıkladığında veya Cagliostro-Casanova-Mussolini İtalyan işçilerine kara gömleklerinin üzerindeki kemerlerini daha da sıkımayı öğrenmeleri tavsiyesinde bulunduğu anda, uygar dünya öfkeden ku-

durmuş ya da kendisine bu süsü vermişti. Ancak, emperyalist demokrasilerde de özü itibariyle aynı şeyler yaşanmıyor mu? Tereyağı her yerde silahları yağlamak için kullanılır. Fransa'nın, İngiltere'nin ve Birleşik Devletler'in işçileri, kara gömlekleri olmaksızın kemerleri sıkmayı öğreniyorlar. Dünyanın en zengin ülkesinde milyonlarca işçi, federal, devlet, belediye veya özel hayır kurumları hesabına yaşayan sefillere dönüştü.

Yedek İşçi Ordusu ve İşsizlerin Yeni Alt-Sınıfı

Yedek sanayi ordusu da, fabrika depolarındaki hammadde ve makine stoku veya mağazalardaki mamul madde stoku kadar kapitalizmin toplumsal mekanizmasının vazgeçilmez bir bileşenini oluşturur. Yedek bir emek-gücü olmaksızın, ne üretimin genel genişlemesi, ne de sermayenin sınai çevrimlerin gelgitlerine uyarlanması mümkün olurdu. Marx, kapitalist gelişimin genel eğiliminden –sabit sermayenin (makine ve hammaddeler) değişken sermaye (emek-gücü) pahasına artışı– şu sonuca ulaşıyordu: “Toplumsal zenginlik ne kadar büyürse; yedek sanayi ordusu da o kadar büyür; pekişmiş bir artı-nüfus kitlesi de o kadar büyür; resmi yoksulluk da o kadar büyür. Bu, kapitalist birikimin mutlak genel yasasıdır.”

“Artan sefalet teorisi”ne ayrılmaz bağlarla bağlı olan ve uzun yıllar boyunca “abartılmış”, “maksatlı” ve “demagogik” olarak suçlanan bu tez, şimdi, olguların oldukları haliyle teorik tasviri haline gelmiştir. Mevcut işsizler ordusuna artık bir “yedek ordu” gözüyle bakılamaz, çünkü onun asli kütlesi artık işe dönmek için hiçbir umut besleyemez: tam tersine, eklenen işsizlerin kesintisiz akışı tarafından şişirilmeye mahkûmdur. Dağılmakta olan kapitalizm daha önce hiçbir işe sahip olmamış ve olma umuduna da sahip olmayan tüm bir genç insan kuşağını beraberinde getirdi. Proletarya ve yarı-proletarya arasındaki bu yeni alt-sınıf, toplum pahasına yaşamaya zorlanıyor. Dokuz yıl

boyunca (1930-1938) işsizliğin, 43 milyondan fazla iş-yılını Birleşik Devletler ekonomisinin dışına attığı tahmin edilmektedir. 1929 yılında, refahın doruğunda, Birleşik Devletler’de iki milyon işsiz olduğu ve bu dokuz yıl süresince potansiyel işçilerin sayısının beş milyona çıktığı göz önüne alındığında, kayıp iş-yılı karşılaştırılamayacak kadar yüksek olmalıdır. Böylesi bir veba tarafından tahrip edilen toplumsal rejim ölümcül derecede hastadır. Bu illetin doğru teşhisi, seksen yıl kadar önce, henüz hastalığın kendisi sadece tohum halindeyken yapılmıştı.

Orta Sınıfların Gerilemesi

Sermayenin yoğunlaşmasını sergileyen rakamlar böylece göstermektedir ki, küçük mülkler büyükler tarafından bütünüyle yutulurken ya da katlanılmaz bir çalışmanın ve ümitsiz bir yoksulluğun basit bir simgesi haline gelerek küçültülürken ve bağımsızlıklarından mahrum edilirken, orta sınıfların üretimdeki özgül ağırlığı ve ulusal gelirden aldıkları pay sürekli olarak gerilemiştir. Aynı zamanda, kapitalizmin gelişimi, teknisyenler, yöneticiler, hizmetliler, kâtipler, avukatlar, doktorlar, vs. –tek kelimeyle sözde “yeni orta-sınıflar”– ordusunda gözle görülür bir artış yaratmış görünüyor, bu doğru. Ancak zaten gelişimi Marx için bile bir sır olmayan bu tabakanın, kendi üretim araçlarının mülkiyetinde somut bir ekonomik bağımsızlık garantisine sahip olan eski orta sınıflarla ortak noktası pek yoktur. “Yeni orta sınıf”, büyük ölçüde amiri durumunda olduğu işçilere göre kapitalistlere çok daha doğrudan bağımlıdır, üstelik onun saflarında da, toplumun gözünde itibardan düşmesinin kötü sonuçlarının yanı sıra hatırı sayılır bir aşırı üretim dikkati çekmektedir.

Daha önce andığımız Genel Başsavcı Homer S. Cummings kadar Marksizme uzak olan biri, “güvenilir istatistiksel bilgiler, pek çok sınaî birimin tamamen yok olduğunu ve yaşanılanın, küçük işadamlarının Amerikan yaşamında bir faktör olarak adım

adım tasfiyesi olduğunu göstermektedir” diyor.

Ancak, pek çok selefleri ve halefleri arasından Sombart, yine de, Marx’a rağmen “zanaatçı ve köylü sınıfların yok oluşu ile birlikte genel yoğunlaşma”nın henüz gerçekleşmediği itirazını yükseltiyor. Böylesi bir argümanda neyin daha ağır bastığını söylemek zor, sorumsuzluk mu kötü niyet mi? Marx da, her teorisyen gibi, temel eğilimleri en sade biçimleriyle soyutlamakla işe başladı; aksi takdirde, kapitalist toplumun alinyazısını anlamak tümünden imkânsız olurdu. Ne var ki, Marx’ın kendisi, somut analiz ışığında, hayatın görüngülerini farklı tarihsel etkenlerin yoğunlaşmasının bir ürünü olarak mükemmelen gösterme yeteneğindeydi. Kuşkusuz, Newton’un yasaları, düşen cisimlerin hız artışının farklı koşullar altında değişiklik göstermesiyle veya gezegenlerin yörüngelerinin bozulmalara maruz kalmasıyla geçersiz hale gelmez.

Orta sınıfların sözde “inadı”nı anlamak için, şu iki eğilimin, orta sınıfların yıkıma uğraması ve bu yıkıma uğrayanların proleterlere dönüşmesi eğiliminin, eşit bir hızla ya da aynı menzilde gelişmediğini akılda tutmak isabetli olur. Makinenin emek-gücü üzerindeki artan üstünlüğünden şu sonuç çıkmaktadır; orta sınıfların yıkım süreci ne kadar ilerlerse, bu süreç onların proleterleşme süreçlerini o kadar geride bırakır; gerçekten de, belirli bir durumda sonuncusu büsbütün durmak ve hatta gerilemek zorundadır.

Tıpkı fizyolojik yasaların işleyişinin büyümekte olanla ölmekte olan bir organizmada farklı sonuçlar vermesi gibi, Marksist ekonomi yasaları da, gelişmekte veya dağılmakta olan bir kapitalizmde, otoritelerini farklı şekilde kurarlar. Bu farklılık, kent ve kırsal karşılıklı ilişkilerinde özel bir açıklıkla görülür. Birleşik Devletler’in toplam nüfusla karşılaştırıldığında daha az artan kırsal nüfusu, 32 milyonu geçtiği 1910 yılına kadar kesin rakamlarla yükselmeyi sürdürdü. Müteakip yirmi yıl süresince,

ülkenin toplam nüfusunun hızla artmasına rağmen 30,4 milyona düştü, yani 1,6 milyon azaldı. Ancak 1935'te, 1930 ile karşılaştırıldığında 2,4 milyon artarak yeniden 32,8 milyona yükseldi. Çarkın ilk bakışta şaşırtan bu dönüşü, kentli nüfusun kırsal nüfus pahasına artma eğilimini ya da orta sınıfların atomize olma eğilimini zerre kadar çürütmediği gibi, aynı zamanda bir bütün olarak kapitalist sistemin dağıldığını da en anlamlı şekilde sergilemektedir. 1930-1935 şiddetli kriz dönemi sırasında kırsal nüfustaki artış, basitçe yaklaşık iki milyon kentli nüfusun, veya asıl anlamıyla, iki milyon aç işsizin taşraya –toplum tarafından reddedilen emek güçlerini, tümden açlıktan ölmek yerine topraktan yarı-aç bir yaşam çıkartabilmek için doğal üretken ekonomiye uygulamak üzere, çiftçiler tarafından terk edilen arazi parçalarına veya hısım akrabalarının çiftliklerine– taşınması olgusu ile açıklanır.

Bu nedenle sorun, küçük çiftçilerin, zanaatkârların ve dükâncıların istikrarı değil, daha çok onların durumunun sefil çaresizliği sorunudur. Geleceğin bir garantisi olmak şöyle dursun, orta sınıf, geçmişin talihsiz ve trajik bir kalıntısıdır. Onu toptan yok edemeyen kapitalizm, küçülmenin en alt derecesine ve ıstıraplara düşürmeyi başarmıştır. Çiftçi yalnızca küçük arazisinin kirasından ve yatırdığı sermayenin kazancından değil, aynı zamanda ücretinin yüklü bir bölümünden bile mahrum edilmektedir. Şehirdeki küçük akranları da ekonomik yaşam ile ölüm arasında kendilerine ayrılan mesafeyi benzer şekilde kat ettiler. Orta sınıf sadece fakirleştiği için proleterleşmemektedir. Bu noktada, kapitalizm lehine bir şeyler bulmak, Marx'a karşı bir argüman bulmak kadar zordur.

Sınai Kriz

Geçen yüzyılın sonları ve bu yüzyılın başları, kapitalizm tarafından öylesi ezici bir ilerlemeyle damgalandı ki, çevrimsel

krizler artık “rastlantısal” sıkıntılardan öte bir şey olarak görül-müyordu. Hemen hemen evrensel olan kapitalist iyimserlik yıl-ları boyunca, Marx’ı eleştirenler, tröstlerin, sendikaların¹ ve kartellerin ulusal ve uluslararası gelişiminin pazarın planlı kont-rolünü başlattığını ve kriz üzerindeki nihai zaferi müjdelediğini temin ediyorlardı. Sombart’a göre, krizler savaştan önce kapita-lizmin kendi mekanizması tarafından zaten “ortadan kaldırıl-mıştı”, böylece de “kriz sorunu bugün bizi fiilen ilgilendirmi-yor”du. Şimdi, yalnızca on yıl sonra, Marx’ın teşhisi trajik sağ-lamlığının tüm ölçüleriyle tam da günümüzde karşımıza dikil-mişken, bu sözler kof maskaralık gibi geliyor. Kanı zehirlenmiş bir organizmada, her rastlantısal hastalık kronik bir karaktere bürünme eğilimindedir; aynı şekilde, krizler, tekelci kapitaliz-min kokuşmuş organizmasında özellikle öldürücü bir biçime bürünür.

Tekellerin gerçek varlığını yarım yamalak inkâr etmeye çalış-an kapitalist basının, kapitalist anarşiyi de yarım yamalak inkâr etmek için bu aynı tekellere başvurması vurgulanmaya değer. Eğer altmış aile Birleşik Devletler’in ekonomisini kontrol edi-yorsa, diye ironik bir biçimde gözlemliyor *New York Times*, “bu, Amerikan kapitalizminin bırakın plansız olmasını, muaz-zam bir ustalıklı örgütlenmiş olduğunu gösterir.” Bu argüman hedefi ıskalıyor.

Kapitalizm, eğilimlerinden bir tekini bile nihai sonuna kadar geliştirme yeteneğinde olmamıştır. Tıpkı zenginliğin yoğunlaş-ması orta sınıfları ortadan kaldırmadığı gibi, tekel de rekabeti ortadan kaldırmaz, ancak hızla onun üstüne yürür ve onu ezer. Altmış ailenin her birinin “plan”ından az olmamak üzere bu planların türlü çeşitlemeleri de, ekonominin farklı dallarını ko-ordine etmekle en küçük bir şekilde bile ilgilenmeyip, diğer

¹ İşçi sendikaları değil, işveren birlikleri kastediliyor. (çn.)

kliklerin ve tüm ulusun pahasına kendi tekелci kliklerinin kârlarını arttırmakla ilgilenmektedir. Bu planların kesişmesi, ulusal ekonomideki anarşiyi son tahlilde yalnızca derinleştirir. Tekelci diktatörlük ve kaos birbirini dışlamaz; bilâkis birbirlerini besler ve tamamlar.

Sombart, kendi “biliminin”, kriz sorunuyla düpedüz ilgisiz olduğunu ilân ettikten bir yıl sonra, Birleşik Devletler’de 1929 krizi patlak verdi. Birleşik Devletler ekonomisi görülmemiş refahın doruklarından korkunç bir takatsizlik uçurumuna yuvarlandı. Marx’ın zamanında hiç kimse böylesi şiddetli sarsıntıları tasavvur edemezdi! Birleşik Devletler’in ulusal geliri ilk kez 1920’de, altmış dokuz milyar dolara yükseldi, ancak hemen arkasından gelen birkaç yılda elli milyar dolara düştü, yani yüzde 27’lik bir düşüş. Ulusal gelir sonraki birkaç yıllık refahın sonucu olarak, 1929’da tekrar seksen bir milyar dolarlık en yüksek seviyesine yükseldi, ancak 1932’de kırk milyar dolara düştü, yani yarıdan da fazla! “Sadece” iki milyon işsiz var olduğu 1929 yılının emek ve gelir normlarını alırsak, 1930-1938 arası dokuz yıl boyunca, yaklaşık olarak kırk üç milyon iş-yılı ve 133 milyar dolarlık ulusal gelir kaybedildi. Eğer tüm bunlar anarşi değilse, bu sözcüğün anlamı nedir?

“Çöküş Teorisi”

Orta sınıf aydınlarının ve sendika bürokratlarının kalpleri de, kafaları da, Marx’ın ölümü ile Dünya Savaşının patlak vermesi arasındaki dönemde, kapitalizmin başarıları tarafından neredeyse bütünüyle fethedilmişti. Devrim fikri barbarlığın yalnızca bir kalıntısı gibi görünürken, tedrici ilerleme (“evrim”) fikri, her zaman için sağlam bir fikir olarak görülüyordu. Marx’ın, sermayenin artan yoğunlaşması, sınıf çelişkilerinin keskinleşmesi, derinleşen krizler ve kapitalizmin felâketvari çöküşü ile ilgili teşhisleri, kısmen düzeltilerek ve daha kesin bir hale getirilerek

ıslah edilmedi, tersine, ulusal gelirin daha dengeli dağılımı, sınıf çelişkilerinin yumuşaması ve kapitalist toplumun aşamalı ıslahı ile ilgili, nitelik olarak tam ters teşhislerle karşılandı. Klasik dönem sosyal demokratlarının en yeteneklisi Jean Jaurés, politik demokrasiyi tedrici bir biçimde toplumsal bir içerikle dolduracağını umuyordu. Reformizmin özü burada yatmaktadır. Alternatif teşhis buydu. Bundan geriye ne kaldı?

Zamanımızda tekелci kapitalizmin yaşamı bir krizler zinciridir. Her kriz bir felâkettir. Bu kısmi krizlerden gümrük tarifeleri, enflasyon, hükümet harcamalarının ve borçlarının artışı vasıtasıyla kurtulma gerekliliği, katmerli, daha derin ve daha yaygın krizler için zemin hazırlar. Pazar için, hammadde için, sömürgeleler için verilen mücadeleler, askeri felâketleri kaçınılmaz kılar. Ve en önemlisi, devrimci felâketleri hazırlar. Yaşlanan kapitalizmin giderek daha “sakin, ağırbaşlı ve makul” hale geleceği düşüncesinde Sombart’a katılmak gerçekten de kolay değil. Onun son akıl kırıntılarını da kaybetmekte olduğunu söylemek daha yerinde olur. “Çöküş teorisinin” barışçıl gelişim teorisine karşı, her olayda zafer kazandığına dair şüphe duyulamaz.

Kapitalizmin Çürümesi

Pazarın denetimi toplum için her ne kadar pahalıya patlasa da, belirli bir safhaya kadar, yaklaşık olarak Dünya Savaşına kadar, insanoğlu, kısmi ve genel krizlerden geçerek büyüdü, gelişti ve kendisini zenginleştirdi. Üretim araçlarının özel mülkiyeti, bu dönemde görece olarak ilerici bir etken olmayı sürdürdü. Ancak şimdi değer yasasının kör denetimi daha fazla hizmet etmeyi reddediyor. İnsanın ilerlemesi çıkmaz bir sokakta sıkışıp kalmıştır. Teknik düşüncenin son zaferlerine rağmen, maddi üretici güçler artık gelişmiyor. Ekonominin temel dallarındaki yeni yatırımların tıkanmasının bir sonucu olarak dünya inşaat sanayisindeki durgunluk, gerilemenin en belirgin ve hatasız be-

lirtisidir. Kapitalistler kendi sistemlerinin geleceğine artık kolayca inanamıyorlar. Hükümet tarafından teşvik edilen yatırımlar, vergilerin yükselmesi ve “serbest” ulusal gelirin daralması anlamına gelir, özellikle de hükümetin yeni yatırımlarının ana bölümü doğrudan savaş hedefleri için tasarlandığı sürece.

Kuruma², insanın en temel yaşamsal gereksinimlerine sıkı sıkıya bağlı olan, insan faaliyetinin en antik alanında –tarım alanında– özellikle ölümcül ve alçaltıcı bir niteliğe bürünmüştür. Özel mülkiyetin en gerici biçimi olan küçük toprak sahipliğinin tarımın gelişiminin önüne diktiği engellerle artık tatmin olmayan kapitalist hükümetler, hiç de ender olmayan bir şekilde, üretimi, gerileme döneminde loncalardaki zanaatkârları ürküten yasal ve idari önlemler yardımıyla, yapay bir biçimde sınırlandırmak zorunda kaldılar. En güçlü kapitalist ülke hükümetinin, çiftçilere fidelerini kesmeleri için, yani zaten düşmekte olan ulusal geliri suni olarak azaltmak için prim dağıtması tarihe geçecektir. Sonuç kendiliğinden görülüyor: Deneyim ve bilim tarafından sağlanan muazzam üretici olanaklara rağmen, açların, yani insanoğlunun büyük çoğunluğunun sayısının gezegenimizin nüfusundan daha hızlı artmaya devam ettiği bir dönemde, tarım ekonomisi çürümüş bir krizden çıkmıyor. Muhafazakârlar, böylesi yıkıcı çılgınlıklara batmış toplumsal düzeni savunmayı duyarlı politika olarak görüyorlar ve bu çılgınlığa karşı sosyalist savaşımı yıkıcı ütopyacılık olarak mahkûm ediyorlar.

Faşizm ve New Deal

Tarihsel olarak ölüme mahkûm edilen kapitalizmi korumak için, bugün dünya arenasında iki yöntem birbiriyle yarışıyor; tüm dışavurumlarıyla faşizm ve New Deal. Faşizm, proletaryanın sınıf mücadelesinin yeniden canlanışının önüne geçmek için

² Orijinali *marasmus*. Kuruyup zayıflama anlamına gelen tıbbi bir terim. (çn.)

programını, işçi örgütlerinin yıkılması, sosyal reformların yok edilmesi ve demokratik hakların tümünden imhası üzerine kuruyor. Faşist devlet işçilerin gerilemesini ve orta sınıfların yoksullaştırılmasını, resmi ağızlarda “ulusu” ve “ırkı” –çürüten kapitalizmi simgeleyen küstah kavramlar– korumak adına meşrulaştırıyor.

Emperyalist demokrasiyi, işçi ve çiftçi aristokrasisine rüşvet verme yoluyla korumaya çalışan New Deal politikası, geniş kapsamıyla sadece en zengin uluslar için uygulanabilir ve bu bağlamda da aslen Amerikan politikasına eşdeğerdir. Hükümet, onları ücretleri yükseltmeye ve işgününü kısaltmaya, böylece de nüfusun satın alma gücünü yükselterek üretimi genişletmeye teşvik ederek, bu politikanın maliyetinin bir kısmını tekellerin sırtına yüklemeyi dener. Léon Blum da bu vaazı ilkokul Fransızcasına tercüme etmeye girişti. Boşuna! Fransız kapitalistleri de tıpkı Amerikan kapitalizmi gibi üretim hatırına değil, kâr için üretiyorlar. Eğer bunu yapmakla ulusal gelirdeki kendi payı artacaksa, üretimi kısma ve hatta mamul ürünleri yok etmeye dahi her zaman hazırdır.

New Deal programı haydi haydi tutarsızdır; hükümet bir yandan sermaye kodamanlarına bolluğun kıtlığa karşı avantajları hakkında vaazlar verirken, bir yandan da üretimde kısıntıya gitmeleri için teşvik dağıtıyor. Daha büyük bir kafa karışıklığı mümkün mü? Hükümet, kendisini eleştirenleri şu meydan okumayla çürütüyor: Daha iyisini yapabilir misin? Tüm bunların anlamı kapitalizm temelinde durumun ümitsiz olduğudur.

1933’ten başlayarak, yani son altı yıl boyunca, federal hükümet, devlet ve belediyeler işsizlere yaklaşık olarak on beş milyar doları yardım olarak dağıttılar; kendi başına oldukça yetersiz ve ücretlerden kaybedilen miktarın yalnızca küçük bir bölümünü temsil eden, fakat aynı zamanda ulusal gelirdeki düşüş göz önüne alınınca muazzam bir rakam. Nispeten bir ekonomik

canlanma yılı olan 1938 süresince, Birleşik Devletler'in ulusal borcu iki milyar dolar artarak, otuz sekiz milyar dolara yükseldi, yani Dünya Savaşının sonundaki en yüksek seviyesini on iki milyar dolar aştı. 1939'un hemen başlarında kırk milyar doları geçti. Ya sonra? Ulusal borcun tırmanışı elbette ki yeni gelecek kuşakların üzerinde bir yükür. Oysa bizzat New Deal, ancak geçmiş kuşaklar tarafından biriktirilmiş muazzam zenginlik sayesinde mümkün olabildi. Yalnızca çok zengin bir ulus böylesi savurgan bir politikaya müsamaha gösterebilir. Ancak böylesi bir ulus dahi, geçmiş kuşaklar pahasına yaşamını sonsuza kadar sürdüremez. Sahte başarıları ve ulusal borçta gerçekten yarattığı artışla New Deal politikası, kaçınılmaz olarak vahşi kapitalist gericiliğe ve emperyalizmin tahripkâr patlamasına yol açmaktadır. Bir başka deyişle, faşizmin politikasıyla aynı kanallara yönelmiştir.

Anormallik mi, norm mu?

İçişleri Sekreteri Harold L. Ickes, Amerika'nın, "tarihteki en acayip anormallik'lerden biri" olarak, biçimde demokratik, öзде otokratik olduğunu düşünüyor: "En azından 1933'e (!) kadar, sırası geldiğinde çok az sayıdaki hissedarların denetimindeki tekeller tarafından yönetilen, çoğunluk egemenliğinin ülkesi Amerika." Roosevelt'in gelişle tekellerin egemenliğinin son bulduğu ya da zayıfladığı iması hariç teşhis doğru. Ickes'in "tarihteki en acayip anormalliklerden biri" olarak adlandırdığı şey, gerçekte kapitalizmin su götürmez normudur. Güçlünün zayıf, azınlığın çoğunluk, sömürücülerin emekçiler üzerindeki egemenliği, burjuva demokrasisinin temel bir yasasıdır. Birleşik Devletler'i diğer ülkelerden ayıran şey, sadece onun kapitalizminin çelişkilerinin daha büyük ölçekli ve daha iğrenç olmasıdır. Feodal bir geçmişin yokluğu, zengin doğal kaynaklar, çalışkan ve girişimci bir halk, kısacası, demokrasinin kesintisiz bir

gelişimini haber veren tüm önkoşullar, gerçekten de inanılmaz yoğunlukta bir zenginliği beraberinde getirdi.

Bu kez, muzaffer sona dek tekellerle mücadele etmeye söz veren Ickes, pervasızca, Franklin D. Roosevelt'in öncelleri olan Thomas Jefferson, Andrew Jackson, Abraham Lincoln, Theodor Roosevelt ve Woodrow Wilson'a kadar uzanıyor. "Hemen hemen tüm ya da en büyük tarihsel şahsiyetlerimiz" diyor 30 Aralık 1937'de, "zenginliğin ve iktidarın birkaç elde aşırı yoğunlaşmasını engellemek ve kontrol altına almak için verdikleri kararlı ve cesur mücadeleyle ünlüdürler." Ancak bu "kararlı ve cesur mücadele"nin meyvesinin, plütokrasinin³ demokrasiye tam egemenliği olduğu, onun kendi sözlerinden çıkıyor.

Bazı anlaşılmaz nedenlerden ötürü, Ickes, zaferin bu sefer garantilendiğini, mücadelenin "New Deal ile orta derecede aydın işadamları arasında değil, New Deal ile Birleşik Devletler'deki tüm diğer işadamlarını egemenliklerinin terörüne boyun eğdiren altmış Bourbon ailesi arasında olduğunu" halkın anlamasının sağlandığını düşünüyor. Bu yetkin konuşmacı, "Bourbonlar"ın, demokrasiye ve "en büyük tarihsel şahsiyetler"in çabalarına rağmen, tüm aydın işadamlarına boyun eğdirmeyi nasıl olup da başardıklarını açıklamıyor. Rockefellerlar, Morganlar, Mellonlar, Vanderbiltler, Guggenheimler, Fords & Co., Amerika'yı, Cortez'in Meksika'yı zaptettiği gibi dışarıdan zaptetmediler; onlar, "halkın" ya da daha kesin olarak, "aydın sanayici ve işadamları"nın içinden çıktılar ve Marx'ın kehanetini doğrular bir şekilde de, kapitalizmin doğal zirvesi haline geldiler. En parlak dönemindeki genç ve güçlü bir demokrasi, zenginliğin yoğunlaşmasını süreç henüz başlangıç dönemindeyken kontrol edemediği halde, yıkılmakta olan bir demokrasinin, en üst sınırına ulaşmış sınıfsal çelişkileri zayıflatabileceğine bir an

³ Plütokrazi: zenginler hakimiyeti (çn.)

için bile inanmak mümkün müdür? Ne olursa olsun, New Deal deneyimi böylesi bir iyimserlik için hiçbir temel yaratmadı. Büyük iş dünyasının hükümet aleyhine ithamlarını çürüten Robert H. Jackson –idari meclislerde üst düzey bir kişi–, Roosevelt döneminde sanayi kodamanlarının kârlarının, Hoover’ın son başkanlık dönemi sırasında kendilerinin dahi hayal edemeyecekleri kadar yükseldiğini rakamlarla ispatladı; bundan da her halükârda, Roosevelt’in tekellere karşı mücadelesinin kendi öncellerinin mücadelelerinden daha büyük bir başarıyla taçlanmadığı sonucu çıkar.

Reformcular, her ne kadar kendilerini kapitalizmin temellerini savunmak için göreve çağırılmış hissetseler de, eşyanın tabiatına uygun olarak, onun yasalarını polisiye ekonomik önlemlerle kontrol altına almakta ne kadar güçsüz olduklarını gösterdiler. Ahlâk dersi vermekten başka ne yapabilirlerdi ki? New Deal’ın diğer kabine üyeleri ve politika yazarları gibi Ickes da, sonunda, demokrasinin adap ve ilkelerini unutmamaları için tekellere yalvarma noktasına geliyor. Şimdi bunun yağmur duasına çıkanlardan ne farkı var? Şüphesiz, Marx’ın üretim araçlarının sahiplerine bakışı çok daha bilimseldir. *Kapital*’den okuyoruz: “Bir kapitalist olarak, o, yalnızca sermayenin bir kişileşmesidir. Ruhu sermayenin ruhudur. Ancak sermaye yaşamda tek bir amaca sahiptir; artı-değer yaratmak.” Kapitalistin tavrı, onun bireysel ruhunun özellikleri veya İçişleri Bakanının lirik sızlanmaları tarafından belirlenseydi, ne ortalama fiyatlar, ne ortalama ücretler, ne muhasebecilik, ne de tüm kapitalist ekonomi mümkün olabilirdi. Muhasebecilik, tarihin materyalist kavranışı lehine güçlü bir argüman olarak halen işlemeye devam ediyor.

Hukuki Şarlatanlık

Birleşik Devletler Başsavcısı Homer S. Cummings, Kasım 1937’de, “Tekelciliği yıkmadığımız sürece, tekel, reformlarımızı-

zın çoğunu yıkmanın ve sonuçta da ortak yaşam standartlarımızı düşürmenin yollarını bulacaktır” diyor. “Zenginliğin ve ekonomik kontrolün aşırı yoğunlaşmasına doğru bir eğilimin aşikâr olduğunu” kanıtlamak için ürkütücü rakamlar alıntıl原因an Cummings, aynı zamanda da tröstlere karşı yasal ve hukuki kavganın hiçbir yere ulaşmayacağını kabul etmek zorunda kalıyor. Bu bir “ekonomik sonuçlar” sorunuyken, “uğursuz bir amacı kabul ettirmek zordur” diye şikayet ediyor. İşte konu tam da bu! Bundan daha da kötüsü: Tröstlere karşı hukuki mücadele, “daha kahrolası bir karışıklığa” yol açtı. Bu isabetli laf kalabalığı, demokratik yargının Marksist değer yasasına karşı savaşında çaresizliğini oldukça yerinde ifade ediyor. Ekonomik düşünce alanındaki ümitsiz şarlatanlığa fazlasıyla tanıklık eden bu görevleri, Cummings’in halefi Frank Murphy’nin çözmekte daha şanslı olacağını ummak için hiçbir neden yoktur.

Dünü Geri Getirmek

Roosevelt Hükümetinin eski Bütçe Müdürü Profesör Lewis W. Douglass, hükümeti “tekellere bir alanda saldırırken diğer pek çok alanda teşvik ettiği” için ayıpladığında, ona katılmamak elde değil. Yine de eşyanın doğası gereği başka türlü olamaz. Marx’a göre, hükümet egemen sınıfın yürütme komitesidir.

Tekeller bugün egemen sınıfın en güçlü kesimidir. Hükümet hiçbir durumda genel olarak tekellere karşı, yani onun arzusu uyarınca egemenliğini yürüttüğü sınıfa karşı savaşıamaz. Tekelin bir dalına saldırırken başka bir dalı içinden kendisine müttefik aramak zorundadır. Bankalarla ve hafif sanayi ile birlik olarak, ağır sanayi tröstlerine karşı arızı darbeler indirebilir; ama bu tröstler bundan dolayı inanılmaz kârlar elde etmeyi durduramayacaklardır.

Lewis Douglass, resmi şarlatanlığın karşısına bilimi değil, başka türden bir şarlatanlığı koyuyor. Tekelin kaynağını kapita-

lizimde değil korumacılıkta buluyor ve buna uygun olarak da, toplumun kurtuluşunu üretim araçlarının özel mülkiyetinin kaldırılmasında değil, gümrük tarifelerinin düşürülmesinde buluyor. “Pazarların özgürlüğü yeniden sağlanmadıkça” diye kehanette bulunuyor, “kurumların –girişim, konuşma, eğitim, din– özgürlüğü şüphelidir.” Başka bir deyişle, uluslararası ticaret özgürlüğü yeniden sağlanmaksızın, demokrasi, nerede ve kaç yıldır yaşıyor olursa olsun, yerini ya devrimci ya da faşist bir diktatörlüğe bırakmak zorundadır. Ancak uluslararası ticaret özgürlüğü, iç ticaret özgürlüğü, yani rekabet olmaksızın düşünülemez. Ve rekabet özgürlüğü tek el egemenliği altında düşünülemez. Ne yazık ki, Douglas, tıpkı Ickes gibi, Jackson gibi, Cummings gibi ve bizzat Roosevelt gibi, tek elci kapitalizme karşı reçetesini ve böylelikle de bir devrime ya da totaliter bir rejime karşı reçetesini bize tanıtmaya zahmetine girmedir.

Ticaret özgürlüğü de, aynı rekabet özgürlüğü gibi, aynı orta sınıfın refahı gibi, geri getirilemeyecek olan geçmişe aittir. Dünyü geri getirmek, şimdilerde kapitalizmin demokratik reformcularının yegâne reçetesidir; küçük ve orta ölçekli sanayicilere ve işadamlarına daha fazla özgürlüğü geri getirmek, para ve kredi sistemini kendi lehlerine çevirmek, pazarı tröstlerin idaresinden kurtarmak, menkul kıymetler borsasından profesyonel spekülörleri tasfiye etmek, uluslararası ticaret özgürlüğünü yeniden sağlamak, vs., vs.. Reformcular, makine kullanımını sınırlama ve toplumsal dengeyi bozan ve pek çok üzüntüye neden olan tekniğe yasaklama getirme hayalleri dahi kuruyorlar. Bu hususta, önde gelen bir Amerikalı bilim adamı, sert bir alayla, görünüşe göre güvenliğin ancak mutlu amipe, ya da bu başarılamazsa, kanaatkâr domuza geri dönülerek sağlanabileceğine işaret etmektedir.

Millikan ve Marksizm

Yine de ne yazık ki bu önemli bilim adamı, Dr. Robert A. Millikan, ileriden çok geriye bakar görünüyor. 7 Aralık 1937'de bilimi savunmak adına konuşurken şu gözlemini aktarıyordu: "Birleşik Devletler istatistikleri, bilimin en hızla uygulandığı son elli yıldır, başarıyla istihdam edilen nüfus oranının sürekli olarak yükseldiğini göstermektedir." Bilim savunusu kılığı altında yapılan bu kapitalizm savunusunun sevindirici olduğu söylenemez. "Güncel koşullarla bağlantının kopması" ve ekonomi ile tekniğin karşılıklı ilişkisinin keskin bir şekilde değişmesi, tam da bu son yarım yüzyılda oldu. Millikan'ın referans verdiği dönem, kapitalist refahın en yüksek noktasını kapsadığı gibi, kapitalist düşüşün başlangıcını da kapsamaktadır.

Dünya çapındaki bu düşüşün başlangıcını örtbas etmek, kapitalizmin savunucusu olarak öne çıkmaktır. Henry Ford'a bile olsa olsa onur verecek argümanların yardımıyla, sosyalizmi elinin tersi ile iter bir tarzla reddeden Dr. Millikan, bize hiçbir dağıtım sisteminin insan ihtiyaçlarını üretimi arttırmadan karşılayamayacağını anlatıyor. Şüphesiz! Ancak ne yazık ki meşhur fizikçimiz, milyonlarca Amerikalı işsize, ulusal geliri arttırmaya nasıl iştirak edeceklerini açıklamadı. Bireysel inisiyatifin cazibesini ve yüksek emek üretkenliğini korumak üzerine soyut vazalar, elbette ki ne işsizlere iş sağlar, ne bütçe açığını kapatır, ne de ulusal sermayeyi içinde bulunduğu kör yoldan kurtarır.

Marx'ı ayırt eden şey, onun dehasının evrenselliği, çeşitli alanların olgularını ve gelişimlerini asli bağlantıları içinde anlama yeteneğidir. O, doğal bilimlerde bir uzman olmaksızın, bu alandaki muazzam keşiflerin anlamlarını ilk takdir edenlerden biriydi; örneğin Darwin'in teorisi. Marx, bu üstünlüğü, zekâsından çok yöntemi sayesinde sağladı. Burjuva kafalı bilim adamları sosyalizmin ilerisinde olduklarını düşünebilirler; şu anda

Robert Millikan'ın durumu, onların sosyoloji alanında da ümitsiz şarlatanlar olmayı sürdürdüklerini yalnızca bir kez daha kanıtıyor. Onlar bilimsel düşünmeyi Marx'tan öğrenmelidirler.

Üretim Olanakları ve Özel Mülkiyet

1937'nin başlarında Kongreye mesajında Başkan Roosevelt, ulusal geliri 90 veya 100 milyar dolara yükseltme arzusunu açıklamıştı, ancak bunun nasıl yapılacağını göstermemişti. Kendi içinde bu program son derece makuldür. 1929'da yaklaşık 2 milyon işsiz varken, ulusal gelir 81 milyar dolara ulaşmıştı. Mevcut üretici güçler harekete geçirildiğinde, Roosevelt'in programını yaşama geçirmekle yetinmeyecek ve hatta onu gözle görülür şekilde aşacaktır. Makineler, hammadde, işçiler, her şey uygundur, halkın ürünlere olan ihtiyacından söz etmeye bile gerek yok. Buna rağmen eğer plan yaşama geçirilemezse –ki geçirilemez–, bunun tek nedeni kapitalist mülkiyet ile toplumun genişleyen üretime duyduğu ihtiyaç arasındaki uzlaşmaz karşıtlıktır. Hükümet destekli ünlü Potansiyel Üretim Kapasitesi Ulusal Araştırması, 1929'da kullanılan üretim ve hizmetlerin toplam maliyetinin, perakende satış fiyatı üzerinden hesaplanarak, yaklaşık olarak 94 milyar dolar tuttuğu kararına vardı. Eğer üretimin tüm güncel olanakları kullanılmış olsaydı bu rakam 135 milyar dolara çıkacaktı, ki bu da aile başına yılda ortalama 4370 dolar ederdi ve iyi ve rahat bir yaşam elde etmek için yeterli olurdu. Buna, Ulusal Araştırma hesaplarının, Birleşik Devletler'deki mevcut üretim örgütlenmesine –kapitalizmin anarşik tarihinden çıkıp geldiği haliyle– dayandığını eklemek gerekir. Bizzat bu malzeme sosyalist bir birleşik plan temelinde yeniden donatılsaydı, üretim hesapları gözle görünür şekilde aşılabılır ve tüm halka son derece kısa bir işgünü temelinde yüksek bir yaşam standardı temin edilebilirdi.

Bu nedenle, toplumu korumak için, tekniğin gelişimini de-

netlemek, fabrikaları kapatmak, çiftçileri tarımı sabote etmeleri için primlerle ödüllendirmek, işçilerin üçte birini sefillere çevirmek ya da manyakları diktatör olmaları için çağırmak gerekmiyor. Toplum çıkarlarının iğrenç bir şekilde alaya alınması olan bu önlemlerin hiçbiri gerekli değildir. Zorunlu ve acil olan, üretim araçlarını şimdiki asalak sahiplerinden ayırmak ve toplumu gerçekçi bir plana göre örgütlemektir. Ardından toplumun hastalıklarına çare bulmak gerçekten ilk kez mümkün olabilecektir. Çalışabilecek herkes iş bulabilecektir. İşgünü kademe kademe kısılacaktır. Toplumun tüm üyelerinin istemleri artan ölçüde tatmin edilecektir. “Mülkiyet”, “kriz”, “sömürü” sözcükleri kullanımdan kalkacaktır. İnsanoğlu sonunda gerçek insanlık eşliğini geçecektir.

Sosyalizmin Kaçınılmazlığı

“Büyük sermaye sahiplerinin sayılarındaki sürekli azalmayla birlikte...” diyor Marx, “yoksulluğun, ezilenlerin, gerileyenlerin, sömürülenlerin ve köleliğin kitlesi büyür; ancak bununla birlikte de, sayıca daima artan, disiplinli, birleşmiş, tam da kapitalist üretim sürecinin kendi mekanizması tarafından örgütlenmiş bir sınıfın, işçi sınıfının isyanı gelişir. Üretim araçlarının merkezileşmesi ve emeğin toplumsallaşması, sonunda, kapitalist kabuk ile bağdaşamaz hale gelir. Bu bağdaşmazlık patlayarak paramparça olur. Kapitalist özel mülkiyetin matem çanı çalar. Mülksüzleştirilenler mülksüzleştirilir.” Sosyalist devrim budur. Marx’a göre, toplumu yeniden yapılandırma sorunu, onun kişisel tercihleri tarafından güdülenen bazı hükümlerden doğmadı; demirden tarihsel zorunluluktan –bir yandan üretici güçlerin ulaşmış olduğu güçlü olgunluktan; diğer yandan kaderi emek değer yasasına bağlı olan bu güçleri ileri götürmenin olanaksızlığından– çıkıp geldi. Bazı aydınların, Marx’ın öğretisine aldırış etmeksizin, sosyalizmin kaçınılmaz değil, ancak mümkün oldu-

ğu temasını işleyen eserleri, içerikten hepten yoksundur. Açıkçası, Marx, sosyalizmin insanın irade ve eylemi olmaksızın gerçekleşebileceğini ima etmedi: Böylesi bir fikir düpedüz saçmalıktır. Marx, kapitalist gelişmenin kaçınılmaz olarak ulaşmak zorunda olduğu son noktadaki ekonomik çöküşten –ve bu çöküş gözler önündedir–, üretim araçlarının toplumsallaşması dışında hiçbir çıkış yolu olamayacağını önceden haber verdi. Üretici güçler yeni bir örgütleyiciye ve yeni bir efendiye gereksinim duyacaktır ve varoluş bilinci belirlediği için, Marx'ın, işçi sınıfının hatalar ve yenilgiler pahasına gerçek durumu anlar hale geleceğine ve er geç zorunlu pratik sonuçlara ulaşacağına dair hiçbir şüphesi olamazdı.

Kapitalizmin yarattığı üretim araçlarının toplumsallaşmasının ekonomik açıdan muazzam faydalı olduğu, bugün sadece teoride değil, aynı zamanda tüm sınırlılıklarına rağmen SSCB deneyiminden de görülebilir. Doğru, kapitalist gerici, hiç de beceriksizce değil, Stalin rejimini sosyalizm fikirlerine karşı bir bostan korkuluğu olarak kullanıyorlar. Gerçekte, Marx hiçbir zaman sosyalizmin bir tek ve dahası geri bir ülkede başarılabileceğini söylemedi. SSCB'deki kitlelerin devam eden yoksulluğu, kendisini ulusun ve onun yoksulluğunun üzerinde yükselten ayrıcalıklı kastın mutlak kudreti, nihayet, bürokratların kudurgan sopa-yasası, sosyalist ekonomi yönteminin değil, kapitalist kuşatma çemberine yakalanan SSCB'nin yalıtıklığı ve geriliğinin sonucudur. Şaşılacak olan şey, planlı ekonominin böylesi istisnai elverişsiz koşullar altında bile, yenilmez faydalarını göstermeyi başarmış olmasıdır.

Kapitalizmin demokratik türünün olduğu kadar faşist türünün de tüm koruyucuları, “mülksüzleştirenlerin mülksüzleştirilmelerini” engellemek için sermaye kodamanlarının iktidarını sınırlamaya ya da en azından üstünü örtmeye çalışıyorlar. Reformist girişimlerinin başarısızlığının kaçınılmaz olarak sosya-

list devrime yol açacağıının hepsi farkında ve pek çoğu da bunu açıkça kabul etmekte. Hepsi de kapitalizmi koruma yöntemlerinin ancak gerici ve ümitsiz bir şarlatanlık olduğunu göstermeyi başardılar. Marx'ın sosyalizmin kaçınılmazlığı öngörüsü, böylelikle olumsuzundan kanıtlama yoluyla tümüyle doğrulanmıştır.

Sosyalist Devrimin Kaçınılmazlığı

1929-1932'deki büyük kriz döneminde geliştirilen "Teknokrasi" programı, ekonominin, sadece bilimin doruklarındaki teknik ile toplumun hizmetindeki hükümetin bileşimi aracılığıyla akılcı bir biçimde düzenlenebileceği doğru öncülü üzerine kurulmuştu. Böylesi bir bileşim, sağlanan teknik ve hükümet özel mülkiyetin köleliğinden kurtarıldığında mümkündür. Büyük devrimci görevin başladığı yer işte burasıdır. Tekniği özel çıkarlar kliğinin elinden kurtarmak ve toplumun hizmetindeki hükümete vermek için, "mülk sahiplerinin mülksüzleştirilmeleri" zorunludur. Yalnızca, çıkarları kendi kurtuluşunda yatan ve tekелci sömürücülere karşı olan güçlü bir sınıf bu görevi tamamlayabilir. Yalnızca proleter bir hükümet ile uyum içindeki kalifiye teknisyen tabakası, gerçekten bilimsel, gerçekten ulusal, yani sosyalist bir ekonomi inşa edebilir.

Bu amacı barışçıl, aşamalı, demokratik yoldan başarmak, şüphesiz en güzeli olurdu. Ancak kendi ömrünü tüketmiş bir toplumsal düzen, yerini ardılına hiçbir zaman direnmeksizin bırakmaz. Eğer genç, güçlü demokrasi, zamanında zenginliğin ve iktidarın plütokrasi tarafından zapt edilmesinin önüne geçememişse, bunak ve harap bir demokrasiden, altmış ailenin sınırsız egemenliği üzerine kurulu olan bir toplumsal düzeni dönüştürme yeteneğinde olduğunu kanıtlamasını beklemek olanaklı mıdır? Teori ve tarih, bir toplumsal rejim değişikliğinin sınıf mücadelesinin en yüksek biçimini, yani devrimi ön gerektirdiğini öğretmektedir. Kölelik dahi Birleşik Devletler'de bir iç savaş

olmaksızın kaldırılamadı. “Zor, yeni bir topluma gebe her eski toplumun ebesidir.” Sınıflı toplum sosyolojisinde bu temel prensip üzerine Marx’ı çürütebilen henüz olmamıştır. Sosyalizme giden yolu ancak sosyalist bir devrim temizleyebilir.

Birleşik Devletler’de Marksizm

Kuzey Amerika Cumhuriyeti teknik ve üretim örgütlenmesi alanında diğerlerinden daha ileri gitti. Sadece Amerikalılar değil, tüm insanlık bu temel üzerine dayanacaktır. Bununla birlikte, toplumsal sürecin çeşitli evreleri, bir ve aynı ulusta, özel tarihsel koşullara bağlı olarak değişen ritmlere sahiptir. Birleşik Devletler teknolojiye muazzam bir üstünlüğe sahipken, hem sağ hem de sol kanatta ekonomik düşüncesi aşırı geridir. John L. Lewis, Franklin D. Roosevelt ile yaklaşık aynı görüşlere sahiptir. Görevinin doğası göz önüne alınırsa, Lewis’in toplumsal işlevi Roosevelt’inkinden karşılaştırılamayacak kadar, haydi gerici demeyelim, daha muhafazakârdır. Belirli Amerikan çevrelerinde şu ya da bu radikal teoriyi, en ufak bilimsel eleştiri olmaksızın, basitçe “Amerikalı değil” diye bırakarak reddetme eğilimi vardır. İyi ama, bunun ayırıcı kriterini nereden buluyorsunuz?

Hristiyanlık, Birleşik Devletler’e, beraberinde, logaritma, Shakespeare’in şiirleri, insan ve yurttaş hakları kavramları ve insan düşüncesinin daha az önemli olmayan diğer ürünleri ile ithal edildi. Bugün, Marksizm de aynı kategoride yer almaktadır.

Tarım Bakanı Henry A. Wallace, bu satırların yazarına, “son derece gayri Amerikan, dogmatik bir sıgılık” suçlamasını getirdi ve Rus dogmatizminin karşısına da, muhalifleriyle nasıl geçineceğini bilen Jefferson’ın oportünist ruhunu koydu. Açıkçası, bir uzlaşma politikasının maddi olmayan birtakım ulusal ruhların işi değil de, maddi koşulların bir ürünü olduğu Wallace’a hiç malûm olmamış. Hızla zenginleşen bir ulus, düşman sınıf ve

partiler arasında uzlaşmayı sağlamak için yeterli kaynağa sahiptir. Öte yandan, toplumsal çelişkiler keskinleştiğinde, uzlaşmanın zemini de yok olur. Sadece bakir alanların taze kanına, bitmez tükenmez ulusal zenginlik kaynaklarına ve, öyle görünüyorki, sınırsız zenginleşme fırsatlarına sahip olduğu için Amerika, “dogmatik sığılık”tan muaftı. Elbette, bu koşullar altında dahi uzlaşma ruhu, zamanı gelince İç Savaşı engelleyememiştir. Her halükârda, “Amerikancılık”ın temelini oluşturan maddi koşullar, bugün hızla geçmişe havale ediliyorlar. Sonuç, geleneksel Amerikan ideolojisinin şiddetli krizidir.

Marx’ın değer yasaları herkesin düşüncesine uyduğu sürece, zaman zaman acil görevlerin çözümüyle sınırlı olan ampirik düşünce, burjuva çevrelerde olduğu kadar işçi çevrelerinde de yeterli görüldü. Ancak bugün bu önemli yasa, kendisiyle uzlaşmaz bir çelişki içindedir. Ekonomiyi ileri çekmek yerine, onun altını oymaktadır. Uzlaşmacı eklektik düşünce, felsefi doruğu pragmatizm ile birlikte tümüyle yetersiz hale gelirken, bir “dogma” olarak Marksizme karşı kibirli ve ters tutum giderek daha önemsiz, gerici ve büsbütün gülünç olmaktadır. Oysa, hatalardan ve karışıklıktan başka hiçbir şeye yol açmayan cansız, donmuş “dogma”, geleneksel Amerikancılık düşüncesinin ta kendisidir. Öte yandan, Marx’ın ekonomi öğretisi Birleşik Devletler için özel bir geçerlilik ve anlam kazanmıştır. *Kapital* her ne kadar uluslararası, çoğunlukla da İngiliz malzemeye dayanıyorsa da, teorik zemininde o, saf kapitalizmin, genel olarak kapitalizmin, aslında kapitalizmin analizidir. Şüphesiz, Amerika’nın bakir ve tarihsel olmayan toprağında gelişen kapitalizm, kapitalizmin ideal tipine en yaklaşımdır.

Amerika, haşa Wallace’ın huzurundan, ekonomik olarak Jefferson’un ilkeleri uyarınca değil, Marx’ın fikirlerine uygun olarak gelişti. Bunu kabul etmekte, Amerika’nın Newton yasalarına uygun olarak güneşin etrafında döndüğünü kabul etmekte

olduğu gibi, ulusal öz-saygıyı kırıncı zerre kadar bir şey yoktur. Marx Birleşik Devletler’de görmezden gelindikçe, onun öğretisi şimdi daha da zorunlu hale geliyor. *Kapital*, hastalığın hatasız ve veri doldurulmaz bir öngörüsünü sunuyor. Bu anlamda yeni “Amerikancılık”, Hoover ve Roosevelt’in, Green ve Lewis’in fikirlerinden çok daha fazla Marx’ın öğretilerinden etkilenmiştir.

Doğrudur, Birleşik Devletler’de Amerikan ekonomisinin krizine adanmış pek yaygın orijinal bir literatür vardır. İnsaflı ekonomistler Amerikan kapitalizminin yıkıcı eğilimlerinin objektif bir resmini çizdikçe, araştırmaları, genellikle yoksun oldukları teorik öncülleri bir yana, Marx’ın teorisinin doğrudan bir örneğine benzemektedir. Bununla birlikte, muhafazakâr gelenek, bu yazarlar kendilerini kasvetli tahminlerle sınırlayarak veya “ülke bunu anlamalı”, “kamuoyu bunu kesinlikle hesaba katmalı” ve benzeri basmakalıp lafları geveleyerek kendilerini nihai sonuçlardan inatla alıkoyduklarında kendisini gösteriyor. Bu kitaplar, kör bıçaklara ya da ibresi olmayan pusulalara benziyorlar.

Birleşik Devletler’de geçmişte de Marksistlerin olduğu doğrudur, ancak onlar farklı tipte veya daha doğrusu üç farklı tipte Marksistlerdi. Birinci sırada, ellerinden geleni yapmış ancak hiçbir cevap alamamış olan Avrupa’dan sınır dışı edilenler; ikinci sırada, olayların seyri içinde ve kendi hatalarından dolayı kendilerini tarikatlara dönüştüren De Leoncular gibi yalıtık Amerikalı gruplar; üçüncü sırada da Amerika ile pek alakası olmayan, Ekim Devriminden etkilenmiş ve egzotik bir öğreti olarak Marksizme sempati duyan aklı havada olanlar yer alıyor. Onların günü doldu. Şimdi proletaryaya, bağımsız bir sınıf hareketinin ve aynı zamanda da gerçek Marksizmin yeni bir dönemi sökün ediyor. Bunda da Amerika birkaç sıçrayışla Avrupa’yı yakalayacak ve onu geride bırakacaktır. İleri teknik ve ileri toplumsal yapı, doktrinin ışığında kendi yolunu döşeyecektir.

Marksizmin en iyi teorisyenleri Amerikan toprağında belirecektir. Marx ileri Amerikan işçilerinin hocası haline gelecektir. Onlar için ilk cildin bu özetlenmiş açıklaması, tam Marx'a doğru sadece bir ilk adım haline gelecektir.

Kapitalizmin İdeal Aynası

Kapital'in birinci cildi ilk kez yayınlandığında, İngiliz burjuvazisinin dünya egemenliği henüz su götürmezdi. Meta ekonomisinin soyut yasaları, en tam, yani geçmişin etkilerine en az bağımlı olan ifadesini doğal olarak kapitalizmin en yüksek gelişime ulaştığı yerde bulmuştu. Marx, analizini temelde İngiltere üzerine dayandırırken, sadece İngiltere'yi değil, tüm kapitalist dünyayı göz önüne aldı. O zamanların İngiltere'sini kapitalizmin en çağdaş aynası olarak kullandı.

Şimdi İngiliz hegemonyasından geriye kalan yalnızca anılardır. Kapitalizmin ilk büyük evlâdı olmanın avantajları dezavantaja dönüşmüş durumda. İngiltere'nin teknik ve ekonomik yapısı eskidi. Ülke, aktif ekonomik potansiyelin yerine, geçmişin bir kalıntısına, sömürge imparatorluğuna dayalı evrensel konumuna bağımlı olmayı sürdürüyor. Laf arasında, bu, Chamberlain'in faşistlerin uluslararası gangsterliğine karşı herkesi hayrete düşüren Hristiyan sevecenliğini açıklıyor. Ekonomik düşüşünün dünya üzerindeki konumu ile tamamen bağdaşmaz hale geldiğini ve yeni bir savaşın kendisini İngiliz İmparatorluğunun çöküşüne yol açmakla tehdit ettiğini kavrayan İngiliz burjuvazisinin elinden bir şey gelmez. Aslında Fransa'nın pasifizminin ekonomik temeli için de benzer bir durum geçerlidir.

Almanya, tam tersine, hızlı kapitalist yükselişinde kendisini Avrupa'nın en ileri tekniği ile donatarak tarihi geriliğinin avantajlarını kullandı. Dar bir ulusal tabana ve kıt ulusal kaynaklara sahip olan Almanya'nın zoraki dinamik kapitalizmi, sözde dünya güç dengelerinin en patlayıcı unsuru haline geldi. Hitler'in

histerik ideolojisi, Alman kapitalizminin histerisinin sadece yansıyan görüntüsüdür.

Tarihsel bir niteliğin paha biçilmez sayısız avantajına ek olarak, Birleşik Devletler'deki gelişim, Almanya ile karşılaştırılamayacak kadar büyük ulusal zenginliğin ve sınırsız genişlikteki toprakların üstünlüğünden yararlandı. Kuzey Amerika Cumhuriyeti, bu yüzyılın başında Büyük Britanya'yı gözle görülür şekilde geride bırakarak dünya burjuvazisinin baş kalesi haline geldi. Kapitalizmin içerdiği tüm potansiyeller orada en yüksek ifadesini buldu. Burjuvazi, gezegenimizin başka hiçbir yerinde ve hiçbir biçimde, yirminci yüzyılda kapitalizmin en mükemmel aynası haline gelmiş dolar cumhuriyetindeki başarılarını aşamaz.

Marx, aynı nedenlerden ötürü kendi açıklamalarını İngiliz istatistiklerine, İngiliz parlamento raporlarına, İngiliz "Kabine Raporları"na dayandırmayı tercih etti ve benzer şekilde biz de mütevazı önsözümüzde Birleşik Devletler'in ekonomik ve politik deneyiminin başlıca delillerine başvurduk. Herhangi bir başka kapitalist ülkenin yaşamından benzer olgular ve rakamlar alıntılamanın hiç de zor bir şey olmayacağını söylemeye gerek bile yok. Ancak bunun özde herhangi bir katkısı da olmayacaktır. Değerlendirmeler aynı kalacak, sadece örnekler daha az vurucu olacaktır.

Fransa'da Halk Cephesinin ekonomik politikası, finansörlerinden birinin de tam yerinde söylediği gibi, New Deal'in "Lilliputlulara özgü" bir uyarlamasıdır. Teorik analizde, Lilliput⁴ yerine Cyclop⁵ ölçütleri ile uğraşmanın karşılaştırılamayacak kadar daha elverişli olduğu yeterince açıktır. Dünya ölçeğindeki kapitalist sistemi ancak bir mucizenin koruyabile-

⁴ Gulliver'in Serüvenleri'ndeki cüceler ülkesi (çn.)

⁵ Gulliver'in Serüvenleri'ndeki devler ülkesi (çn.)

ceğini gösteren şey, muazzam önemdeki Roosevelt deneyidir. Fakat ne yazık ki mucizelerin üretimine son veren de kapitalist üretimin kendisidir. Büyücüler ve duacılar boldur, ama mucizeler asla gelmez. Yine de kapitalizmin gençleşme mucizesi eğer bir yerlerde gerçekleşecekse, orasının Birleşik Devletler'den başkası olamayacağı da açıktır. Bu gençleşme halen başarısız. Cyclopluların ulaşamadıkları şeyi Lilliputlular hiç başaramazlar. Bu asli değerlendirmenin temellerini, Amerika'nın ekonomi sahasına yaptığımız gezi bağlamında döşeyebiliyoruz.

Ana Ülkeler ve Sömürgeler

“Sınai olarak daha gelişkin ülke, daha az gelişmiş olana kendi geleceğinin resmini gösterir” diye yazıyor Marx *Kapital*'in birinci cildinde. Bu düşünce, hiçbir koşul altında harfi harfine alınmamalıdır. Üretici güçlerin büyümeleri ve toplumsal çelişkilerin derinleşmesi, şüphesiz burjuva gelişim yolunu tutan her ülkenin kaderidir. Bununla birlikte, insanlığın tüm gelişimi boyunca süregelen ve temelde tarihsel nedenlerinin yanı sıra doğal nedenlere de sahip olan tempoların ve standartların oransızlığı, kapitalizm altında daha da keskinleşmekle kalmaz, aynı zamanda farklı ekonomik tipteki ülkeler arasındaki karşılıklı karmaşık bağımlılığı, sömürüyü ve baskıyı da artırır.

Ülkelerin sadece bir azınlığı, Marx'ın çok detaylı bir analize tabi tuttuğu, yerli manüfaktür aracılığıyla el sanatlarından fabrikalara doğru sistematik ve mantıksal bir gelişmeden tam olarak geçmiştir. Ticari, sınai ve mali sermaye, yerli ekonominin ilkel biçimlerini kısmen parçalayarak ve kısmen de Batının dünya çapındaki sanayi ve banka sistemine tabi kılarak, geri ülkeleri dışarıdan istilâ etti. Emperyalizmin kırbacı altında, sömürge ve yarı-sömürgeler, ara aşamaları önemsememek ve aynı zamanda da yapay olarak o veya bu seviyeye ulaşmak için çabalamak zorunda kaldılar. Hindistan'ın gelişimi İngiltere'yi kopya etmedi;

ona eklemelendi. Yine de, Hindistan gibi geri ve bağımlı ülkelerin bileşik tipteki gelişimlerini anlamak için, Marx'ın İngiltere'nin gelişiminden türettiği klasik şemayı daima akılda tutmak gerekir. Emek değer yasası, Londra şehir merkezindeki spekülörlerin hesaplarını ve Haydarabat'ın en ücra köşelerindeki para değişim işlemlerini, bu ikincinin durumunda daha basit ve daha az hüner isteyen biçimler alması hariç, eşit ölçüde yönlendirir.

Gelişimin bu oransızlığı, onları sömürerek, onları kendi sömürgelerine dönüştürerek veya en azından onların kapitalist aristokrasi arasına katılmalarını imkânsız hale getirerek, farklı derecelerde de olsa geri ülkeler pahasına gelişmelerini sürdüren ileri ülkelere muazzam kârlar getirdi. İspanya, Hollanda, İngiltere ve Fransa'nın zenginlikleri sadece kendi ülkelerinin proletaryasının artı-değerinden değil, sadece kendi küçük burjuvazilerini yıkarak değil, aynı zamanda da denizaşırı servetlerin sistematik yağması ile elde edildi. Ulusların sömürüsü, sınıfların sömürüsünü tamamladı ve onun gücünü de arttırdı. Ana ülkelerin burjuvazileri, sömürgelerden elde edilen süper kârların bir miktarını ödeyerek, kendi proletaryasına ve özellikle de onun üst kademelerine ayrıcalıklı bir konum sağlama olanağına kavuştu. Bu olmaksızın herhangi tipte istikrarlı bir demokratik rejim düpedüz imkânsız olurdu. Görünür gelişmiş haliyle burjuva demokrasisi, sadece en aristokrat ve en sömürücü uluslara uygulanabilir bir hükümet biçimi haline gelmiştir ve böyle olmayı da sürdürmektedir. Antik demokrasi kölelik üzerine kuruluydu, emperyalist demokrasi ise sömürgelerin yağma edilmesi üzerine.

Resmi olarak hemen hiç sömürgeye sahip olmayan Birleşik Devletler, buna rağmen tarihteki tüm ulusların en ayrıcalıklısıdır. Avrupa'nın aktif göçmenleri, aşırı zengin bir kıtanın zilyetini aldılar, yerli halkı yok ettiler, Meksika'nın en iyi parçasını işgal ettiler ve dünya zenginliğinin aslan payını çaldılar.

Böylece biriken yağın tortusu, bugün gerileme döneminde bile, demokrasinin çark ve dişlilerini yağlamakta faydalı olmayı sürdürüyor.

Teorik analizin yanı sıra son günlerin tarihsel deneyimi de, demokrasinin gelişim ve istikrar oranının sınıf çelişkilerinin gerilimi ile ters orantılı olduğunu açıkça göstermektedir. Sayıca büyük ve istikrarlı bir işçi aristokrasisi yaratamayan daha az ayrıcalıklı kapitalist ülkelerde (bir tarafta Rusya, diğer tarafta Almanya, İtalya, ve benzerleri), demokrasi hiçbir alanda gelişmedi ve nispeten kolayca diktatörlüğe yenik düştü. Bununla birlikte, kapitalizmin sürekli daha kötüye giden felçli hali, en ayrıcalıklı ve en zengin ulusların demokrasileri için de aynı kaderi hazırlamaktadır; tek fark tarihlerdedir. İşçilerin yaşam koşullarındaki kontrol edilmesi olanaksız bozulma, burjuvazi için, kitlelere politik yaşama katılma hakkının bağışlanması, burjuva parlamentarizminin sınırlı çerçevesinde bile giderek daha az olanaklı hale getirmektedir. Demokrasinin faşizm tarafından kapı dışarı edilmesi sürecinin herhangi bir başka açıklaması, ya var olan şeylerin idealist bir tahrifatıdır ya da kendini aldatmaktır.

Emperyalizm, sermayenin yaşlı ana ülkelerinde demokrasiyi parçalarken, aynı zamanda da, geri ülkelerde demokrasinin yükselişini engellemektedir. Yeni dönemde sömürge veya yarı-sömürgelerin tek bir tanesinin bile demokratik devrimini –her şeyden önce tarımsal ilişkiler alanında– tamamlayamamış olması olgusu, ekonomik ve politik gelişimin önündeki başlıca engel haline gelen emperyalizme tamamıyla ithaf edilebilir. Tekelci kodamanlar ve onların hükümetleri, geri ülkelerin ulusal zenginliklerini yağma etmeleri ve sanayilerinin bağımsız olarak gelişmesine kasten mani olmalarıyla eş zamanlı olarak, yerli sömürücülerin en gerici, asalak, yarı-feodal gruplarına mali, politik ve askeri destek sağlıyorlar. Yapay olarak korunan tarım

barbarlığı, bugün çağdaş dünya ekonomisinin başındaki en uğursuz belâdır. Sömürge halklarının özgürlük kavgası, ara aşamaların üzerinden atlayarak, zorunlu olarak emperyalizme karşı bir kavga biçimine dönüşüyor ve böylece de ana ülkelerdeki proletaryanın mücadelesiyle birleşiyor. Sömürge ayaklanmaları ve savaşları, sırası gelince kapitalist dünyanın temellerini her zaman olduğundan çok sarsacak ve onun yeniden canlanış mucizesini her zaman olduğundan çok daha az olanaklı kılacaktır.

Planlı Dünya Ekonomisi

Kapitalizm, ikiz tarihsel meziyetler olan, tekniği yüksek bir seviyeye çıkarma ve dünyanın her parçasını ekonomik bağlarla birbirine bağlamayı başarmıştır. Böylelikle, gezegenimizin tüm kaynaklarının sistemli kullanımı için maddi ön gereklilikleri temin etmiştir. Bununla birlikte, kapitalizm bu ivedi görevi hiçbir durumda yerine getiremez. Onun geliştiği mikrop yuvası, gümrükleri ve ordularıyla sınırları çizilmiş milliyetçi devletlerden ibaret olmayı sürdürüyor. Halihazırda üretici güçler ulusal devlet sınırlarının çok üstünde gelişmiş durumdadır, bir zamanlar tarihsel olarak ilerici olan etken, böylelikle dayanılmaz bir engele dönüşmüştür. Emperyalist savaşlar, üretici güçlerin artık çok dar gelen devlet duvarları karşısında patlamasından başka bir şey değildir. Sözde otarşi programının, kendi kendine yeterli, sınırlı bir ekonomiye geri dönmek ile hiçbir ilgisi yoktur. Bu sadece, ulusal zeminin yeni bir savaş için hazırlandığını gösteriyor.

Versailles Anlaşmasının imzalanmasının ardından, genel olarak yer kürenin pek güzel şekilde yeniden bölündüğüne inanılıyordu. Ancak daha sonraki olaylar, gezegenimizin halen yağmalanmamış ya da yeterince yağmalanmamış yerlere sahip olduğunu hatırlatmaya yaradı. İtalya Habeşistan'ı köleleştirdi.

Japonya, Çin'e egemen olmaya çalışıyor. Önceki sömürgelerinin geri dönmesini beklemekten yorulmuş olan Almanya, Çekoslovakya'yı bir sömürgeye çevirdi. İtalya Amavutluk'a girdi. Balkan yarımadasının kaderi tartışılıyor. Birleşik Devletler, Latin Amerika'da "yabancıların" tecavüzüne karşı alarma geçti. Sömürgeler için mücadele, emperyalist kapitalizm politikasının bir parçası ve toprağı olmayı sürdürüyor. Dünyanın ne kadar iyi paylaşıldığı hiç fark etmez, bu süreç hiçbir zaman sona ermez, ancak sadece, emperyalist güçler arasında değişen ilişkilere paralel olarak dünyanın yeniden bölünmesi sorununu yeniden ve yeniden gündeme yerleştirir. Bugünkü yeniden silahlanmanın, diplomatik sarsıntıların ve savaş gruplaşmalarının gerçek sebebi budur.

Yaklaşmakta olan savaşı, demokrasi ile faşizm fikirleri arasındaki bir çatışma olarak gösterme girişimleri ya şarlatanlar ya da aptallar diyarına aittir. Politik biçimler değişir, kapitalist iştah kalır. Eğer yarın İngiliz kanalının iki yakasından birinde faşist bir rejim kurulacak olursa –herhangi birinin böyle bir olasılığı inkâr etmeye cesaret etmesi zor–, Mussolini ve Hitler'in sömürge iddialarından vazgeçmemeleri gibi, Paris ve Londra diktatörlerinin de sömürge egemenliklerinden vazgeçmeleri hiç de olanaklı olmayacaktır. Dünyanın yeniden bölünmesi için verilen azgın ve ümitsiz mücadele, karşı konulmaz bir biçimde kapitalist sistemin ölümcül krizinden kaynaklanmaktadır.

Kısmi reformların ve yamaların hiçbir faydası olmayacaktır. Tarihsel gelişim, sadece kitlelerin doğrudan müdahalesinin gericici engelleri süpürebileceği ve yeni bir rejimin temellerini atabileceği belirleyici basamaklardan birine gelmiş bulunuyor. Üretim araçlarında özel mülkiyetin kaldırılması, önce ulusal son olarak da dünya çapında planlı bir ekonomi için, yani mantığın insan ilişkileri alanına girmesi için ilk ön gerekliliktir. Sosyalist devrim bir kez başladığında ülkeden ülkeye, bugün faşizmin

yayıldığından karşılaştırılamayacak kadar daha büyük bir güçle yayılacaktır. İleri ulusların yardımı ve örnek olması ile, geri uluslar da sosyalizmin ana akıntısına çekilecektir. Adamakıllı çürümüş gümrük kapıları yıkılacaktır. Avrupa'yı ve tüm dünyayı ikiye ayıran çelişkiler, Avrupa'da olduğu gibi dünyanın tüm diğer parçalarında da, doğal ve barışçıl çözümlerini, Birleşik Sosyalist Devletler çatısı altında bulacaklardır. Özgürleşmiş insanlık, kendi doruklarına çıkacaktır.

Coyoacan, D. F., Meksika
18 Nisan 1939

[Troçki'nin bu Önsözü daha önce *Sınıf Mücadelesinde Marksist Tutum* (www.marksist.com) sitesinde yayınlanmıştır.]

BİRİNCİ KISIM

META VE PARA

Birinci Bölüm: Meta

Birinci Kesim: Metanın iki ögesi: kullanım-değeri ve değer

Kapitalist üretim tarzının hüküm sürdüğü toplumların zenginliği, “muazzam bir meta birikimi” olarak kendini gösterir, bunun birimi tek bir metadır. Araştırmamızın, bu nedenle, metanın tahlili ile başlaması gerekir.

Meta, her şeyden önce, bizim dışımızda bir nesnedir ve taşıdığı özellikleriyle, şu ya da bu türden insan ihtiyaçlarını gideren bir şeydir. Bu ihtiyaçların niteliği, örneğin ister mideden, ister hayalden çıkmış olsun, bir şey değiştirmez.

Her yararlı şeye, iki görüş açısından, nitelik ve nicelik açısından bakılabilir. Her yararlı şey, birçok özelliklerin bir toplamıdır ve bunun için çeşitli yönlerden yararlı olabilir. Şeylerin çeşitli kullanımlarını keşfetmek tarihin işidir.

Bir şeyin yararlılığı, onu bir kullanım-değeri haline getirir. Ama bu yararlılık, belirsiz bir şey değildir. Metanın fiziksel özellikleriyle sınırlı olduğu için, ondan ayrı bir varlığa sahip değil-

dir. Demir olsun, buğday olsun ya da elmas olsun, bir meta, bu nedenle, maddî bir şey olduğu için, bir kullanım-değeridir, yararlı bir şeydir.

Kullanım-değerleri, ancak kullanım ya da tüketim ile bir gerçeklik haline gelirler: bunlar toplumsal biçimi ne olursa olsun her türlü servetin özünü oluştururlar. Ayrıca, incelemek üzere olduğumuz toplum biçiminde, mübadele-değerinin maddî taşıyıcılarıdır. Mübadele-değeri, ilk bakışta kendisini bir nicel ilişki olarak, belli bir kullanımı olan değerlerin başka tür kullanımını olanlarla mübadele edildiği oran olarak, zamana ve yere göre durmadan değişen bir ilişki olarak ortaya koyar.

Örneğin, buğday ve demir gibi iki meta alalım. Bunların arasındaki mübadele oranı ne olursa olsun, bu daima belli bir miktar buğdayı, bir miktar demire eşit kılan bir denklemle gösterilebilir. Bu denklem bize ne anlatır? Bu denklem bize, iki farklı şeyin içinde, eşit miktarlarda ortak bir şeyin var olduğunu anlatır. Öyleyse bu iki şeyin, ne biri ne de öteki olan üçüncü bir şeye eşit olması gerekir. Bunun için de, bunların her birinin, mübadele-değeri oldukları ölçüde bu üçüncü şeye indirgenebilir olması gerekir.

Bu ortak “şey”, metaların geometrik, kimyasal ya da başka bir doğal özelliği olamaz. Bu gibi özellikler, ancak bu metaların yararlılıklarını etkiledikleri, onları kullanım-değeri haline getirdikleri ölçüde dikkate layık olurlar. Ama metaların mübadelesi, açıktır ki, kullanım-değerinden tam bir soyutlanmayla karakterize olur.

Demek ki, metaların kullanım-değerini bir yana bırakırsak, geriye ortak tek bir özellikleri, emek ürünü olma özellikleri kalır. Ancak, emek ürününün kendisi bile elimizde bir değişikliğe uğramıştır. Artık onda bir masayı, bir evi, ipliği ya da herhangi bir yararlı şeyi görmeyiz. Maddî bir şey olarak varlığı görünürden silinmiştir. Artık ona, bir doğramacının, duvarcının, eğirici-

nin emeğinin ürünü ya da başka türden belirli bir üretici emeğin ürünü olarak da bakılamaz. Ürünlerin yararlı nitelikleri ile birlikte, hem bunlarda cisimleşmiş çeşit çeşit emeğin yararlı niteliğini, hem de bu emeğin somut biçimlerini gözden uzaklaştırmış oluruz; hepsinde ortak olandan başka bir şey kalmamıştır; hepsi de tek ve aynı tür emeğe, soyut insan emeğine indirgenmiştir.

Bu, her birinin içinde var olan aynı cisimsiz gerçeklikten, yalnızca türdeş insan emeğinin billurlaşmasından, harcanış biçimi ne olursa olsun, harcanmış emek-gücünden ibarettir. Hepsinde ortak olan bu toplumsal özün billurlaşmaları olarak bakıldığında, bunlar – Değerdir.

Bir kullanım-değeri ya da yararlı bir madde, bu nedenle, ancak, içerisinde soyut insan emeği cisimleştiği ya da maddeleştiği için bir değere sahiptir. Peki öyleyse bu değerın büyüklüğü nasıl ölçülür? Besbelli ki, malın içerdiği değer yaratıcı özün, yani emeğin niceliğiyle ölçülür. Emeğin niceliği onun süresiyle ölçülür ve emek zamanının ölçütü de hafta, gün ve saat olarak ifade edilir.

Bir toplumun ürettiği tüm metaların toplam değerinde cisimleşen toplam emek-gücü çok sayıda tekil birimlerden meydana gelmekle birlikte, burada tek bir türdeş insan emek-gücü kitlesi olarak kabul edilir. Bu birimlerin her biri, toplumsal ortalama emek-gücü niteliğini taşıdıkları ve bu nitelikleri ile etkili oldukları sürece, birbirlerinin aynıdır; yani bir metanın üretimi için ortalama olarak gerekli ya da toplumsal olarak gerekli zamandan daha fazlasına ihtiyaç göstermedikleri sürece, biri diğerinin aynıdır. Toplumsal olarak gerekli emek zamanı, bir malı, normal üretim koşulları altında, o sırada geçerli olan ortalama hüner derecesi ve yoğunluğu ile elde edebilmek için gerekli zamandır. İngiltere’de buharla işleyen dokuma tezgâhlarının kullanılmaya başlanmasından sonra, belirli bir miktar ipliği kumaş haline getirmek için gerekli emek zamanı belki de yarıya inmişti. Oysa el

tezgâhında çalışan dokumacılar, aynı işi, eskisiyle aynı zamanda yapmaya devam etmişlerdir; ama bu değişiklikten sonra, emeklerinin bir saatlik ürünü yalnızca yarım saatlik toplumsal emeği temsil etmiş ve bunun sonucu olarak da eski değerinin yarısına düşmüştür. Öyleyse görüyoruz ki, herhangi bir malın değerinin büyüklüğünü, toplumsal olarak gerekli emek miktarı ya da onun üretimi için toplumsal olarak gerekli emek zamanı belirler. Tek tek her meta bu bağlamda kendi türünün ortalama bir numunesi olarak kabul edilmelidir.

Bir metanın değeri bir diğerinin değerine eşitse, bunun nedeni birinin üretimi için gereken emek zamanının diğerinin üretimi için gerekene eşit olmasıdır. Genel olarak, emeğin üretkenliği ne kadar büyük olursa, bir malın üretimi için gerekli emek zamanı o kadar kısa, o malda billurlaşan emek miktarı o kadar az ve değeri de o kadar düşük olur; tersine, emeğin üretkenliği ne kadar azsa, bir malın üretimi için gerekli olan emek zamanı o kadar çok, malın değeri o kadar büyük olur. Bu nedenle, bir metanın değeri, o metaya katılmış emeğin miktarı ile doğru orantılı, üretkenliği ile ters orantılı olarak değişir.

Bir şey, değere sahip olmadan da bir kullanım-değeri olabilir. Bu, o şeyin insana yararlılığı emeğe bağlı olmadığı zaman söz konusudur. Hava, işlenmemiş toprak, doğal çayırlar ve otlaklar vb. böyledir. Bir şey, meta olmadan da, yararlı ve insan emeği ürünü olabilir. İhtiyaçlarını kendi emeğinin ürünü ile doğrudan karşılayan kimse gerçekte meta değil kullanım-değeri yaratır. Meta üretmek için, o kimsenin yalnızca kullanım-değerleri değil, başkaları için kullanım-değerleri, toplumsal kullanım-değerleri üretmesi gerekir. Nihayetinde, hiçbir nesne, yararlı bir şey değilse değere sahip olamaz. Eğer o şey yararsız ise, onda bulunan emek de yararsızdır; bu emek, emek sayılmaz ve bu yüzden değer yaratmaz.

İkinci Kesim: Metada cisimleşen emeğin iki yönlü karakteri

Bir ceket ile 10 metre keten bezi gibi iki meta alalım; bunlardan birincisinin değeri, ikincisinin değerinin iki katı olsun; yani 10 metre keten bezi = A ise, ceket = 2A'dır.

Ceket, belli bir ihtiyacı karşılayan bir kullanım-değeridir. Onun varlığı, özel bir üretici faaliyet türünün sonucudur; bu faaliyetin doğası, onun amacıyla, çalışma biçimiyle, malzemesiyle, araçlarıyla ve sonucuyla belirlenir. Yararlılığı, ürününün kullanımdaki değeri ile temsil edilen ya da ürününü kullanım-değeri haline getirmesiyle kendisini gösteren emeğe biz, yararlı emek diyoruz. Bu açıdan bakılınca biz, emeğin yalnızca yararlı işlevini göz önünde bulundurmuş oluyoruz.

Ceket ile keten bezi nasıl nitelik bakımından farklı iki kullanım-değeri iseler, bunları üreten iki emek biçimi de –terziklik ve dokumacılık– öyledir. Tüm farklı kullanım-değerlerinin her çeşidine, eşit farklılıkta yararlı emek tekabül eder ve bunlar, toplumsal işbölümünde ait oldukları sraya, cinse ve türe göre sınıflandırılırlar. Bu işbölümü, metaların üretimi için zorunlu bir koşuldur; ama tersi doğru değildir, yani metaların üretimi, işbölümü için zorunlu koşul değildir.

Ürünleri genel olarak meta biçimini alan bir toplulukta, yani bir meta üreticileri topluluğunda, her biri kendi hesabına çalışan tek tek üreticilerin bağımsız olarak yürüttükleri yararlı emek biçimleri arasındaki bu nitelik farkı, karmaşık bir sisteme, bir toplumsal işbölümüne doğru gelişir.

Kullanım-değerleri, ceket, keten bezi vb., yani metaların cimsel varlıkları, iki ögenin bileşiminden meydana gelir: madde ve emek. İnsan ancak doğanın yaptığı gibi iş görür, yani maddenin biçimini değiştirir. Ne var ki, bu biçim değiştirme işinde doğal güçler kendisine sürekli yardım eder. Öyleyse görüyoruz ki emek, maddî servetin, kendisi tarafından üretilen kullanım-

değerlerinin tek kaynağı değildir. William Petty'nin dediği gibi, maddî servetin babası emek, anası da topraktır.

Kullanım-değeri olarak ele alınan metaldan, şimdi de metaların değerine geçelim. Varsayımımıza göre, ceket, keten bezinin iki katı değere sahiptir. Ama bu, şimdilik bizi ilgilendirmeyen nicel bir farklılıktır yalnızca. Ancak şu kadarını akılda tutuyoruz ki, eğer bir ceketin değeri 10 metre keten bezinin iki katı ise, 20 metre keten bezi bir ceket ile aynı değerde olur. Değer oldukları ölçüde ceket ile keten bezi aynı özdeğindirler, temelde özdeş emeğin nesnel ifadeleridir. Ama terzilik ile dokumacılık, nitelik yönünden farklı emek türleridir. Bununla beraber her ikisi de insan beyninin, sinirlerinin ve kaslarının üretken harcanmasıdır ve bu anlamda insan emegidir. Bunlar, insan emek-gücünün farklı iki harcanma biçiminden başka bir şey değildir. Ama bir metanın değeri, soyut insan emeğini, genel olarak insan emeğinin harcanmasını temsil eder.

Ortalama yalın emeğin, çeşitli ülkelerde ve değişik zamanlarda niteliğinin değiştiği doğrudur; ama belli bir toplumda o da belirlidir. Vasıflı emek, yalnızca yoğunlaştırılmış yalın emek, ya da daha doğrusu çoğaltılmış yalın emek demektir; belli miktarda vasıflı emek, daha çok miktarda yalın emeğe eşit olarak kabul edilir.

Ceket ile keten bezini değer olarak ele aldığımız zaman bunları farklı kullanım-değerlerinden soyutladığımız gibi bu değerlerin temsil ettiği emek için de aynı şeyi yapıyoruz: onun yararlı biçimleri arasındaki, dokumacılık ve terzilik arasındaki farkı dikkate almıyoruz. Kullanım-değeri olarak ceket ve keten bezi, özel üretici faaliyetlerin kumaş ve iplikte birleşmesidir; oysa değer olarak ceket ile keten bezi, ayrışmamış emeğin salt türdeş donmuş halidir ve bu değerlerde cisimleşmiş olan emek, kumaş ve iplik ile ilişkili üretici faaliyetler açısından değil, yalnızca insan emek-gücünün harcanması olarak hesaba katılırlar.

Ancak ceket ile keten bezi, yalnızca değerler değil, belirli büyüklükte değerlerdir ve bizim varsayımımıza göre ceket, on metrelik keten bezinin iki katı değerindedir. Peki ama, değerleri arasındaki bu fark nereden geliyor? Bu fark, keten bezinin içerdiği emeğin, ceketin içerdiği emeğin ancak yarısı kadar olmasından ve dolayısıyla ikincinin üretimi sırasında, birincinin üretimi için gerekli olan zamanın iki katı boyunca 'emek-gücü harcanmasından ileri gelmektedir.

Kullanım-değerinin niceliğindeki artış, maddî servette bir artış demektir. İki ceketle iki insanı giydirebilirsiniz, bir ceketle ancak bir insanı. Bununla birlikte, maddî servetin niceliğindeki artış, aynı anda onun değer büyüklüğünde bir düşmeye tekabül edebilir.

Bu karşıt hareket, kökenini emeğin iki yönlü karakterinden alır. Bir yandan, her türlü emek, fizyolojik anlamda, insan emek-gücünün harcanmasıdır; ve bu özdeş soyut insan emeği niteliği ile, metaların değerini yaratır ve ona biçim verir. Öte yandan, her türlü emek, insan emek-gücünün özel bir biçimde ve belirli bir amaca dönük olarak harcanmasıdır ve bu somut yararlı emek niteliği ile, kullanım-değerlerini üretir.

Üçüncü Kesim: Değerin biçimi ya da mübadele-değeri

Metalar dünyaya, kullanım-değerleri ya da mallar olarak gelirler. Bu, onların sade, gösterişsiz, cisimsel biçimidir. Bununla birlikte bunlar, yalnızca iki yanlı bir şey oldukları, hem yararlılığın nesneleri ve hem de değer taşıyıcıları oldukları için metadırlar. Bu nedenle ancak, birisi fiziksel ya da doğal biçim, birisi de değer biçimi olmak üzere, iki biçime sahip oldukları sürece meta olarak görünürler, ya da meta biçimine bürünürler.

Eğer biz, değer olarak metaların yalnızca donmuş insan emeği olduğunu söylersek, bunları, tahlilimizle, bir soyutlamaya, değere indirgediğimiz doğrudur; ama biz bu değere onların

fiziksel biçiminden ayrı olarak bir biçim yüklemiyoruz. Bir metanın başka bir meta ile değer ilişkisinde durum böyle değildir. Burada, biri diğeriyle olan ilişkisi nedeniyle, değer niteliği içinde göz önüne çıkar.

En basit değer-ilikşisinin, bir metanın başka türden bir meta ile olan ilişkisi olduğı besbellidir. Bunun için, iki metanın değerleri arasındaki ilişki bize, tek bir metanın değerinin en basit ifadesini sağlar.

A. DEĞERİN TEMEL YA DA TESADÜFİ BİÇİMİ

1. Değer İfadesinin İki Kutbu: Nispî Biçim ve Eşdeğer Biçim

Değer biçiminin bütün sırtı, bu temel biçimde gizlidir. Bu nedenle, bunun tahlili bizim için gerçek bir güçlüktür. Burada iki farklı türden metanın (örneğinizde keten bezi ile ceket) iki değişik rol oynadıkları açıktır. Keten bezi değerini ceket ile ifade eder; ceket bu değerini ifade edildiğı madde hizmetini görür. Birincisi aktif, ikincisi pasif bir rol oynar. Keten bezinin değeri, nispî değer olarak temsil edilir, ya da nispî biçimiyle ortaya çıkar. Ceket eşdeğer görevindedir, ya da eşdeğer biçimiyle görünür.

Nispî biçim ile eşdeğer biçim, değer ifadesinin birbiriyle sıkı sıkıya bağlı, karşılıklı birbirine bağımlı ve ayrılmaz iki ögesidir; ama aynı zamanda da, her biri ötekisini dışlayan karşıt uçlardır, yani aynı ifadenin kutuplarıdır. Bunlar, bu ifade yoluyla ilişki içine giren iki farklı metaya tahsis edilmişlerdir. Bu durumda, bir metanın nispî biçime mi, yoksa onun karşıtı eşdeğer biçime mi bürüneceğı; tamamen bu metanın değer ifadesindeki tesadüfî durumuna bağılıdır; yani değeri ifade olunan meta oluşuna ya da içerisinde değerin ifade edildiğı meta oluşuna bağılıdır.

2. Değerin Nispî Biçimi

a) Bu biçimin doğası ve anlamı

Değer denkleminde eşdeğer konumunu işgal etmekle ceket, aynı türde bir şey olarak, nitelik bakımından keten bezinin eşiti olur, çünkü o değerdir. Bu konumda, onda değerden başka bir şey görmeyiz, ya da onun elle dokunulur cisimsel biçimi değeri temsil eder. Ceketin üretimi sırasında, insan emek-gücü, terzilik biçiminde fiilen harcanmak zorundadır: O halde onda insan emeği birikmiştir. Bu bakımdan ceket değer taşıyıcısıdır; ama lime lime olana kadar giyildiği halde bu gerçeği açığa vurmaz. Ve değer denkleminde, keten bezinin eşdeğeri olarak, yalnız bu yönüyle vardır, cisimleşmiş değer, değer olan bir cisim olarak hesaba katılır.

Demek oluyor ki, ceketin keten bezinin eşdeğeri olduğu değer denkleminde, ceket değer biçimi görevini görüyor. Keten bezi metanın değeri, ceket metanın cisimsel biçimiyle ifade ediliyor; yani birinin değeri, ötekinin kullanım-değeri ile ifade ediliyor.

Metaların değerine ilişkin tahlilimizin zaten anlatmış olduğu şeyler, başka bir metayla bağlantı içine girer girmez bize bizzat keten bezi tarafından anlatılmaktadır. Yalnızca keten bezi, düşüncelerini, kendisinin bildiği tek dille, metanın diliyle açığa vurmaktadır. Kendi değerinin, insan emeğinin soyut karakteri halindeki emekle yaratıldığını bize anlatmak için, ceketin, keten bezi ile aynı değerde olduğu ölçüde, yani değer olduğu ölçüde, keten beziyle aynı emekten oluştuğunu söylüyor. Değer olarak yüce varlığının, kaba saba cisminden farklı olduğunu bize bildirmek için, değerın ceket görünüşünde olduğunu ve dolayısıyla keten bezi de değer olduğu sürece birbirlerine iki bezelye gibi benzediklerini söylüyor.

b) Nispî değerin nicel belirlenişi

20 metre keten bezi = 1 ceket denklemini, ya da 20 metre keten bezi bir ceket değerindedir ifadesi, her ikisinde de aynı miktarda değer özünün (donmuş emeğin) somutlaştığını anlatır; yani iki meta da aynı miktar emeğe ya da aynı nicelikte emek zamanına malolmuştur. Ancak, 20 metre keten bezinin ya da 1 ceketin üretimi için gerekli emek zamanı, dokumacılık ya da terzi-likteki üretkenlikte meydana gelen her değişme ile değişir. Şimdi değerin nispî ifadesinin nicel yanı üzerindeki bu gibi değişikliklerin etkisini dikkate almamız gerekiyor.

i. Ceketin değeri sabit kalırken keten bezinin değeri değişebilir

ii. Ceketin değeri değişirken keten bezinin değeri sabit kalabilir

iii. Keten bezi ile ceketin üretimi için ayrı ayrı gerekli emek zamanlarının niceliği, aynı anda, aynı yönde ve aynı oranda değişebilir

iv. Keten bezi ile ceketin üretimi için gerekli emek zamanı ve dolayısıyla bu metaların değerleri, aynı anda, aynı yönde, ama değişik oranlarda, ya da karşıt yönlerde, veya başka biçimlerde değişebilir. Bir metanın nispî değeri, değeri sabit kaldığı halde değişebilir. Değeri değişse bile nispî değeri sabit kalabilir; ve nihayetinde, değer in büyüklüğü ile bu değerin nispî ifadesinde aynı zamanda ortaya çıkan değişmelerin miktar olarak birbirlerine tekabül etmeleri gerekmez.

3. Değerin Eşdeğer Biçimi

Bir metanın eşdeğer biçiminde olduğunu söylediğimizde, onun diğer metalar ile değişilebilir olduğunu ifade etmiş oluruz.

Eşdeğer biçimini incelerken gözümüze ilk çarpan özellik şudur: kullanım-değeri, karşıtının, yani değerin, kendini belli ediş

biçimi, görüngüsel biçimidir. Metanın cisimsel biçimi, onun değer biçimi halini alır. Eşdeğer biçimin ikinci özelliği, somut emeğin, kendi karşısının, yani soyut insan emeğinin ortaya çıkış biçimi halini almasıdır.

4. Bir Bütün Olarak Değerin Temel Biçimi

Her meta içerisinde varolan kullanım-değeri ile değer arasındaki karşıtlık ya da zıtlık, iki metanın birbirleri ile böyle bir ilişki içine sokulmasıyla, yani değeri ifade edilecek meta, doğrudan doğruya yalnız kullanım-değeri, bu değer kendisi ile ifade edileceği meta ise, doğrudan doğruya yalnız mübadele-değeri olarak kendisini gösterdiğinde dışsal olarak açığa çıkar. Böylece, bir metanın değerinin temel biçimi, bu metanın içerdiği kullanım-değeri ile değer arasındaki zıtlığın ortaya çıktığı temel biçimdir. Ne var ki, değer temel biçimi, kolay bir hareketle daha tam bir biçime geçer. Bu nedenle, şu ya da bu meta ile ilişki içine sokulmasına bağlı olarak, bir ve aynı meta için farklı temel değer ifadeleri elde ederiz. Bu tür olası değer ifadelerinin sayısı, ancak kendisinden farklı meta türlerinin sayısı ile sınırlıdır. Bu nedenle, bir metanın yalıtılmış değer ifadesi, bu değer farklı temel ifadelerinin istenilen uzunluktaki bir dizisine çevrilebilir.

B. DEĞERİN TOPLAM VEYA GENİŞLETİLMİŞ BİÇİMİ

1. Değerin Genişletilmiş Nispi Biçimi

Tek bir metanın değeri, örneğin keten bezinin değeri, şimdi, tüm metalar dünyasının sayısız başka unsurlarıyla ifade edilmektedir. Meta olarak artık o bir dünya yurttaşıdır. Aynı zamanda, değer bitmez tükenmez denklemleri dizisi, bir metanın değeri söz konusu olduğunda, kullanım-değerinin hangi özel biçimde ya da türde belirlediğinin bir önemi olmadığını gösterir.

İlk biçimde, 20 metre keten bezi = 1 ceket ifadesinde, bu iki metanın belirli niceliklerde mübadele edilebilir olması tamamen tesadüfî olabilir. İkinci biçimde, bunun tersine, derhal bu tesadüfî görünüşü belirleyen ve ondan esasta farklı olan temeli görürüz.

Öncelikle, değerin nispî ifadesi noksanıdır, çünkü onu temsil eden dizi sonsuzdur. İkinci olarak, birbirinden farklı ve bağımsız değer ifadelerinin oluşturdukları alacalı bulacalı bir mozaik görünümündedir. Nihayetinde her metanın nispî değeri sırayla bu genişletilmiş biçim içinde ifade edilirse –ki böyle olması gerekir–, bunların her biri için birbirinden farklı bir nispî değer elde ettiğimiz gibi, değer ifadeleri dizisi sonsuza doğru uzar gider.

2. Değerin Toplam veya Genişletilmiş Biçiminin Kusurları

Bu genişletilmiş nispî değer biçiminin kusurları, buna teka-bül eden eşdeğer biçimde yansır. Meta sahibi iki birey arasındaki tesadüfî ilişki kaybolur. Metaların değerlerinin büyüklüğünü düzenleyen şeyin bunların mübadelesi olmadığı, ama tersine, bunların mübadele oranlarını denetleyen şeyin, bunların değerlerinin büyüklükleri olduğu açık seçik hale gelir.

C. DEĞERİN GENEL BİÇİMİ

1. Değer Biçiminin Değişikliğe Uğramış Karakteri

Bir kimse keten bezini başka birçok meta ile mübadele ettiği ve malının değerini bu bir dizi öteki metalar ile ifade ettiği zaman, bu metaların değişik sahiplerinin de mallarını keten bezi ile mübadele etmeleri ve bu çeşitli metaların değerini, tek ve aynı üçüncü meta ile, yani keten bezi ile ifade etmeleri gerekir. Bu durumda diziyi tersine çevirir, 20 metre keten bezi = 1 ceket ya da = 10 kilo çay vb. şekline sokarsak, yani dizide zaten görülen ters ilişkiyi ifade edersek şu sonuca ulaşırız:

1 ceket	=	}	20 metre keten bezi
10 kilo çay	=		
40 kilo kahve	=		
1 kile buğday	=		
2 ons altın	=		
½ ton demir	=		
x kadar A metayı vb.	=		

Bütün metalar, artık, değerlerini; 1) tek bir meta ile olduğu için temel bir biçimde; 2) bir ve aynı meta ile olduğu için birlik halinde ifade etmektedirler.

Şimdi artık her metanın değeri ketene eşitlenmekle, yalnızca onun kullanım-değerinden ayrılmakla kalmaz, genel olarak bütün öteki kullanım-değerlerinden de ayrılmış olur ve işte bu nedenle bütün metalarda ortak olan bir şeyle ifade edilir. Bu biçim ile metalar, ilk kez birbirleriyle değer olarak etkili biçimde ilişki içerisine sokulmuştur, ya da mübadele-değeri görünümüne büründürülmüşlerdir.

Bütün emek ürünlerini, ayrışmamış insan emeğinin donması olarak gösteren genel değer biçimi, metalar âleminin toplumsal özeti olduğunu bizzat kendi yapısı ile gösterir. Bu biçim, sonuç olarak tartışmasız biçimde ortaya koymaktadır ki, metalar âleminde bütün emeğin sahip olduğu insan emeği olma karakteri, onun özgül toplumsal karakterini meydana getirmektedir.

2. Değerin Nispî Biçimi ile Eşdeğer Biçiminin Birbirine Bağlı Gelişmesi

Değerin nispî biçiminin gelişme derecesi, eşdeğer biçiminin gelişme derecesine tekabül eder. Ama şurasını da unutmamak gerekir ki, ikincinin gelişmesi, birincinin gelişmesinin yalnızca sonucu ve ifadesidir. Bir metanın nispî değerinin birincil ya da

düzensiz biçimi, bir diğer metaı yalıtık bir eşdeğer haline getirir. Bir metaın değerinin tüm öteki metalar cinsinden ifadesi demek olan nispî değer in genişletilmiş biçimi, bu öteki metalara farklı türden özel eşdeğerler niteliği verir. Ve son olarak, belirli türde bir meta evrensel eşdeğer karakterini kazanır, çünkü tüm öteki metalar, onu, içerisinde değerlerini daima aynı biçimde ifade ettikleri madde haline getirirler.

Tek bir meta, keten bezi, böylece, öteki bütün metalar dan bu karakter esirgendiği için ve sürece, bunların her biri ile doğrudan mübadele edilebilirlik karakterini kazanmış gibidir. Evrensel eşdeğer olarak boy gösteren meta, öte yandan nispî değer biçiminin dışında bırakılmıştır.

3. Değer in Genel Biçiminden Para Biçimine Geçiş

O belirli meta, ki eşdeğer biçim onun cisimsel biçimiyle böylece toplumsal olarak özdeşleşir, şimdi artık para-meta durumuna gelir, ya da para olarak iş görür. Bu artık o metaın özel toplumsal işlevi olur ve bu nedenle metalar âleminde evrensel eşdeğer rolü oynamak onun toplumsal tekelindedir.

Metalar arasında bu seçkin yere özellikle bir meta ulaşabilmiştir: altın.

D. DEĞERİN PARA BİÇİMİ

Öyleyse, altını yerine koyarsak şu sonucu elde ederiz:

20 metre keten bezi	=	}	2 ons altın
1 ceket	=		
10 kilo çay	=		
40 kilo kahve	=		
1 kile buğday	=		
½ ton demir	=		
x kadar A metaı vb.	=		

Altın şimdi tüm öteki metaların karşısına, zaten daha önce onların karşısında basit bir meta olarak yer aldığı için, para olarak çıkar. Tüm öteki metalar gibi altın da, ya tek tek mübadelelerde basit bir eşdeğer olarak, ya da ötekilerin yanında özel bir eşdeğer olarak iş görüyordu. Giderek, değişen sınırlar içerisinde evrensel eşdeğer olarak iş görmeye başladı. Metalar âleminde değer in ifadesinde bu konumu kendi tekeline alır almaz, altın, para-meta durumunu alır ve işte ancak o zaman değer in genel biçimi, para biçimine dönüşür.

Dördüncü Kesim: Metaların fetiş karakteri ve bunun sırrı

İlk bakışta bir meta, çok önemsiz ve kolayca anlaşılır bir şey gibi gelir. Oysa meta nın tahlili, aslında onun metafizik incelikler ve teolojik süslerle dolu pek garip bir şey olduğunu gösterir. Kullanım-değeri olduğu sürece gizemli bir yanı yoktur. İnsanın, çalışmasıyla, doğanın sağladığı maddelerin biçimini kendisine yararlı olacak şekilde değiştirdiği gün gibi açıktır. Sözel geliş ağacın biçimi masa yapılarak değiştirilir. Ama gene de masa, o alelade günlük şey olmaya, ağaç olmaya devam eder.

Ne var ki, meta olarak öne çıkar çıkmaz tamamen başka bir şey olur. Yalnız ayakları üzerinde yerde durmakla kalmaz, tüm öteki metalarla ilişki içerisinde amuda kalkar ve o tahta beyninden, “masa yürütmek”ten çok daha çarpıcı, parlak fikirler saçar.⁶

Metaların mistik karakteri onların kullanım-değerinde ortaya

⁶ 1848-49 devriminin yenilgisinden sonra Avrupa’da karanlık bir siyasal gericiilik dönemi başladı. O sırada Avrupa’nın aristokrat ve burjuva çevrelerini ruh çağırma ve masa yürütme heyecanı sarmışken, Çin’de özellikle köylüler arasında, tarihe Taiping devrimi olarak geçen büyük bir anti-feodal özgürlük hareketi yayılıyordu. Marx Çin’deki devrim ile Avrupa’daki ruh çağırma tutkusu arasındaki farklılığı anımsatan bir benzetmeye başvuruyor. Tüm dünya durur gibi görünürken bir tek Çin ve masalar hareketlidir.

çıkmadığı gibi, değerin belirleyici etkenlerinin doğasından da gelmez. Öyleyse, emek ürününün, meta biçimini alır almaz ortaya çıkan esrarengiz özelliği nereden geliyor? Besbelli ki, bu biçimin kendisinden geliyor.

Demek ki meta gizemli bir şeydir, şu basit sebeple ki, onda insanların emeğinin toplumsal karakteri, kendilerine, bu emeğin ürününe damga şeklinde vurulmuş nesnel bir karakter gibi görünür; üreticilerin kendi toplam emekleri ile ilişkileri, onlara kendi aralarındaki bir toplumsal ilişki olarak değil de, emeklerinin ürünleri arasındaki bir toplumsal ilişki olarak sunulur. Emek ürünlerinin, metalar haline, nitelikleri duyularla hem duyumsanabilir hem de duyumsanamaz toplumsal şeyler haline gelmelerinin nedeni budur. Burada, insanlar arasındaki belirli bir toplumsal ilişki, onların gözünde, şeyler arasında düşşel bir ilişki biçimine bürünüyor. Bu nedenle, benzer bir örnek vermek için, din âleminin sislerle kaplı katlarını dolaşmamız gerekir. Bu âlemde, insan beyninin ürünleri, bağımsız canlı varlıklar gibi görünür ve hem birbirleriyle, hem de insanoğlu ile ilişki içine girerler. İşte metalar âleminde de, insan elinin yarattığı ürünler için durum aynıdır. Emek ürünlerine, meta olarak üretildikleri anda yapışıveren ve bu nedenle meta üretiminden ayrılması olanaksız olan şeye ben, fetişizm diyorum.

Metalar âleminin bu fetiş karakterinin kökeni, bunları üreten emeğin özel toplumsal karakterindedir. Genel kural olarak, kullanım nesneleri, yalnızca işlerini birbirlerinden bağımsız olarak yürüten özel bireylerin ya da birey gruplarının emeklerinin ürünleri oldukları için meta haline gelirler. Bütün bu özel bireysel emeklerin genel toplamı, toplumun emeğinin tümünü oluşturur. Üreticiler ürünlerini mübadele edene kadar, birbirleri ile toplumsal temasa geçmedikleri için, her üreticinin emeğinin özgül toplumsal niteliği, kendisini ancak mübadele eyleminde ortaya koyar. Başka bir deyişle, bireyin emeğinin kendisini top-

lumun emeğinin bir parçası olarak ortaya koyması ancak mübadele eyleminin doğrudan doğruya ürünler arasında ve dolaylı olarak da bunlar üzerinden üreticiler arasında kurduğu ilişkiler aracılığıyla olur. Bunun için, bir bireyin emeğini öteki üreticilerin emeklerine bağlayan ilişkiler, üreticilere, aslında olduğu gibi, çalışan bireyler arasındaki doğrudan toplumsal ilişkiler olarak değil, tersine kişiler arasındaki maddî ilişkiler ve şeyler arasındaki toplumsal ilişkiler olarak görünür.

Ancak mübadele edilmeleri sayesinde ki, emeğin ürünleri, değerler olarak, kullanım nesneleri sıfatıyla değişik varoluş biçimlerinden ayrı bir tekdüze toplumsal statü kazanırlar. Bu andan itibaren üreticilerin kişisel emeği iki yönlü toplumsal bir karaktere bürünür. Bir yandan, emeğin belirli bir yararlı türü olarak, belirli bir toplumsal ihtiyacı karşılamak ve böylece kolektif emeğin ayrılmaz bir parçası, kendiliğinden oluşan toplumsal işbölümünün bir dalı olmak durumundadır. Öte yandan, üretici bireyin çok yönlü ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için her türden yararlı bireysel emeğin karşılıklı olarak mübadele edilebilmelerinin yerleşmiş bir toplumsal olgu olması ve bunun için de, her üreticinin özel yararlı emeğinin bütün ötekilerin yararlı emekleriyle eşit sayılması gerekir.

Bireyin emeğinin iki yönlü toplumsal karakteri, beyinde yansıdığı anda, ona, ancak ürünlerin mübadelesinin günlük pratik içerisinde bu emeğe damgasını vurduğu biçimler altında görünür. Böylece onun kendi emeğinin sahip olduğu toplumsal olarak yararlı olma karakteri, ürünün sadece yararlı olması değil, ama başkaları için yararlı olması gerektiği koşuluna dönüşür, ve onun özel emeğinin sahip olduğu, tüm diğer özel emek türleriyle eşit olma toplumsal karakteri de, fiziksel olarak farklı tüm emek ürünü malların tek bir ortak niteliğe sahip olması, yani değere sahip olma şeklini alır.

Demek ki, emek ürünlerini değer olarak birbirleriyle ilişki

içerisine sokmamızın nedeni, bu mallarda türdeş insan emeğinin maddî depolanışını görmemiz değildir. Tam tersine: farklı ürünlerimizi mübadeleyle değer olarak eşitlediğimiz zaman, bu davranışımızla, aynı zamanda, biz, bunlara harcanan farklı türden emekleri de, insan emeği olarak eşitlemiş oluyoruz. Bunun farkında olmayız, ama gene de yaparız. Bu nedenle değer, göğsünde ne olduğunu anlatan bir yafta ile ortalıkta dolaşmaz. Aslında her ürünü, toplumsal bir hiyeroglif yazısına çeviren, daha çok değerlidir. Kendi toplumsal ürünlerimizin ardında yatan sırrı aydınlatmak için daha sonra bu hiyeroglifi çözmeye çalışırız; çünkü yararlı bir nesneyi değer olarak damgalamak, dil gibi toplumsal bir üründür. Emek ürünlerinin, değer oldukları sürece, üretimleri için harcanan insan emeğinin maddî ifadelerinden ibaret olduğunu ortaya koyan son bilimsel buluş, gerçekte, insan soyunun gelişim tarihinde bir çağa damgasını vurmuştur, ama emeğin toplumsal karakterini bize ürünlerin bizatihi kendilerinin nesnel karakteri gibi gösteren sisi dağıtamamıştır.

Ceketler ya da ayakkabılar soyut insan emeğinin evrensel vücut bulması dolayısıyla keten bezi ile ilişkilidirler dediğim zaman, bu önermenin saçmalığı besbellidir. Ancak, ceket ve ayakkabı üreticileri, bu malları, evrensel eşdeğer olarak keten beziyle ya da aynı şey olan altınla ya da gümüşle oranladıkları zaman, kendi özel emekleri ve toplumun ortaklaşa emeği arasındaki ilişkiyi aynı saçma biçimde ifade etmiş olurlar. Burjuva iktisadının kategorileri, böylesine saçma biçimlerden oluşmuştur. Bunlar, tarihsel olarak belirli bir üretim tarzının, yani meta üretiminin, koşullarını ve ilişkilerini ifade eden toplumsal düşünce biçimleridir. Metaların bütün gizemi ve emek ürünlerinin meta biçimini aldığı anda çevresini saran büyü ve sihir, öteki üretim biçimlerine geçer geçmez, bu yüzden yok olur.

Metaların dili olsaydı şöyle derlerdi: “kullanım-değerimiz insanları ilgilendirebilir. Nesne olarak o bizim bir parçamız de-

ğildir. Nesne olarak bize ait olan şey değerimizdir. Meta olarak doğal ilişkilerimiz bunu kanıtlamaktadır. Birbirimizin gözünde mübadele-değerinden başka bir şey değiliz.” Nesnelerin değerleri yalnızca mübadeleyle, yani toplumsal bir süreç yoluyla gerçekleşirken, bunların kullanım-değerlerinin, mübadele olmaksızın, nesne ile insan arasındaki doğrudan bir ilişki yoluyla gerçekleşmesi garip bir durumdur.

İkinci Bölüm: Mübadele

Açıktır ki, metalar pazara kendi başlarına gidemezler ve mübadele yapamazlar. Bu yüzden, aynı zamanda onların sahipleri olan koruyucularını da tanımamız gerekir. Metalar şeylerdir, bunun için de insana karşı direnme güçleri yoktur. Yumuşak başlılıkta kusur ederlerse insanoğlu zora başvurabilir; bir başka deyişle, insan bunlara zorla sahip olabilir. Bu nesnelerin birbirleriyle meta olarak ilişki içine girebilmeleri için, koruyucuların, iradeleri bu nesnelere yerleşmiş kimseler olarak birbirleriyle karşı karşıya gelmeleri ve karşılıklı rızaya dayanan bir anlaşma olmaksızın, birisi diğerinin metasına elkoymayacak ve kendisininkinden ayrılacak biçimde hareket etmeleri gerekir. Bu nedenle, bu kişilerin, birbirlerinin özel sahiplik haklarını karşılıklı olarak tanımaları gerekir.

Böylece bir sözleşmede ifadesini bulan bu hukuksal ilişki, bu sözleşme gelişmiş bir yasal sistemin bir parçası olsun ya da olmasın, iki irade arasındaki bir ilişkidir ve bu haliyle iki insan arasındaki gerçek ekonomik ilişkinin yansımasından başka bir şey değildir. Bunun gibi her hukuksal sözleşmenin konusunu belirleyen şey, işte bu ekonomik ilişkidir. Burada kişiler birbirleri için yalnızca metaların temsilcileri ve dolayısıyla sahipleri olarak vardır. Ekonomi sahnesinde görülen karakterler, aralarındaki ekonomik ilişkilerin kişileşmesinden başka bir şey değildirler.

Meta, sahibi için doğrudan bir kullanım-değerine sahip değildir. Yoksa onu pazara götürmezdi. Onun başkaları için kullanım-değeri vardır; sahibi için tek doğrudan kullanım-değeri, mübadele-değerinin taşıyıcısı olması, dolayısıyla mübadele aracı olmasıdır. Bu nedenle mal sahibi, metanın, kullanım-değeri kendisine yararlı olacak metalar için elden çıkarmaya karar verir. Metalar sahipleri için kullanım-değeri değildir; ama kendilerine sahip olmayanlar için kullanım-değerleridir.

Bundan dolayı hepsi el değiştirmek zorundadır. Ama bu el değiştirme, bunların mübadelesini oluşturan şeydir, ve mübadele onları birbirleriyle değer olarak ilişkiye sokar ve değer olarak gerçekleştirir. Demek ki metalar, kullanım-değeri olarak gerçekleştirilemeden önce değer olarak gerçekleştirilmek durumundadır. Öte yandan metalar, değer olarak gerçekleştirilmeden önce, kullanım-değerleri olduklarını göstermek zorundadırlar. Çünkü onlar için harcanan emek, başkaları için yararlı olacak bir biçimde harcadığı ölçüde kabul görür. Bu emeğin başkaları için yararlı olup olmadığı ve dolayısıyla onun ürününün de başkalarının ihtiyacını karşılayıp karşılayamayacağı, ancak mübadele eylemiyle tanıtlanabilir.

Her meta sahibi, metanın, yalnızca kullanım-değeri kendisinin bir ihtiyacını giderecek metalar karşılığında mübadele ederek elden çıkarmak ister. Bu şekilde bakıldığında, mübadele onun için yalnızca özel bir işlemdir. Öte yandan, meta sahibi, metanın eşit değerde herhangi bir uygun metaya çevirerek onun değerini gerçekleştirme arzusundadır. Bu görüş açısından mübadele, meta sahibi için genel nitelikte toplumsal bir işlemdir. Ne var ki, bir ve aynı işlemler kümesi, bütün meta sahipleri için aynı anda hem tamamen özel, hem tamamen toplumsal ve genel olamaz.

Metaların mübadelesi önce ortak mülkiyet üzerine kurulan toplulukların sınırlarında, benzer öteki topluluklar ile ya da bun-

ların bireyleriyle temas noktalarında başlar. Ne var ki, ürünler, bir topluluğun dış ilişkileri ile bir kez metalar halini alınca, bunlar gerisin geriye toplum içi ilişkilerde de meta halini alırlar. Bunların mübadele oranları başlangıçta büyük ölçüde tesadüfîdir.

Bu arada yararlı yabancı nesne ihtiyacı giderek yerleşir. Durmadan yinelenmesi mübadeleyi olağan bir toplumsal fiil haline getirir. Bu nedenle, zamanla, emek ürünlerinin hiç değilse bir kısmı özel olarak mübadele amacıyla üretilmek zorundadır. İşte o andan itibaren, bir nesnenin tüketim maksadı için yararlılığı ile mübadele maksadı için yararlılığı arasındaki fark kesinlik kazanır. Onun kullanım-değeri mübadele-değerinden farklı hale gelmiştir. Öte yandan, malların içerisinde mübadele edilebildiği nicel oran, onların üretimine bağlı hale gelir. Âdetler, bunları belirli büyüklükleri olan değerler olarak damgalarlar.

Ürünlerin dolaysız trampasında her meta, sahibi için doğrudan doğruya bir mübadele aracı, başka herkes için ise —elbette ancak onlar için bir kullanım-değeri olduğu sürece— bir eşdeğerdir. Bu aşamada, demek ki, mübadele edilen mallar kendi kullanım-değerlerinden bağımsız bir değer biçimi alamazlar. Bir değer biçiminin gerekliliği, mübadele edilen metaların artan sayısı ve çeşitliliği ile birlikte büyür. Problem ile çözüm aracı aynı anda ortaya çıkar.

Özel bir nesne, öteki çeşitli metaların eşdeğeri haline gelmekle, dar sınırlar içerisinde bile olsa, derhal genel toplumsal bir eşdeğer niteliğine bürünür. Bu nitelik, kendisini gün yüzüne çıkaran anlık toplumsal işlemlerle bir gelir bir gider. Kendisini sırayla ve geçici olarak, önce şu, ardından da bu metaya ilâştirir. Üzerine yapıştığı belli türdeki meta, başlangıçta tesadüfidir. Gene de etkisi kesin olan iki durum vardır. Para biçimi kendisini ya dışarıdan gelen en önemli mübadele mallarına ilâştirir ya da sığır sürüsü gibi, elden çıkarılabilir yerli servetin başlıca

kısmını oluşturan bir kullanım nesnesine iştirir. İnsanlar, köle biçimi altında, çoğu zaman insanları ilkel para malzemesi olarak kullanmışlar, ama toprağı bu amaçla hiç kullanmamışlardır. Böyle bir düşünce ancak iyice gelişmiş burjuva toplumunda ortaya çıkabilmiştir.

Para, mübadeleler sırasında zorunluluktan doğan bir kristaldir; onunla farklı emek ürünleri fiilen birbirlerine eşitlenir ve böylece pratik içinde metalara dönüşürler. O zaman, ürünlerin metalara dönüşümü ile tek bir özel metanın paraya dönüşümü de aynı oranda gerçekleşmiş olur.

Değerin uygun bir dışa vuruş biçimi, soyut, ayrışmamış ve ~~bu~~ yüzden de eşit insan emeğinin uygun bir cisimleniş; işte yalnızca o madde, ancak bütün örnekleri aynı tekbiçimli nitelikleri sergileyen bir şey olabilir. Öte yandan, değer büyüklükleri arasındaki fark salt nicel olduğu için, para-metanın nicel farklılıklar karşısında hassas olması, istenildiğı gibi bölünebilmesi ve gene istendiğı zaman yeniden birleştirilmesi mümkün olmalıdır. Altın ve gümüş bu özelliklere doğaları gereğı sahiptirler.

Para biçimi, öteki bütün metalar arasındaki değer ilişkilerinin tek bir meta üzerinde toplanmış yansımasından başka bir şey değildir. Paranın bir meta oluşu, ancak para tahliline tam gelişmiş biçiminden başlayanlar için yepyeni bir buluştur. Mübadele süreci, paraya dönüşen metaya değerini değil, özgül değer biçimini verir. Bu iki farklı şeyi birbirine karıştıran bazı yazarlar, altın ile gümüşün değerlerinin sanal olduğu sonucuna varmışlardır. Bazı işlevleri yerine getirirken paranın yerine yalnızca ona ait simgelerin kullanılabilmesi, başka bir yanlış düşüncenin doğmasına, paranın kendisinin yalnızca bir simge olduğu düşüncesinin doğmasına yol açmıştır.

Para da öteki her meta gibi, değerinin büyüklüğünü öteki metalarla kıyaslanmadığı sürece ifade edemez. Bu değer, üretimi için gerekli emek zamanı ile belirlenir ve aynı miktarda

emek zamanına malolan başka bir metanın niceliği ile ifade edilir. Para olarak dolaşıma adım attığında, değeri çoktan bellidir.

Görünürde olan, altının, tüm öteki metaların değerlerini onda ifade etmeleri sonucu para halini alması değil, tam tersine, altın para olduğu için, tüm öteki metaların değerlerini evrensel olarak altında ifade etmeleridir. Sürecin ara adımları sonuçta ortadan kaybolur ve arkalarında bir iz bırakmazlar. Metalar, kendi paylarına hiçbir girişimleri olmaksızın, değerlerinin, yanlarında bulunan başka bir meta ile tamamen temsil edildiğini görürler. Bu nesneler, altın ile gümüş, toprağın bağrından çıktıkları haliyle bundan böyle bütün insan emeğinin doğrudan vücuda geliş şekilleridir. İşte paranın gizemi buradadır.

Öyleyse paradaki bilmece metalaradaki bilmecedan başka bir şey değildir; sadece şimdi en göзалıcı biçimi içinde gözlerimizi kamaştırıyor.

Üçüncü Bölüm: Para ya da Meta Dolaşımı

Bütün bu yapıt boyunca, kolaylık olsun diye, altını parameta olarak kabul ediyorum.

Altının ilk temel işlevi, metalara değerlerinin ifadesi için gerekli malzemeyi sağlamak, bunların değerlerini nitel olarak eşit ve nicel olarak karşılaştırılabilir aynı cinsten büyüklükler olarak temsil etmektir. Böylelikle o, değerın evrensel bir ölçüsü olarak iş görür. Ve salt bu işlevi ile altın, bu *par excellence* [mükemmel] eşdeğer meta, para haline gelir.

Metaları ortak bir ölçü ile ölçülebilir hale getiren, para değildir. Tam tersine, tüm metalar değer olarak gerçekleşmiş insan emeği oldukları ve bu nedenle de aynı ölçü ile ölçülebilir oldukları içindir ki, bunların değerleri bir ve aynı özel meta ile ölçülebilir ve bu meta da, değerlerinin ortak ölçüsüne, yani paraya dönüştürülebilir. Para, bir değer ölçüsü olarak, metalarda içkin değerin ölçüsünün, yani emek zamanının, zorunlu olarak bü-

ründüğü dışsal bir biçimdir.

Bir metanın değerinin altın olarak ifadesi onun para biçimi ya da fiyatıdır.

Metaların fiyatı, tıpkı genel olarak değer biçimleri gibi, onların elle tutulur cisimsel biçimlerinden oldukça farklı bir biçimdir; bu bakımdan tamamen düşünsel ya da zihinsel bir biçimdir. Bu yüzden de, fiyatlarının dış dünyayla ilişkiye sokulmasından önce, sahiplerinin ya dilini onlara kiralaması ya da üzerlerine bir etiket asması gerekir. Her tüccar, milyonlar kıymetindeki malın değerini altın olarak takdir etmek için, bir zerre bile gerçek altına gerek bulunmadığını çok iyi bilir. Eğer altın ve gümüş aynı anda değer ölçüsü olursa, metaların iki fiyatı olur: birisi altın-fiyatı, öteki gümüş-fiyatı. Gümüşün değerinin altıninkine oranı aynı kaldığı sürece, bu iki fiyat sükûnetle yan yana dururlar.

Metaların değerleri, düşüncede farklı farklı nicelikte altına dönüştürülür. Böylece, metaların karmakarışık çeşitliliğine karşın, bunların değerleri, aynı cinsten büyüklükler, altın büyüklükleri halini alırlar. Şimdi artık bunlar birbirleriyle karşılaştırılabilir ve ölçülebilirler, ve bunların, birim ölçüsü olarak sabit bir miktarda altınla kıyaslanması teknik bir ihtiyaç haline gelir. Bu birim, daha alt küçük bölümlere bölünerek, ölçüt ya da ölçek haline gelir. Altın, gümüş ve bakır, para haline gelmeden önce de, kendi ağırlıklarının ölçütleri içerisinde böyle ayarlı ölçütlere sahiptirler.

Değerin ölçüsü ve fiyatın ölçütü olarak paranın birbirinden tamamen farklı iki işlevi vardır. Para, insan emeğinin toplumsal olarak kabul görmüş cisimlenişi olmasından dolayı değerin ölçüsüdür, belirlenmiş bir madenî ağırlık olmasından dolayı ise fiyatın ölçütüdür. Değerin ölçüsü olarak, her türden metaların değerlerini fiyatlara, sanal altın niceliklerine çevirmeye hizmet eder; fiyatın ölçütü olarak ise bu altın niceliklerini ölçer. Değer-

lerin ölçüsü, metaları değer olarak ölçer; fiyatların ölçütü ise, tersine, altın niceliklerini altının birim niceliği ile ölçer, altının bir niceliğinin değerini bir başkasının ağırlığı ile değil. Altını bir fiyat ölçütü yapmak için, belli bir ağırlığın birim olarak saptanması gerekir. Bu birim ne kadar az değişirse, fiyat ölçütü de görevini o kadar iyi yerine getirmiş olur.

Altının değeri ne kadar değişirse değişsin, bu metalin farklı niceliklerinin değerleri arasındaki oran sabit kalır. 12 ons altının değeri, 1 onş altının değerinin 12 katıdır.

Meta fiyatlarındaki genel bir yükselme, ancak, ya –paranın değeri sabit kalırken– bunların değerlerinin yükselmesinin, ya da meta değerleri sabit kaldığı halde paranın değerindeki bir düşüşün sonucu olabilir.

Öte yandan fiyatlardaki genel bir düşme, ancak, ya –paranın değeri sabit kalırken– meta fiyatlarındaki bir düşmenin, ya da meta değerleri sabit kalırken para değerindeki bir yükselmenin sonucu olabilir. Bunun için, para değerindeki bir yükselmenin, zorunlu olarak meta fiyatlarında orantılı bir düşüşe ya da para değerindeki bir düşmenin fiyatlarda gene orantılı bir yükselişe yol açacağı sonucu kesinlikle çıkartılamaz.

Bu gibi fiyat değişiklikleri, ancak değerleri sabit kalan metalar için geçerlidir.

Para olarak boy gösteren değerli madenlerin çeşitli ağırlıklarının yürürlükteki para-adları ile bu adların başlangıçta temsil ettikleri fiilî ağırlıklar arasında yavaş yavaş bir tutarsızlık ortaya çıkar. Pound sözcüğü gerçekten bir *pound* (libre) ağırlığındaki gümüşe takılan para-ad idi. Altın, bir değer ölçüsü olarak gümüşün yerine geçince, aynı ad, gümüş ile altının değerleri arasındaki orana göre, belki de bir *pound* altının 1/15'ine verildi. *Pound* sözcüğü, para-ad olarak, böylece, bir ağırlık adı olan aynı sözcükten farklılaşmış oldu.

Paranın ölçütü, bir yandan, yerleşik âdetlere bağlı olduğu,

öte yandan da genel kabul görmek zorunda olduğu için, sonunda yasayla düzenlenmiştir. Değerli madenlerden birinin belli bir ağırlığı, örneğin bir ons altın, yasalarla verilen pound, dolar gibi adlarla, resmî olarak, küçük alt bölümlere bölünürler. Böylece para birimi hizmetini gören bu küçük bölümler, şilin, peni gibi yasal adlarla yeniden daha küçük bölümlere ayrılır. Ne var ki, bu bölünmelerden önce de, sonra da, madenî paranın ölçütü madenin belirli ağırlığıdır. Tek değişiklik, alt bölümlere ayrıma ve adlandırınadır.

Bu suretle, metalar ne değerde olduklarını fiyatları ile ifade ederler, ve para da, bir malın değerini para biçimi içinde saptarken *hesap parası* olarak hizmet eder.

Fiyat, bir metada gerçekleşmiş emeğin para-adıdır. Bunun için, bir metanın, onun fiyatını oluşturan para toplamıyla eşdeğerliğini ifade etmek, aynı sözün boş bir tekrarıdır; tıpkı, genel olarak, bir metanın nispî değer ifadesinin iki metanın eşitliğini belirtmesi gibi.

Ama fiyat, metanın değer büyüklüğünün göstergesi olarak, onun parayla mübadele oranının göstergesi olsa da, bu mübadele oranı göstergesinin, mutlaka metanın değer büyüklüğünün göstergesi olması gerekmez.

Değer büyüklüğü, bir toplumsal üretim ilişkisini ifade eder; belli bir mal ile onu üretmek için gereken toplumsal emek zamanı arasında var olan zorunlu bağıntının ifadesidir. Değer büyüklüğü fiyata çevrilir çevrilmez, bu zorunlu ilişki, tek bir meta ile bir diğeri, para-meta arasındaki az çok tesadüfî mübadele oranı biçimini alır. Ama bu mübadele oranı, o metanın değerinin gerçek büyüklüğünü de ifade edebilir, bu değerden sapan altın niceliğini de.

Bu yüzden, fiyatla değer büyüklüğü arasındaki nicel uyumsuzluk olasılığı, bizzat fiyat biçiminin kendisine içkindir. Bu bir kusur değildir, tersine, fiyat biçiminin, iç yasalarının kendilerini

ancak, birbirini telafi eden görünüşte yasasız düzensizliklerin ortalaması olarak dayattığı bir üretim tarzına pek güzel uyarlanışdır.

Fiyat biçimi, nitel bir tutarsızlığı da gizleyebilir, o kadar ki, para, metaların değer biçiminden başka bir şey olmadığı halde, fiyat, değeri ifade etmez olur. Kendileri meta olmayan vicdan, onur gibi şeyler, sahipleri tarafından satışa çıkarılır hale gelirler ve böylece bir fiyatları olduğu için meta biçimini alırlar. Demek ki, bir şeyin değeri olmadığı halde, bir fiyatı olabilir. Bu durumda fiyat, matematikteki bazı nicelikler gibi sanaldır. Öte yandan, bu sanal fiyat biçimi, bazen dolaysız ya da dolaylı bir gerçek değer ilişkisini gizleyebilir; örneğin, insan emeği katılmadığı için değeri olmayan işlenmemiş toprağın fiyatı gibi.

Bunun için bir fiyat, hem bir metanın para ile mübadele edilebilir olduğu, hem de öyle mübadele edilmesi gerektiği anlamına geliyor. Öte yandan, altın, mübadele sürecinde kendisini zaten para-meta olarak kabul ettirmiş olduğu için, ideal bir değer ölçüsü olarak hizmet eder. İşte değerlerin bu ideal ölçüleri ardında, gerçek para yatar.

Mübadele, metaların kullanım-değerleri olmadıkları ellenden, kullanım-değerleri olacakları ellere aktarılmasını sağlayan bir süreç olduğu kadar, maddenin toplumsal bir dolaşımıdır da. Bir yararlı emeğin bir biçiminin ürünü, bir başkasının yerini alır. Bir meta, kullanım-değeri olarak işe yarayacağı bir durak noktası bulunca, mübadele alanının dışına düşüp tüketim alanına girmiş olur. Ama bizi burada şimdilik yalnız mübadele alanı ilgilendirmektedir. Bunun için de, şimdi mübadeleyi biçimsel bir açıdan incelemek durumundayız; yani maddenin toplumsal dolaşımını sağlayan meta başkalaşımını ya da biçim değişikliğini inceleyeceğiz.

Bu biçim değişikliğine ilişkin kavrayış genellikle çok eksiktir. Bu eksikliğin nedeni, bizzat değer kavramındaki muğlaklık

bir yana, bir metadaki her türlü biçim değişikliğinin, biri sıradan bir meta, öteki para-meta olmak üzere iki metanın mübadelesinden kaynaklanıyor olmasıdır. Yalnızca maddî olguyu, yani bir metanın altınla mübadelesi olgusunu göz önünde bulundurursak, asıl gözlemlememiz gereken şeyi, yani metanın biçimine ne olduğu hususunu gözden kaçırmaz. Salt meta haliyle altının para olmadığı ve öteki metalar kendi fiyatlarını altın ile ifade ettiklerinde, bu altının o metaların bizzatı para biçimlerinden başka bir şey olmadığı gerçeğini gözden kaçırmaz.

Metalar mübadele sürecine, her şeyden önce, ne iseler öyle girerler. Mübadele süreci bunları meta ve para diye farklılaştırır, ve böylece içlerinde taşıdıkları karşıtlığa, yani aynı zamanda hem kullanım-değeri hem de değer olmalarından ileri gelen iç karşıtlığa uygun düşen bir dış karşıtlık yaratır. Kullanım-değeri olarak metalar, şimdi paranın karşısında mübadele-değeri olarak yer alırlar. Öte yandan, her iki karşıt yan da metadır, kullanım-değerinin ve değer birliğidir. Ama farklılığın bu birliği, iki karşıt kutupta kendini gösterir ve bunu her kutupta karşıt bir biçimde yapar. Kutuplar olarak birbirine bağlı oldukları kadar zorunlu olarak karşıtırlar da. Denklemin bir yanında, gerçekte bir kullanım-değeri olan sıradan bir meta vardır. Değeri, ancak düşünsel olarak fiyatıyla ifade edilmiş ve bu fiyat ile karşıtına, değerinin gerçek cisimleşmesi olan altına eşitlenmiştir. Öte yandan da, altın, madenî gerçekliği içerisinde, değer cisimleşmesi olarak, para olarak sayılmaktadır. Altın, altın olarak kendisi mübadele-değeridir. Kullanım-değeri olarak altın, içerisinde öteki bütün metalarla yüz yüze geldiği nispi değer ifade dizileriyle temsil edilen yalnızca düşünsel bir varlığa sahiptir, ve bu metaların kullanım-değerlerinin toplamı, altının çeşitli kullanım-değerlerinin toplamını oluşturur. Metaların bu karşıt biçimleri, içlerinde onların mübadele sürecinin yürüdüğü ve gerçekleştiği gerçek biçimlerdir.

Mübadele, birbirine karşıt, ama birbirini tamamlayan nitelikte iki başkalaşım ile tamamlanmış bir olgu haline gelir ve şu biçim değişiklikleri olur:

Meta (M) – Para (P) – Meta (M)

Görünüşteki tek süreç, gerçekte ikili bir süreçtir. Bu, meta sahibinin bulunduğu kutuptan bir satış, para sahibinin bulunduğu karşı kutuptan bir satın alıştır. Bir başka deyişle, her satış, bir satın almadır, M-P aynı zamanda P-M'dir. Meta sahibi satış yapan kimse olarak satıcı; satın alan biri olarak satın alıcıdır.

Bir metanın tam başkalaşımı, en yalın halinde, dört ucu ve üç *dramatis personae*'yi gerektirir. Önce, meta para ile yüz yüze gelir; burada ikinci birincinin değerinin aldığı biçimdir ve bütün katı gerçekliği ile alıcının cebinde mevcuttur. Meta sahibi böylece para sahibi ile temasa getirilmiştir. Şimdi, meta, paraya dönüşür dönüşmez, para onun geçici eşdeğer biçimi halini alır, ve bu eşdeğer biçiminin kullanım-değeri öteki metaların bedenlerinde bulunur. Birinci başkalaşımın son ucu olan para, aynı zamanda ikincinin başlangıç noktasıdır. İlk alışverişte satıcı olan kimse böylece ikincide alıcı durumuna girer, ve bu ikinci alışverişte üçüncü bir meta sahibi, satıcı olarak sahneye çıkar.

Bir metanın başkalaşımını meydana getiren birbirine ters iki evre, birlikte, dairesel bir hareket, bir devre oluştururlar: meta biçimi, bu biçimden sıyrılış ve meta biçimine dönüş. Kuşkusuz burada meta iki farklı yönü ile görünür. Başlangıç noktasında sahibi için bir kullanım-değeri değildir, ama bitiş noktasında kullanım-değeridir. Böylece para da ilk evrede, değer katı bir kristali, içerisinde metanın isteyerek katılaştığı bir kristal olarak görünür, ama ikinci evrede, çok geçmeden yerini kullanım-değerine bırakacak olan geçici eşdeğer biçim içinde çözünür.

Bir metanın kendi başkalaşım sürecinde meydana getirdiği

devre, öteki metaların devreleriyle kördüğüm gibi karışmıştır. İşte bütün bu farklı devrelerin toplamı, *metaların dolaşımını* oluşturur.

Her satış bir satın alma, her satın alma bir satıştır diye, meta dolaşımının, satış ile satın alma arasındaki zorunlu bir dengeyi gösterdiğini söylemek kadar çocukça bir dogma olamaz. Satış ve satın alma tek bir özdeş fiil oluştururlar; meta sahibi ile para sahibi arasında, mıknatısın iki kutbu gibi birbirine karşıt iki kişi arasında bir mübadeledir. Satış ile satın almanın özdeşliği, bir meta şayet dolaşımın simyacı imbiğine düştüğünde oradan tekrar para biçiminde çıkmıyorsa o metanın yararsız olduğunu; mübadelenin –eğer gerçekleşmişse– metanın hayatında uzun ya da kısa bir dinlenme dönemi, bir mola oluşturduğunu anlatır. Ortada alıcı olmadan, kimse satamaz. Ama salt o satıyor diye de, karşısındakiler almak zorunda değildir. Dolaşım, doğrudan trampanın koyduğu, zaman, yer ve bireylere bağlı bütün sınırlamaları ortadan kaldırır, ve bunu, dolaysız özdeşliği, satış ve alış antitezlerine parçalayarak yapar. Bu iki bağımsız ve karşıt fiilin, bir içsel birliğin olduğunu, bunların esasta bir olduğunu söylemek, aslında, bu içsel birliğin bir dış antitezle kendini ifade ettiğini söylemekle aynı şeydir. Eğer bir metanın tam başkalaşımının birbirini tamamlayan iki evresi arasındaki zaman aralığı çok büyük olursa ve satış ile satın alma arasındaki bölünme çok belirgin hale gelirse, bunların birliği kendisini bir bunalım yaratarak ortaya koyar.

Metanın hareketi bir devredir. Öte yandan, bu hareketin biçimi, parayla kurulan bir devreyi engeller. Sonuç paranın geri dönmesi değil, başlangıç noktasından sürekli olarak daha da uzaklaşmasıdır.

Dolaşımının ilk evresinde meta, para ile yer değiştirir. Bunun üzerine, meta, yararlı nesne yönüyle dolaşım alanından çıkar, tüketim alanına girer. Şimdi onun yerine elimizde, onun

değer biçimi olan para vardır. Dolaşımın ikinci evresine artık kendi doğal biçimi altında değil, para biçimi altında devam eder.

Hareketin sürekliliği, bu nedenle, yalnızca para tarafından sağlanır ve meta yönünden karşıt nitelikte iki süreçten oluşan aynı hareket, paranın hareketi olarak düşünüldüğünde, daima bir ve aynı süreçtir, yeni metalarla her daim sürekli bir yer değiştirir. Böylece, metaların dolaşımının meydana getirdiği sonuç, yani bir metanın yerini bir başkasının alması, metaların biçim değiştirmesi yoluyla değil de, daha çok bir dolaşım aracı olarak davranan para yoluyla, kendi içlerinde hareketsiz görünmelerine karşın metaları dolaştıran bir eylemle gerçekleşiyormuş gibi bir görünüm alır. Aslında para, sürekli olarak, metaları dolaşımdan çeker ve onların yerine geçer, ve bu şekilde sürekli olarak başlangıç noktasından daha çok uzaklaşır.

İşte bunun için, aslında paranın hareketi yalnızca metaların dolaşımının bir ifadesi olduğu halde, gerçekte bunun tersi oluyormuş gibi gelir; metaların dolaşımı, paranın hareketinin sonucu imiş gibi görünür. Gene, yalnızca metalarının değerlerinin onda bağımsız bir gerçekliğe sahip olmalarından ötürü para bir dolaşım aracı olarak işlev görür. Bundan dolayı, dolaşım aracı olarak onun hareketi, gerçekte, yalnızca biçim değiştirmekte olan metaların hareketidir.

Para, sürekli olarak bu dolaşım alanının içinde kalır ve bu alan içerisinde hareket eder. Burada şöyle bir soru ortaya çıkar: bu alan ne kadar para emmektedir?

Para ile metalar her zaman cismen yüz yüze geldikleri için, gerekli dolaşım aracı miktarının, bütün bu meta fiyatlarının toplamı ile önceden belirlendiği açıktır. Aslında para, gerçekte, meta fiyatlarının toplamıyla önceden düşünsel olarak ifade edilmiş bulunan altın niceliğini ya da toplamını temsil eder. Bu iki toplamın eşitliği bu nedenle apaçıktır.

Bununla birlikte, metaların değeri sabit kaldığı halde, onların fiyatlarının altının değeri ile değiştiğini, altının değerinin düşmesine orantılı olarak yükseldiğini, altının değerinin yükselmeye orantılı olarak düştüğünü biliyoruz. Şimdi, eğer altının değerindeki bu gibi yükselmeler ya da düşmeler sonucu meta fiyatlarının toplamında düşme ya da yükselme olursa, dolaşımdaki para miktarının da aynı ölçüde artması ya da azalması gerekir. Bu durumda dolaşım aracının niceliğindeki değişikliğe, evet bizzat para neden olmaktadır, gene de bu, onun dolaşım aracı olma işlevinden dolayı değil, değer ölçüsü olma işlevinden ileri gelmektedir. Öncelikle, meta fiyatları, paranın değeriyle ters yönde değişir ve sonra da dolaşım aracının niceliği, meta fiyatları ile aynı yönde değişir.

Örneğin, eğer, altının değerinin düşmesi yerine, değer ölçüsü olarak gümüş onun yerine geçseydi, ya da gümüşün değerinin yükselmesi yerine altın onu değer ölçüsü olmaktan sürüp atsaydı, tamamen aynı şey olurdu. Her durumda da, para maddesinin değeri, yani değer ölçüsü olarak hizmet eden metanın değeri bir değişiklik geçirmiş olur ve buna bağlı olarak da değerlerini parayla ifade eden metaların fiyatları ile, işlevi bu fiyatları gerçekleştirmek olan dolaşımdaki para miktarı da değişirdi.

Eğer altının değerinin belli olduğunu ve bir adım daha atarak her metanın fiyatının da belli olduğunu varsayarsak, fiyatların toplamı, açıktır ki, dolaşımdaki metalar kitlesine bağlı olur. Eğer metaların kitlesi sabit kalırsa, dolaşımdaki para miktarı, bu meta fiyatlarındaki dalgalanmalara göre değişir. Fiyat değişikliği sonucu toplam fiyatlardaki artış ya da düşüş yüzünden para da artar ve eksilir.

Para akımının hızı, metaların biçim değiştirme hızını, bir dizi başkalaşımın bir diğeriyle sürekli iç içe geçişini, maddenin hızlı toplumsal mübadelesini, metaların dolaşım alanından hızla çekilmesini ve yerlerine aynı hızla yenilerinin geçmesini yansıtır.

Öte yandan, para akımının yavaşlaması, bu iki sürecin yalıtık karşıt evrelere ayrılmasını, biçim değişikliğinde ve dolayısıyla maddenin toplumsal mübadelesindeki tıkanmayı yansıtır. Belli bir dönemde dolaşım aracı işlevini yerine getiren toplam para miktarı, bir yandan dolaşımdaki metaların fiyatlarının toplamıyla, öte yandan, başkalaşımın karşıt evrelerinin birbirlerini izleme hızlarıyla belirlenir.

Ne var ki, üç etmen de, yani fiyatların durumu, dolaşımdaki metaların miktarı ve para akımının hızı, değişebilir. Bundan dolayı, gerçekleşecek fiyatların toplamı ile bu toplama bağlı olan dolaşım aracı miktarı, bu üç etmenin çeşitli şekillerde biraraya gelmesine göre değişecektir.

Paranın sikke biçimini alması, onun dolaşım aracı olma işlevinden doğmuştur. Metaların fiyatları ya da para-adları ile imgelemede temsil edilen altın ağırlığının, dolaşım içinde bu metaların karşısına, belli adlar altında sikke ya da altın taneleri biçiminde çıkması gerekir. Fiyat ölçütünün saptanması gibi sikke basmak da devletin işidir.

Dolaşımları sırasında sikkeler, kimi az kimi çok, aşınırlar. Ad ve öz, itibari ağırlık ve gerçek ağırlık, birbirinden ayrılma sürecine başlarlar. Aynı adı taşıyan sikkeler, ağırlıklarındaki farklılık nedeniyle, farklı değerde olmaya başlarlar.

Bu olgu, madenî sikkelerin yerine, sikke olarak aynı amaca hizmet eden simgelerin ya da herhangi bir başka maddenin jetonlarının konması potansiyel olanağını gösterir.

Jetonlar, en küçük altın sikkenin kesirlerini ödemek için altına eşlik eder. Gümüş ve bakır jetonların madeni ağırlığı, keyfi olarak, yasalarla saptanır. Bunlar dolaşımda altın sikkelerden de çabuk aşınırlar. Bu nedenle, kâğıt paralar gibi nispeten değersiz şeyler, onun yerine sikke görevini görebilirler. Burada sözünü ettiğimiz, yalnızca, devlet tarafından basılan ve mecburi dolaşımı olan altına çevrilemeyen kâğıt paradır.

Şu soru sorulabilir: nasıl oluyor da altının yerini kendileri bir değer taşımayan jetonlar alabiliyor? Altın ancak sikke ya da dolaşım aracı olmaktan başka bir işlevde bulunmadığı sürece bu yer değiştirme olanaklıdır. Her para parçası, fiilen dolaşımda bulunduğu sürece sikkedir ya da dolaşım aracıdır. Asgari bir altın kütlesi dolaşım alanında daima kalır, sürekli olarak dolaşım aracı işlevini yerine getirir ve salt bu amaçla vardır. Onun hareketi, bu nedenle, yalnızca, M-P-M başkalaşımının sürekli yer değiştiren birbirinin tersi evrelerini, metaların yalnızca tekrar ve hemen kaybolmak üzere kendi değer biçimlerinin karşısına çıktığı evreleri temsil eder. Burada metaların mübadele-değerlerinin bağımsız varlıkları geçici bir görüntüdür; bununla meta, yerini derhal bir başka metaya bırakır. Paranın durmadan elden ele geçmesine yol açan bu süreçte, paranın salt simgesel bir varlığa sahip olması yeterlidir. Deyim yerindeyse, onun işlevsel varlığı, maddî varlığını yutmaktadır. Meta fiyatlarının geçici ve nesnel bir yansıması olması nedeniyle, bizzat kendisinin bir simgesi olarak hizmet etmektedir ve dolayısıyla yerini bir jetona bırakabilmektedir. Burada tek bir zorunluluk vardır; o da bu jetonun kendi başına nesnel toplumsal bir geçerliğe sahip olmasının gerekmesidir ki, kâğıt simge bunu da zora dayanan dolaşımıyla kazanır.

Ne var ki, başkalaşım dizileri kesintiye uğrar uğramaz, satışlar kendisini izleyecek satın almalarla tamamlanmadığı anda, para taş kesilerek istif olur. İstifçilik, madeni dolaşım ekonomisinde çeşitli amaçlara hizmet eder. Fiilen dolaşımdaki para kitlesinin, dolaşımın emme gücünü sürekli doyum noktasında tutabilmesi için, ülkedeki altın ve gümüş miktarının, sikke olarak işlev görmek için gerekli miktardan daha fazla olması zorunludur. Bu koşul, istiflenmiş para biçimini alan para tarafından yerine getirilir. Bu rezervler, dolaşıma para çıkarmak ya da dolaşımdan para çekmek için kanal hizmetini görürler ve böylece

kanallarından taşmazlar.

Paranın ödeme aracı olarak gelişmesi, borçlanılmış miktarların ödenme tarihi için para biriktirilmesini gerektirir. Zenginliğe kavuşmanın belli bir yolu olarak para istifleme, burjuva toplumun ilerlemesiyle ortadan kalkarken, ödeme aracı rezervlerinin oluşumu bu ilerlemeyle birlikte artar.

Kredi-para, doğrudan paranın ödeme aracı işlevinden doğar. Satın alınmış metalar için düzenlenen borç belgeleri, bu borçların başkalarına devredilmesi amacıyla dolaşır.

Meta üretimi kendisini yeterince yaygınlaştırdıca, para, metaların dolaşım alanı ötesinde ödeme aracı olarak hizmet etmeye başlar. Bütün sözleşmelerin evrensel konusu olan meta halini alır.

Para, iç dolaşım alanından çıktığı anda, orada büründüğü, fiyat ölçütü, sikke, jeton ve değer simgesi gibi yerel giysilerinden soyunur ve ilk biçimi olan külçe haline döner. Dünya pazarları arasındaki ticarete, metaların değeri, evrensel olarak kabul edilebilecek biçimlerde ifade edilir. Bu nedenle, onların bağımsız değer biçimleri de, bu durumlarda, evrensel para biçiminde onların karşısına çıkarlar. Para, cisimsel biçimi aynı zamanda soyut insan emeğinin dolaysız toplumsal vücuda gelişi de olan meta niteliğini, tam anlamıyla ancak dünya pazarlarında kazanır.

İKİNCİ KISIM

PARANIN SERMAYEYE DÖNÜŞÜMÜ

Dördüncü Bölüm: Sermayenin Genel Formülü

Metaların dolaşımı, sermayenin başlangıç noktasıdır. Meta üretimi, dolaşımı ve ticaret denen daha gelişmiş dolaşım biçimi, sermayenin doğup büyüdüğü tarihsel temeli oluştururlar. 16. yüzyılda oluşan dünya çapındaki ticaret ve dünya pazarı, sermayenin modern tarihinin başlangıcı olmuştur.

Her yeni sermaye, başlangıçta sahneye, yani pazara, ister meta, ister emek ya da ister para piyasasına, günümüzde bile, belirli bir süreçle sermayeye dönüşeceği para biçiminde çıkar.

Salt para olarak para ile sermaye olan para arasında gözü-müze çarpan ilk fark, dolaşım biçimlerindeki ayrılıktan fazla bir şey değildir. Metanın en basit dolaşım biçimi M-P-M, metanın paraya dönüşmesi ve paranın gerisin geriye meta haline gelmesidir; ya da satın almak için satmaktır. Ama bu biçimin yanısıra ondan özgül olarak farklı başka bir biçim görüyoruz: P-M-P, paranın metaya dönüşümü ve tekrar para halini alışı; ya da satmak için satın almak. Bu ikinci biçimde dolaşım yapan para böylece sermayeye dönüşür, sermaye halini alır ve zaten potan-

siyel olarak sermayedir.

İlk evrede, yani P-M evresinde ya da satın almada, para metaya dönüşmüştür. İkinci evrede, yani M-P evresinde ya da satışta, meta tekrar para halini almıştır. Sürecin evrelerinin göz önünden kaybolduğu sonuç, paranın parayla mübadelesi, P-P'dir.

Birbirine eşit iki para miktarı birbiriyle mübadele edilmek istense, açıktır ki P-M-P devresi saçma ve anlamsız bir şey olurdu.

M-P-M devresinde para, sonunda kullanım-değeri olarak hizmet eden bir metaya dönüşür, büsbütün harcanmış olur. P-M-P devresi, tersine, parayla başlar, parayla biter. Bunun için, ona yön veren güdü, onu çeken amaç, yalnızca mübadele-değeridir. Bir para miktarı, başkasından ancak büyüklüğü ile ayırdedilebilir. P-M-P sürecinin karakteri ve eğilimi, her ikisi de para olduğu için, uçları arasındaki herhangi bir nitel farktan değil, yalnızca bunların nicel farklarından ileri geliyor.

Bu sürecin doğru biçimi, bu nedenle, P-M-P' şeklindedir ki, burada $P' = P + \Delta P$ = ilk sürülen para, artı, bir fazlalık. İşte ilk değerın üstüne gelen bu artışa ya da fazlalığa ben "artı-değer" diyorum. Başlangıçta sürülen değer, demek ki, dolaşımda ilk haliyle muhafaza olduğu gibi, kendisine bir artı-değer de katar ya da kendisini çoğaltır. İşte onu sermayeye çeviren şey, bu harekettir.

Metaların basit dolaşımı –satın almak için satmak–, dolaşım-la bağlantısı olmayan bir amacı yerine getirmenin, yani ihtiyaçları gidermenin bir yoludur. Paranın sermaye olarak dolaşımı ise, tersine, kendi başına bir amaçtır, çünkü değerın büyümesi ancak bu hareketin sürekli yenilenmesiyle olur. Bu yüzden, sermayenin dolaşımının sınırı yoktur. Bu hareketin bilinçli temsilcisi olarak para sahibi, kapitalist haline gelir. Kişiliği ya da daha doğrusu cüzdanı, paranın yola çıktığı ve dönüp dolaşım

geldiği noktadır. Dolaşımının nesnel temeli ya da esas kaynağı olan değerin büyümesi, kapitalistin öznel amacı halini alır. O, bilinç ve iradeye sahip, kişileşmiş sermaye işlevini görür. Biri-cik amacı, durup dinlenmeyen, bitip tükenmeyen kâr elde etme sürecidir.

Bu sınırsız zenginlik hırsı, bu mübadele-değeri avcılığı tut-kusu, kapitalist ile cimride ortak bir yandır; ne var ki, cimri ak-lını oynatmış bir kapitalist iken, kapitalist akıl sahibi bir cimri-dir.

Cimrinin, parasını dolaşımdan çekmek suretiyle peşinden koştuğu sonu gelmez mübadele-değeri biriktirme amacını, on-dan daha akıllı ve kurnaz kapitalist, parayı tekrar tekrar dolaşı-ma sokmak suretiyle gerçekleştirir. Değer böylece, süreç için-deki değer, süreç içindeki para ve bu haliyle sermaye olur. De-ğer dolaşımdan çıkar, tekrar girer, kendi devresi içinde kendisi-ni korur ve çoğaltır, genişlemiş büyüklüğü ile ondan çıkar ve aynı döngü yeniden başlar. P-P', para doğuran para; işte ilk yo-rumcuların, merkantilistlerin ağzıyla sermayenin açıklanması böyledir.

Paranın sermayeye dönüştürülmesi söz konusu olduğunda meydana gelen değer değişikliği, paranın kendi hali içinde ger-çekleşemez; çünkü paranın, satın alma ve ödeme aracı göreviy-le, satın alınan ya da bedeli ödenen metanın fiyatını gerçekleştirmekten öte bir rolü yoktur; nakit olarak ise, hiç değişmeyen katılmış değerdir. Metanın yeniden satışından da ileri gelmiş olamaz, çünkü burada da, mal, yalnızca maddî biçiminden çıkıp tekrar para biçimine dönüşmektedir. Değişiklik, metanın kulla-nım-değerinde, yani tüketiminde meydana gelir.

Metanın tüketiminden değer sızdırabilmek için dostumuz parababası piyasada öyle bir meta bulacak kadar şanslı olmalı-dır ki, bu metanın kullanım-değeri değer kaynağı olmak gibi özel bir niteliğe sahip bulunsun ve bunun için de fiilen tüketimi biz-

zat emeğin bir cisimlenişi ve dolayısıyla da bir değer yaratımı olsun.

Para sahibi, gerçekten de böyle özel bir metayı piyasada bulur; emek kapasitesi ya da emek-gücü. Bununla, insanın, kendisinde bulunan ve hangi türden olursa olsun bir kullanım-değeri üretirken harcadığı akli ve fiziksel yeteneklerin bütünü anlaşılmalıdır.

Emek sahibi ile para sahibi, pazarda karşı karşıya gelirler, eşit haklara sahip kimseler olarak temasa geçerler, aralarındaki tek fark birisinin satıcı, diğerinin alıcı olmasıdır; bu yönden yasalar karşısında her ikisi de eşittir. Bu ilişkinin sürekli olabilmesi için, emek-gücü sahibinin bunu yalnızca belirli bir süre için satması gereklidir, çünkü eğer onu toptan ve süresiz satacak olursa, kendini satmış, kendini özgür bir insan olmaktan çıkartıp köleye, meta sahibi olmaktan çıkartıp meta haline dönüştürmüş olur. Emek-gücüne daima kendi öz malı, kendi metayı gözüyle bakması gerekir ve bunu da ancak onu alıcının emri altına geçici bir süre için, belirli bir zaman süresi için vermekle yapabilir. Ancak bu yolla emek-gücü üzerindeki mülkiyet hakkından feragat etmemiş olur.

Emek-gücü denilen bu özel meta da, bütün ötekiler gibi, bir değere sahiptir. Bu değer nasıl belirlenir? Emek-gücünün değeri, öteki her metada olduğu gibi, bu özel nesnenin üretimi ve dolayısıyla yeniden üretimi için gerekli emek zamanı ile belirlenir. Emek-gücü yalnızca bir kapasite ya da canlı bireyin gücü olarak vardır. Bunun sonucu olarak, emek-gücünün üretimi bu bireyin varlığını öngörür. Belli bir bireyin emek-gücü üretimi, onun kendisini yeniden üretmesinden ya da varlığının devamından oluşur. Bireyin varlığını sürdürebilmesi için belli miktarda geçim aracına ihtiyacı vardır. Bu nedenle, emek-gücünün üretimi için gerekli emek zamanı, bu geçim araçlarının üretimi için gerekli zamana indirgenir; başka bir deyişle, emek-gücünün değeri

ri, işçinin varlığını sürdürmesi için gerekli olan geçim araçlarının değeridir. Öyleyse geçim araçları, onun, çalışan bir birey olarak normal durumunu sürdürmesine yeterli olmalıdır.

Yiyecek, giyecek, yakıt, barınma gibi doğal ihtiyaçlar, yaşadığı ülkenin iklimsel ve diğer fiziksel koşullarına göre değişir. Öte yandan, zorunlu denilen ihtiyaçlarının çeşidi ve büyüklüğünün yanı sıra bunları karşılama şekilleri de bizzat tarihsel gelişmenin ürünleridir ve bu yüzden geniş ölçüde o ülkenin uygarlık düzeyine bağlıdır. Bununla birlikte, belli bir ülkede, belli bir dönemde, işçi için gerekli olan geçim araçlarının ortalama miktarı pratik olarak bilinir.

Emek-gücünün bir meta olarak kendine özgü niteliğinden çıkan sonuçlardan birisi, onun kullanım-değerinin, alıcı ile satıcı arasındaki sözleşmenin bağlanmasıyla, alıcının eline derhal geçmemesidir. Onun kullanım-değeri ancak daha sonra bu gücün kullanılmasıyla, emek-gücünün harcanmasıyla ortaya çıkar. Kapitalist üretim biçiminin egemen olduğu her ülkede, sözleşmeyle belirlenen süre içerisinde, emek-gücü kullanılmadan önce ödemenin yapılmaması bir gelenektir. Bunun için, her zaman, emek-gücünün kullanım-değeri, kapitaliste avans olarak verilir: işçi, henüz karşılığını almadığı emek-gücünün satın alıcı tarafından tüketilmesine izin vermekte ve her yerde kapitaliste kredi açmaktadır.

Emek-gücünün tüketimi, aynı anda metaların ve artı-değerin üretimidir. Emek-gücünün tüketimi, diğer her türlü metada olduğu gibi, piyasanın ya da dolaşım alanının sınırları dışında, üretimin gizli dünyasında tamamlanır.

ÜÇÜNCÜ KISIM

MUTLAK ARTI-DEĞERİN ÜRETİMİ

Beşinci Bölüm: Emek Süreci ve Artı-Değer Üretim Süreci

Kapitalist, emek-gücünü, kullanmak için satın alır; ve kullandığı emek-gücü, emeğin kendisidir. Emek-gücünü satın alan, satıcıyı çalıştırarak bu emek-gücünü tüketir.

Emek, her şeyden önce, hem insanın hem doğanın katıldığı bir süreçtir ve bu süreçte insan kendisi ile doğa arasındaki maddî tepkimeleri kendi bildiği şekilde başlatır, düzenler ve denetler.

Emeği, üzerinde tümüyle insani bir damga taşıyan biçimi içinde varsayıyoruz. Örümcek bir dokumacıyı andıran işler gördüğü gibi, arı da peteğini yaparken pek çok mimarı utandırır. Ne var ki, en kötü mimarı en iyi arıdan ayıran şey, mimarın, yapısını gerçekte kurmadan önce, onu imgesinde kurmasıdır. Her emek sürecinin sonunda, başlangıçta emekçinin imgeleminde varolan bir sonuç elde ederiz. Emekçi, yalnızca üzerinde çalıştığı malmemede bir biçim değişikliği yapmakla kalmaz, aynı zamanda, kendi *modus operandi*'sine [çalışma tarzı] bir düzen veren ken-

di amacını da gerçekleştirir ve kendi iradesini bu amaca tâbi kılmak zorundadır.

Emek sürecinin temel öğeleri şunlardır: 1) insanın kişisel faaliyeti, yani bizzat iş; 2) işin konusu, ve 3) araçları.

Bütün hammadde emeğin konusudur, ama her emek konusu hammadde değildir; ancak emek yoluyla bazı değişiklikler geçirdikten sonra öyle olabilir. İçersinde madencilik, avcılık, balıkçılık ve benzerleri gibi doğrudan doğruya doğa tarafından sağlanan emek malzemesi bulunan istihraç sanayii dışında, sanayinin bütün kolları, zaten emeğin süzgecinden geçmiş ve emek ürünü olmuş nesneler olan hammadde üzerinde çalışırlar.

Emek aracı, işçinin kendisi ile emek konusu arasına soktuğu ve faaliyetinin ileticisi olarak yararlandığı bir şey ya da şeyler bileşimidir. İşçi, amaçlarına uygun başka maddeleri yapmak için bazı maddelerin mekanik, fiziksel ve kimyasal özelliklerinden yararlanır. Emeğin geçirdiği çok az bir gelişme bile, çok geçmeden, özel olarak hazırlanmış araçlar gerektirir.

Emek sürecinde, insan faaliyeti, emek araçlarının yardımı ile, üzerinde çalışılan malzemede, başlangıçta tasarlanan bir değişiklik meydana getirir. Süreç üründe ortadan kaybolur ve ürün bir kullanım-değeridir. Emek kendisini konusuyla birleştirmiştir: emek maddeleştirilmiş, konu dönüştürülmüştür. Demirci döver ve ürün dövülmüş demirdir.

Eğer sürecin tümünü, sonucu açısından, ürün açısından inceleysek, hem emek araçlarının hem de emek konusunun üretim araçları olduğu ve emeğin kendisinin üretken bir emek olduğu açıkça görülür. Bir kullanım-değerinin, hammadde olarak mı, emek aracı olarak mı, yoksa ürün olarak mı ele alınması gerektiğini belirleyen şey, bütünüyle onun emek sürecindeki işleviyle, orada işgal ettiği konumla belirlenir.

Kapitalist, açık pazarda emek süreci için gerekli bütün öğe-

leri, hem sürecin nesnel ögelerini, yani üretim araçlarını, hem de öznel ögeyi, yani emek-gücünü satın alır. Daha sonra, üretim araçlarını emeğiyle tüketmesi için bu emek-gücünün kişileşmesi olan işçiyi harekete geçirerek, henüz satın almış olduğu metai, yani emek-gücünü harcamaya koyulur.

Kapitalistin işçinin emek-gücünü harcadığı emek süreci, iki karakteristik olgu sergiler: birincisi, işçi, emeğinin ait bulunduğu kapitalistin denetimi altında çalışır; ikincisi, ürün, onu doğrudan üretenin, işçinin değil, kapitalistin malıdır. Emek-gücünü satın almakla kapitalist, emeği, bu canlı mayayı, ürünün cansız ögeleri ile birleştirir. Onun açısından emek süreci, satın aldığı metain, yani emek-gücünün tüketiminden başka bir şey değildir; ne var ki, bu tüketim, emek-gücüne üretim araçları temin edilmeksizin gerçekleştirilemez.

Kapitalistin amacı, sadece bir kullanım-değeri üretmek değil, aynı zamanda bir meta üretmektir; sadece kullanım-değeri değil, değer üretmektir; sadece değer değil, aynı zamanda artı-değer üretmektir.

Metaların aynı zamanda hem kullanım-değeri hem de değer olması gibi, bunların üretim sürecinin de hem emek süreci ve hem de bir değer yaratma süreci olması gerekir.

Eğer değer üretme süreci emek-gücü için kapitalistin ödediği değerın yerini tam eşdeğerinin aldığı noktanın ötesine geçirilmezse, bu yalnızca bir değer yaratma sürecidir, eğer bu noktadan öteye devam ederse artı-değer yaratma süreci halini alır.

Bir günlük emek-gücünün değerinin, diyelim ki, 3 lira olmasının nedeni, emek-gücünün üretimi için gerekli günlük geçim araçlarının, yarım günlük emeğe malolmasıdır. Emek-gücü değeri ile bu emek-gücünün emek süreci içerisinde yarattığı değer, birbirinden tamamen farklı büyüklüklerdir; kapitalistin emek-gücünü satın alırken gözönünde bulundurduğu şey, işte iki değer arasındaki bu farktır. Emek-gücünün taşıdığı yararlı nitelik-

ler ve iplik ile kunduranın bu nitelikler sayesinde yapılmış olması, onun için bir *conditio sine qua non*'dan [olmazsa olmaz koşul] fazla bir şey değildir; çünkü değer yaratmak için emeğin yararlı bir şekilde harcanması gerekir. Onu gerçekten etkileyen şey, bu metanın, yalnızca bir değer kaynağı olması değil, kendi değerinden daha fazla değer kaynağı olmak gibi bir özgül kullanım-değerine sahip olmasıdır. Kapitalistin, emek-gücünden beklediği özel hizmet budur ve bu alışverişte o, meta mübadelesinin “ebedi yasaları” uyarınca hareket eder. Emek-gücü satıcısı, başka herhangi bir meta satıcısı gibi, metanın mübadele-değerini gerçekleştirir ve onun kullanım-değerini elden çıkarır. Bunlardan birini vermeden diğerini alamaz. Emek-gücünün kullanım-değeri ya da bir başka deyişle emek, satılan yağın kullanım-değeri ne ölçüde yağcıya aitse, o kadar satıcısına ait olur. Para sahibi bir günlük emek-gücünün değerini ödemiştir; bunun için onun bir günlük kullanımı, bir günlük emek ona aittir. Emek-gücünün günlük idamesi yarım günlük çalışmaya malolmasına karşılık aynı emek-gücünün tam bir gün çalışabilmesi ve dolayısıyla bir gün zarfında kendisi için ödenenin iki katı değer yaratması, kuşkusuz satın alan için iyi bir şanstır, ama satıcı için hiç de bir haksızlık değildir.

İşçi, işyerinde, bu nedenle, yalnız altı saat değil, on iki saat süreyle çalışmak için gerekli üretim araçlarını hazır bulur. Kapitalist, alıcı olarak, her metanın, pamuğun, iğnin ve emek-gücünün tam değerini ödemiştir. Eşdeğer, eşdeğerle değişmiştir. Ardından, her meta satın alanın yaptığı gibi, bunların kullanım-değerini tüketmiştir. Emek-gücünün tüketim süreci aynı zamanda metaların üretim sürecidir. Daha önce satın alıcı olan kapitalist, şimdi pazara meta satıcısı olarak çıkar. Dolaşımdan, başlangıçta koyduğundan üç lira fazla çekmektedir. Bu başkalaşım, paranın sermayeye dönüşümü, hem dolaşım alanının içinde, hem de dışında olmaktadır; dolaşımın içindedir, çünkü emek-

gücünün pazardan satın alınmasıyla koşullanmıştır; dolaşımın dışındadır, çünkü onun içerisinde yapılan tek şey, artı-değer üretimine, yani tamamen üretim alanına giren sürece yalnızca bir sıçrama tahtası oluşturmaktır. Kapitalist, parasını, yeni bir ürünün maddî öğeleri ve emek sürecinin öğeleri olarak hizmet edecek metalara çevirmekle, canlı emeği bunların ölü cevherleri ile birleştirmekle, aynı zamanda değeri, yani geçmiş, maddeleşmiş ve ölü emeği, sermayeye, kendi kendinin değerini artıran bir değere dönüştürür.

Değer yaratma süreci olarak bakarsak, aynı emek süreci kendisini yalnızca nicel yönüyle sunar. Burada söz konusu olan, yalnızca iş yaparken işçinin harcadığı zaman, emek-gücünün yararlı olarak harcadığı süredir. Bu emek, ister üretim araçlarında daha önce cisimleşmiş olsun, isterse süreç sırasında emek-gücünün faaliyetiyle bunlara ilk kez katılmış olsun, her iki durumda da ancak süresine göre hesaba katılır.

Dahası, herhangi bir malın üretimi için harcanan emeğin miktarı, belli toplumsal koşullar altında gerekli olduğu kadarıyla hesaba katılır. Bunun sonuçları çeşitlidir. Öncelikle işin normal koşullar altında yapılması gerekir. Eğer iplik eğirme ve bükme makinesi bu işte yaygın kullanımda olan bir araç ise, iplikçinin eline öreke ya da elçikriği vermek anlamsız olur. Pamuğun da, çalışırken zaman kaybına yol açacak cinsten döküntü değil, bu işe uygun nitelikte olması gerekir. Sürecin maddî öğelerinin normal nitelikte olup olmaması bütünüyle kapitaliste bağlıdır. Ayrıca, emek-gücünün de ortalama etkinlikte olması gerekir. Kullanıldığı işkolunda yaygın ortalama hüner derecesine, yatkınlığa ve hıza sahip olması gerekir ve ortalama miktarda çaba ve yoğunluk derecesiyle uygulanmalıdır; kapitalist bunun yerine getirilip getirilmediğini büyük bir dikkatle gözler. Emek-gücünün kullanımını belirli bir dönem için satın almıştır ve kendi hakları konusunda ısrarcıdır. Soyulmaya hiç niyeti yok-

tur. Son olarak, hammaddenin ya da emek araçlarının israf edilmesi kesinlikle yasaklanmıştır.

Üretim süreci; emek süreci ve değer yaratma sürecinin birliği olarak, metaların üretimidir; öte yandan emek süreci ve artı-değer üretme sürecinin birliği olarak, kapitalist üretim süreci ya da kapitalist meta üretimidir.

Kapitalist tarafından alınıp kullanılan emeğin, basit hünersiz emek ya da ortalama nitelikte emek veya daha karmaşık hünerli emek olup olmamasının artı-değer yaratılmasında en ufak bir önemi bulunmamaktadır. Ortalama emekten daha üstün ya da daha karmaşık nitelikteki her türlü emek, daha pahalı türden bir emek-gücü harcanmasıdır; bu emek-gücünün üretimi daha fazla zamana ve emeğe malolmaktadır, bu yüzden de hünersiz ya da basit emek-gücüne göre daha yüksek değerdedir. Onun tüketimi daha yüksek düzeyde bir emektir, ve bu emek, hünersiz emeğin eşit zamanda yaratmış olduğundan daha yüksek değerler yaratır. Artı-değer yalnızca fazladan harcanan emek miktarından, bir ve aynı emek sürecinin uzatılmasından doğar.

Altıncı Bölüm: Değişmeyen Sermaye ve Değişen Sermaye

Emek sürecinin çeşitli öğeleri, ürünün değerinin oluşmasında farklı roller oynarlar. İşçi, emeğinin konusu üzerinde belli bir ek emek harcayarak ona yeni bir değer katar. Öte yandan süreçte kullanılmış olan üretim araçlarının değerleri aynen korunmuştur ve ürünün değerini oluşturan parçalar olarak yeniden karşımıza çıkarlar. Üretim araçlarının değeri, demek ki, ürüne aktarılmakla aynen korunmuş oluyor. Bu aktarma, o araçların ürüne dönüşmesi sırasında ya da bir başka deyişle emek süreci sırasında olmaktadır. Bunu yapan emektir, ama nasıl?

Emeğin konusuna yeni bir değer katmak ve onun eski değerini korumak, işçinin bir işlem sırasında aynı zamanda ürettiği

birbirinden tamamen ayrı sonuçlar olduğu için, açıktır ki, sonucun bu iki yönlü doğası ancak emeğinin iki yönlü doğası ile açıklanabilir; bir ve aynı zamanda, bir özelliği ile değer yaratmakta, diğer özelliği ile de değeri korumakta ya da değer aktarmaktadır.

Öyleyse bir yandan soyut insan emek-gücünün harcanması olarak genel karakteri sayesinde eğirme, pamuk ve iğn değerlerine yeni değer katmakta; öte yandan da, somut ve yararlı bir süreç olarak özel karakteri sayesinde, aynı eğirme işi, hem üretim araçlarının değerlerini ürüne aktarmakta hem de bunları üründe muhafaza etmektedir. Yani bir ve aynı zamanda, iki yanlı bir sonuç elde edilmektedir.

Üretim koşulları aynı kaldığı sürece, işçi, yeni emek sarfıyla ürüne ne kadar fazla değer katarsa, o kadar fazla değeri aktarmış ve muhafaza etmiş olur; ama o bunu, bu yeni değer katkısı, değişmeyen ve kendi emeğinden bağımsız koşullar altında gerçekleştirdiği için yapar. Elbette bir bakıma, işçinin, kattığı yeni değer oranında eski değeri koruduğu söylenebilir.

Emek sürecinde üretim araçlarının değeri, ürüne, ancak kendi kullanım-değerleri ile birlikte mübadele-değerlerini de yitirmeleriyle aktarılır. Onlar ürüne yalnızca üretim aracı olarak yitirdikleri değeri verirler. Süreç sırasında uğrayabilecekleri azami değer kaybı, kuşkusuz, sürece girdikleri sırada taşıdıkları değer miktarı ile sınırlıdır. Bunun için, üretim araçları, ürüne, yardımcı olarak katıldıkları süreçten bağımsız olarak sahip bulundukları değerden daha fazlasını katamazlar.

Üretim araçları emek sürecinde bir bütün olarak yer almakla birlikte, değer yaratma sürecine ancak parça parça katılırlar. Öte yandan, bir üretim aracı, değer oluşmasında bir bütün olarak yer aldığı halde, emek sürecine parça parça girebilir. Öyleyse ürünün değerinde üretim aracının değeri yeniden ortaya çıkar, ama tam olarak söylemek gerekirse, bu değer yeniden üretil-

mesi diye bir şey söz konusu değildir. Üretilen şey, eski mübadele-değerinin yeniden ortaya çıktığı yeni bir kullanım-değeridir.

Ürünün toplam değeri içinde bulunan ve onu meydana getiren unsurların değerleri toplamını aşan fazlalık, genişlemiş sermayenin, başlangıçta yatırılan sermayeden fazlalığıdır. Bir yanda üretim araçları, öte yanda emek-gücü, başlangıçtaki sermayenin değerinin para şeklinden çıkıp emek sürecinin çeşitli unsurlarına dönüştüğü anda büründüğü farklı varoluş biçimleridir yalnızca.

Sermayenin üretim araçlarıncı, yani hammadde, yardımcı malzemeler ve emek araçlarıncı temsil edilen kısmı, üretim süreci sırasında nicel bakımdan bir değer değişimine uğramaz! Bu nedenle bu kısma ben, sermayenin değişmeyen kısmı ya da kısaca *değişmeyen sermaye* adını veriyorum.

Öte yandan, sermayenin, emek-gücü tarafından temsil edilen kısmı, üretim sürecinde bir değer değişimine uğrar. Bu, kendi değerinin eşdeğerini yeniden ürettiği gibi, bir fazlalığı da, değişen koşullara göre az ya da çok olabilen bir artı-değeri de üretir. Sermayenin bu kısmı, durmadan, değişmeyen bir büyüklükten değişen bir büyüklüğe dönüşür. Bu nedenle ben buna sermayenin değişen kısmı ya da kısaca *değişen sermaye* diyorum.

Emek süreci açısından kendilerini, nesnel ve öznel öğeler, üretim araçları ve emek-gücü olarak ortaya koyan sermayenin aynı öğeleri, artı-değer yaratan süreç açısından ise, değişmeyen ve değişen sermaye olarak ortaya koyuyorlar.

Yedinci Bölüm: Artı-Değer Oranı

Yatırılan S sermayesi ile üretim sürecinde doğan artı-değer, ya da başka bir deyişle, S sermayesinin değerini büyütmesi, her şeyden önce karşımıza bir fazlalık, ürün değerinin, onu meydana getiren öğelerin değerleri toplamını aşan bir miktarı olarak

çıkar. İşçinin, emek sürecinin bir kısmında yalnızca kendi emek-gücünün değerini, yani yaşaması için gerekli geçim araçlarını ürettiğini görmüş bulunuyoruz. Ama onun çalışması, toplumsal işbölümüne dayanan sistemin bir kısmını oluşturduğu için, işçi, tükettiği bu gerekli maddeleri doğrudan doğruya kendisi üretmez; o, belli bir meta, diyelim iplik üretir ve bu ürünün değeri, bu gerekli maddelerin ya da bunları satın alabileceği paranın değerine eşittir. Günlük emeğinin bu amaca ayrılan bölümü, kendisine ortalama olarak günde gerekli olan maddelerin değeriyle ya da aynı şey demek olan, bunların üretimi için gerekli olan emek zamanıyla orantılı olarak çok ya da az olabilir. İşgününün bu yeniden üretimin yapıldığı kısmına ben “gerekli” emek zamanı ve bu sürede harcanan emeğe “gerekli” emek diyorum. İşçi yönünden, emeğinin özel toplumsal biçiminden bağımsız olduğu için gereklidir; sermaye açısından ve kapitalistlerin dünyası açısından ise, işçinin devam eden varlığı onların varlığının da temel koşulu olduğu için gereklidir.

Emek sürecinin, emeğinin artık gerekli emek olmadığı ikinci dönemi boyunca da işçinin çalıştığı ve emek-gücü harcadığı doğrudur, ama onun emeği artık gerekli emek olmadığından kendisi için bir değer yaratmaz. Bu dönemde, kapitalist için yoktan varolmanın bütün güzelliklerini taşıyan artı-değeri yaratır. İşgününün bu kısmına ben artı-emek zamanı ve bu zamanda harcanan emeğe artı-emek adını veriyorum. Değerin niteliğinin iyice kavranması için nasıl ki onun salt şu kadar saatlik emeğin maddeleşmiş şekli olduğu ve bu madde haline gelmiş emekten başka bir şey olmadığının anlaşılması önemliyse, artı-değerin doğru bir şekilde kavranması için de, onun salt artı-emek zamanının madde haline gelmiş şekli, salt maddeleşmiş artı-emek olduğunun anlaşılması da o kadar önemlidir.

Toplumsal değişik ekonomik biçimleri arasındaki temel ayırım, örneğin, köle emeğine dayanan toplum ile ücretli emeğe

dayanan toplum arasındaki ayrımın, bu artı-emeğin fiilî üreticisinden, emekçiden sızdırılması biçimine dayanır.

Bir yandan, emek-gücünün değeri işgününün gerekli kısmını belirlediğine göre; öte yandan da işgününün artı kısmı artı-değeri belirlediğine göre, artı-emeğin gerekli emeğe oranı ne ise, artı-değerin [a] değişen sermayeye [d] oranı da odur, ya da başka bir deyişle, artı-değer oranı $a/d = \text{artı-emek/gerekli emek}$ 'tir. Her iki oran da, a/d ve artı-emek/gerekli emek, aynı şeyi değişik biçimlerde ifade ederler; birinde maddeleşmiş, cisimleşmiş emek, diğesinde canlı, akıcı emek biçiminde.

Artı-değer oranı, bu nedenle, emek-gücünün sermaye, ya da işçinin kapitalist tarafından sömürülme derecesinin tam ve kesin ifadesidir.

Artı-değer oranını hesaplama yöntemi bu nedenle kısaca şöyledir: Ürünün toplam değerini alır, bu değerde salt yeniden ortaya çıkan değişmeyen sermayeyi sıfıra eşitleriz. Geriye kalan yalnızca, meta üretimi sürecinde fiilen yaratılan değerdir. Eğer artı-değer miktarı verilmişse, değişen sermayeyi bulmak için yapılacak tek şey, bu artı-değeri geriye kalan kısımdan çıkarmaktır. Yok eğer değişen sermaye verilmişse ve biz artı-değeri bulmak istiyorsak, işlemi ters yönden yaparız. Eğer her ikisi de verilmişse, bizim yalnızca son işlemi yapmamız gerekir, yani artı-değerin değişen sermayeye oranını a/d 'yi hesaplamak.

Şu örnek, kapitalistin parayı sermayeye nasıl dönüştürdüğünü bize göstermektedir. On iki saatlik bir işgününün ürünü, 20 kilo ağırlığında, 30 lira değerinde ipliklidir. Bu değer 8/10'undan ya da 24 liradan az olmayan kısmı, üretim araçlarının (20 lira değerinde 20 kilo pamuk, 4 liralık aşınan iğ) üründe yalnızca yeniden ortaya çıkan değeridir, bu nedenle değişmeyen sermayedir. Geriye kalan 2/10'luk kısım ya da 6 lira, eğirme süreci sırasında yaratılan yeni değerdir: bunun yarısı, günlük emek-gücünün değerini, yani değişen sermayeyi karşılar, geri

kalan yarısı, 3 liralık artı-değeri oluşturur. Bu durumda 20 kilo ipliğin toplam değeri şöyle oluşur: 30 lira iplik değeri = 24 lira değişmeyen + 3 lira değişen + 3 lira artı-değer. Bu değer in tümü, üretilen 20 kilo iplikte bulunduğuna göre, bu değeri oluşturan çeşitli öğelerin de, ürünün buna tekabül eden kısımlarında bulunuyormuş gibi temsil edilebilmeleri gerekir.

Eğiricinin 12 iş saati 6 lirada cisimleştiği için, 30 lira değerindeki iplikte 60 iş saatinin cisimleşmesi gerekir. Ve gerçekten de 20 kilo iplikte, bu miktarda emek zamanı vardır: çünkü bunun 8/10'unda ya da 16 kilosunda, eğirme sürecinin başlamasından önce, üretim aracı üzerinde harcanan 48 saatlik emek maddeleşmiştir; ve geriye kalan 2/10'unda ya da 4 kilosunda, sürecin kendisinde yapılan 12 saatlik emek maddeleşmiştir.

Daha önce gördük ki, ipliğin değeri, üretimi sırasında yaratılan yeni değer ile üretim araçlarında önceden varolan değer in toplamına eşittir. Şimdi, ürünün değerini oluşturan bölümlerin, birbirinden işlevsel olarak farklı olan bölümlerin ürünün kendisinin bunlara tekabül eden orantılı kısımlarıyla nasıl temsil edilebildikleri gösterilmiş oluyor.

Ürünün bu biçimde farklı parçalara bölünmesi ve bunlardan birisinin, yalnızca üretim araçları üzerinde önceden harcanan emeği ya da değişmeyen sermayeyi, diğerinin salt üretim süreci sırasında harcanan gerekli emeği ya da değişen sermayeyi ve son olarak bir diğerinin de yalnız aynı süreç sırasında harcanan artı-emeği ya da artı-değeri temsil etmesi, bunun daha sonraki karmaşık ve şimdiye kadar çözümlenmemiş problemlere uygulanmasından görüleceği gibi, basit, ama önemli bir şeydir.

Ürünün artı-değeri temsil eden kısmına biz “artı-ürün” adını veriyoruz. Artı-değer üretimi, kapitalist üretimin başlıca amacı ve hedefi olduğuna göre, bir insanın ya da ulusun servetinin büyüklüğünün, ürünün mutlak miktarı ile değil, artı-ürünün nispi büyüklüğü ile ölçülmesi gerekir.

Sekizinci Bölüm: İşgünü

Birinci Kesim: İşgünün sınırları

Gerekli emek ile artı-emeğin toplamı, yani işçinin kendi emek-gücünün değeri ile artı-değeri ürettiği zaman sürelerinin toplamı, onun fiilen çalıştığı zamanı, yani işgünü meydana getirir.

Görülüyor ki, işgünü, değişmeyen değil, değişken bir niceliktir. Onun bir kısmı, kuşkusuz, işçinin kendisinin emek-gücünün yeniden üretimi için gerekli emek zamanıyla belirlenir. Ama onun toplam miktarı, artı-emek zamanına bağlı olarak değişir. Öyleyse, işgünü belirlenebilir ama, *per se* [kendi başına] belirsiz bir şeydir.

Bununla birlikte, asgarî sınır belirlenemez. Öte yandan işgününün bir azamî sınırı vardır ve belli bir noktanın ötesine uzatılamaz. Doğal bir günün 24 saatinde, bir kimse, hayatî gücünün ancak belirli bir miktarını harcayabilir. Günün bir kısmında bu gücün dinlenmesi, uyuması; diğer kısmında, beslenme, yıkanma ve giyinme gibi diğer fiziksel ihtiyaçlarını karşılaması gerekir. Bu salt fiziksel sınırlamalardan başka, işgününün uzatılması, moral sınırlamalar ile karşılaşır. İşçinin entelektüel ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılamak için zamana ihtiyacı vardır; bu ihtiyaçların büyüklüğü ile sayısını toplumsal ilerlemenin genel durumu belirler. Demek oluyor ki, işgününün uzunluğundaki değişmeler, fiziksel ve toplumsal sınırlar içerisinde dalgalanmalar gösterir. Ne var ki, bu sınırlayıcı koşulların her ikisi de çok esnek niteliktedir ve çok büyük değişmelere uygundur.

Kapitalist, emek-gücünü, günlük değeri üzerinden satın almıştır. Bir işgünü süresince kullanım-değeri ona aittir. Böylece işçiyi, kendi adına, bir gün boyunca çalıştırma hakkını elde etmiştir. Peki işgünü nedir?

Kapitalistin işgününün zorunlu sınırı konusunda kendine göre görüşleri vardır. Kapitalist olarak o, yalnızca kişileşmiş sermayedir. Onun ruhu, sermayenin ruhudur. Ama sermayenin bir tek yaşam dürtüsü vardır; değer ve artı-değer yaratma eğilimi, kendi değişmeyen kısmının, yani üretim araçlarının, mümkün olduğu ölçüde çok artı-emek emmesini sağlama eğilimi. Sermaye ölü emektir ve ancak vampir gibi canlı emeği emmekle yaşayabilir, ve ne kadar çok emek emerse o kadar çok yaşar. İşçinin çalıştığı süre, kapitalistin ondan satın aldığı emek-gücünü harcadığı süredir. İşçi, eğer bu süreyi kendisi için harcarsa, kapitalisti soymuş olur. Öyleyse, kapitalist, metaların mübadelesi yasasına dayanmaktadır, O da, bütün alıcılar gibi, metanın kullanım-değerinden mümkün olduğu kadar büyük yarar sağlama peşindedir.

Ama birdenbire işçinin, üretim sürecinin gürültü-patırtısı arasında bastırılmış olan sesi yükselir: Benim sana sattığım meta, bütün öteki metarlardan farklıdır; onun kullanımı değer yaratır, kendisinden daha büyük olan bir değer. Zaten sen de onu bunun için satın almıştın. Senin cephende sermayenin kendiliğinden genişlemesi olarak ortaya çıkan şey, benimkinde fazla emek-gücü harcanmasıdır. Sen de, ben de, piyasada tek bir yasa tanırız, metaların mübadelesi yasası. Ve metanın tüketimi, onu elden çıkartan satıcıya değil, onu ele geçiren alıcıya aittir. Benim günlük emek-gücüm işte bu yüzden sana ait oluyor. Senin onun için her gün ödediğin fiyatla, benim onu her gün yeniden üretebilmem ve tekrar satabilmem gerekiyor. Ben de akıllı bir mal sahibi gibi, tek servetim olan emek-gücüme gözkulak olacak ve onun her türlü israfından kaçınacağım. Her gün, yalnızca onun normal ömrü ve sağlıklı gelişmesine uygun düşecek kadarını harcayacak, harekete geçirecek ve eyleme sokacağım. İşgününü sınırsız olarak uzatmakla, sen bir gün içinde, benim üç günde yerine koyamayacağım kadar emek-gücünü kullanabilir-

sin. Senin emekten kazandığını ben özden yitiriyorum. Emek-gücünün kullanılması ile yağma edilmesi birbirinden çok farklı şeylerdir. Ortalama bir işçinin (makul miktarda iş gördüğü) ortalama zaman süresi 30 yıl ise, senin bana emek-gücümün karşılığı olarak günde ödediğin miktar, emek-gücümün toplam değerinin $1/(365 \times 30)$ ya da $1/10.950$ 'i olur. Ama sen bunu 10 yılda tüketirsen, onun toplam değeri olan $1/3650$ 'si yerine günde $1/10.950$ 'sini, yani günlük değerinin ancak $1/3$ 'ünü ödemiş ve böylece benim metaimin değerinin her gün $2/3$ 'ünü çalmış olursun. Bana bir günlük emek-gücü için para ödediğin halde, onu üç gün kullanmış olursun. Bu, hem aramızdaki sözleşmeye, hem de mübadele yasasına aykırıdır. Bu nedenlerle ben normal uzunlukta bir işgünü istiyorum, ve bunu da senin kalbine seslenmeden istiyorum. Örnek bir yurttaş olabilirsin; ama senin benim karşımda temsil ettiğin şeyin göğsünde kalp yoktur.

Görüyoruz ki, son derece esnek sınırlar dışında, meta mübadelesinin doğası, ne işgününe ne de artı-emeğe sınır koyuyor. Kapitalist, işgününü mümkün olduğu kadar uzatmaya ve elinden gelse bir işgününden iki işgünü çıkartmaya çalışırken bir alıcı olarak hakkını kullanmaktadır. Buna karşılık, satılmış olan metain özel doğası, onu satın alanın tüketme isteğine bir sınır konulmasını gerektirmekte ve işçi, işgününün belirli normal bir süreye indirilmesini isterken, satıcı olmaktan gelen hakkını kullanmaktadır. Öyleyse burada bir karşıtlık, her ikisi de mübadele yasasının damgasını taşıyan iki hak arasında bir çatışma vardır. Eşit haklar arasında son sözü kuvvet söyler. Ve bunun için de, kapitalist üretim tarihinde, işgününün belirlenmesi, kolektif sermaye yani kapitalist sınıf ile kolektif emek yani işçi sınıfı arasındaki mücadelenin sonucu olarak kendisini gösterir.

İkinci Kesim: Artı-emek hırsı

Sermaye, artı-emeği icat etmemiştir. Toplumun bir kesimi-

nin üretim araçları üzerinde tekele sahip olduğu her yerde, emekçi, özgür olsun olmasın, kendi varlığını sürdürmek için gerekli emek zamanına, üretim araçlarına sahip olanların yaşamaları için gerekli geçim araçlarını üretmek için fazladan bir emek zamanı eklemek zorunda kalmıştır; bu mülk sahibinin, Atinalı soylu, Etrüsklü teokrat, Romalı yurttaş, Norman baronu, Amerikalı köle sahibi, Eflâklı boyar, modern toprak sahibi ya da kapitalist olması fark etmez. Bu nedenle, antikçağda, ancak özgül bağımsız para biçiminde mübadele-değeri elde etmek amaç olduğunda, altın ve gümüş üretiminde aşırı çalışma korkunç bir hal almıştır. Ölesiye zorla çalışma, burada, aşırı çalışma şeklidir.'

Ama üretimleri henüz köle emeği ve angarya gibi aşağı şekiller içinde dönüp duran halk, kapitalist üretim tarzının ağır bastığı uluslararası piyasanın girdabına kapılıp da ürünlerinin satışının ihracata yönelmesi başlıca kaygıları haline gelince, kölelik, serflik vb. gibi barbarca aşırı çalışma dehşetine, bir de uygar aşırı çalışma dehşeti eklendi. Amerikan Güney Devletleri Birliği'nde zenci emeği, üretim esas olarak doğrudan doğruya yerel tüketime yöneldiği sürece, ataerkilvari özelliğini korumuştur. Ama pamuk ihracı bu eyaletler için yaşamsal çıkar haline geldikçe, zencilerin aşırı çalıştırılması ve bazen yaşamlarının 7 iş yılında tükenip gitmesi, bu hesaplı kitaplı sistemin bir unsuru haline gelmişti.

Bu noktadan bakıldığında, tam gün çalışan işçilere, "tam-zamanlılar", 13 yaşından küçük olup da ancak 6 saat çalışmalarına izin verilen çocuklara "yarı-zamanlılar" denmesi kadar karakteristik bir ifade olamaz. İşçi burada kişileşmiş emek zamanından başka bir şey değildir. Bütün bireysel farklılıklar "tam-zamanlılar" ve "yarı-zamanlılar" içinde eriyip gitmiştir. İşte bunun için, günün 24 saati boyunca, emeğe elkonulması, kapitalist üretimin içsel eğilimidir.

İşgünü nedir? Sermayenin satın aldığı emek-gücünün günlük değerini tüketebileceği zamanın uzunluğu nedir? İşgünü, bizzat emek-gücünün yeniden üretimi için gerekli emek zamanının ötesine ne kadar uzatılabilir? Bu sorulara sermayenin verdiği karşılıklar görülmüş bulunuyor: İşgünü, 24 saatlik tam günün, emek-gücünün yeniden işe koşulabilmesi için mutlaka gerekli birkaç dinlenme saati çıktıktan sonraki kısmıdır. Bundan da apaçık görülüyor ki, işçi, bütün yaşamı boyunca emek-gücünden başka bir şey değildir; bu nedenle de bütün kullanılabilir zamanı, hem doğal yönden hem de yasalarla, sermayenin büyümesine adanmış emek zamanından ibarettir. Kişinin eğitimi için, fikrî gelişimi için, toplumsal işlevlerini yerine getirmesi ve toplumsal ilişkileri için, bedensel ve zihinsel etkinliğinin serbest hareketi için zaman ve hatta Pazar günü dinlenme zamanı – boş lakırdı!

Fakat kör ve önüne geçilmez tutkusuyla, artı-değere duyduğu kurt açlığı ile sermaye, işgününün yalnız manevî değil, fiziksel en üst sınırlarını da çiğner geçer. İnsan bedeninin büyümesi, serpilip gelişmesi ve sağlığının devamı için gerekli olan zamanı gasp eder. Temiz hava ile güneş ışığının tüketimi için gerekli olan zamanı bile çalar. Yemek zamanına elkoyarak, elinden geldiğince onu da üretim sürecine katar, böylece, ocağa kömür atılması, makineye yağ verilmesi gibi, işçiye de üretim aracıymış gibi yiyecek verilir. Bedensel gücün yerine gelmesi, derlenip toparlanması, tazelenmesi için gerekli sağlıklı uyku süresi, tamamen tükenmiş bir organizmanın şöyle böyle canlanması için elzem birkaç saatlik uyuklamaya indirgenmiştir. İşgününün sınırlarını belirleyen şey emek-gücünün normal varlığını sürdürmesi olacağı yerde; işçinin dinlenme zamanının sınırlarını belirleyen şey, ne denli marazi, feci ve azap verici olursa olsun, emek-gücünün günlük mümkün olan en üst düzeyde harcanmasıdır. Emek-gücünün ömrünün uzunluğu sermayenin umurunda

değildir. Onu ilgilendiren şey, yalnız ve yalnızca bir işgününde akışkan hale getirilebilecek azamî emek-gücüdür. Bu amacına, tıpkı açgözlü bir çiftçinin toprağın verimliliğini tüketerek ondan fazla ürün koparması gibi, işçinin yaşamını kısaltarak ulaşır. Kapitalist üretim tarzı (esasen artı-değer üretimi, artı-emeğin emilmesi), böylece işgününün uzatılmasıyla, yalnızca, normal, manevî ve fiziksel gelişme ve işlev görme koşullarından mahrum bırakmak suretiyle insan emek-gücünün yıpranmasına neden olmakla kalmaz. Aynı zamanda, bu emek-gücünün zamanından önce tükenmesine ve ölümüne neden olur. İşçinin gerçek ömrünü kısaltmak suretiyle, belli bir dönem için onun üretim yapma süresini uzatır.

“Özgür” işçinin, ancak kapitalist üretimin gelişmesi sayesinde, yaşaması için gerekli şeyler karşılığında tüm faal yaşamını, çalışma yeteneğinin ta kendisini satmayı, bir tas çorba için doğuştan gelen haklarını devretmeyi kabul etmesi, yani toplumsal koşullar tarafından buna zorlanması, yüzyılları almıştır.

Bu nedenle, sermayenin, 14. yüzyılın ortasından 17. yüzyılın sonuna kadar, devlet önlemleri ile yetişkin işçilerin işgünlerinin uzatılmasını sağlamaya çalışması ile, 19. yüzyılın ikinci yarısında, çocuk kanının sermayeye dönüşmesini engellemek için devletin şurada burada yürürlüğe koyduğu işgününün kısaltılmasının aşağı yukarı denk düşmesi doğaldır.

Üçüncü Kesim: Mücadele yüzyılları

Normal işgününün sağlanması, kapitalist ile işçi arasında yüzyıllarca süren mücadelelerin sonucudur.

İlk “Emekçiler Yasası” (23 Edward III, 1349) en dolaysız bahanesini (nedeni değil) halkı kırıp geçiren veba salgınında buldu; öyle ki, bir Tory [Muhafazakâr] yazarın dediği gibi, “Makul koşullarla işçi bulmak öylesine güçleşmişti ki, artık buna müsamaha gösterilemezdi”.

Bu nedenle, makul ücretler yasayla belirlendiği gibi, işgününün sınırları da saptandı. Sermayenin, işgününü, önce normal üst sınırına kadar uzatması ve ardından bundan da öteye, 12 saatlik doğal günün sınırına uzatması yüzyılları aldıktan sonra, 18. yüzyılın son üçte birinde, makineleşmenin ve modern sanayinin doğuşuyla birlikte, bunu, yoğunluğu ve boyutları bakımından bir çılgı andıran müthiş bir sınır tanımazlık izledi. Ahlâkın ve doğanın, yaşın ve cinsiyetin, gecenin ve gündüzün bütün sınırları yıkıldı. Sermaye çılgın bir cümbüş içindeydi.

Önceleri bu yeni üretim sisteminin gürültü patırtısıyla şaşkına dönen işçi sınıfı, biraz kendine gelir gelmez, direnmeye başladı ve bu, ilk kez, makineleşmenin doğum yerinde, İngiltere’de oldu. Ne var ki, çalışan halkın 30 yılda koparabildiği ödümler tamamen kâğıt üstünde kaldı. Parlamento 1802 ile 1833 arasında beş İş Yasası çıkardı, ama bunların uygulanması, gerekli memur giderleri vb. için bir kuruşluk ödenek koymama kurnazlığını da gösterdi. Bunlar kâğıt üstünde kaldılar. “1833 Yasasından önce gençlerle çocuklar bütün gece, bütün gündüz ya da *ad libitum* [keyfi olarak] hem gece hem gündüz çalışıyordu.”

Modern sanayi için normal işgünü, 1833 tarihli Fabrika Yasası ile başlar. Sermayenin ruhu açısından, hiçbir şey, 1833’ten 1864’e kadarki İngiliz Fabrika Yasaları tarihi kadar karakteristik değildir!

1833 tarihli yasanın belirlediğine göre, olağan fabrika işgünü, sabahın beş buçuğundan akşamın sekiz buçuğuna kadardı; 15 saatlik sürenin sınırları içinde, 13 ile 18 yaş arasındaki gençlerin günün herhangi bir zamanında çalıştırılması yasaya uygundu; ancak yasada belirtilen bazı özel durumlar dışında hiçbir genç, bir gün içerisinde 12 saatten fazla çalıştırılmayacaktı.

Yasakoyucular, sermayenin yetişkin insan emeğini sömürme özgürlüğüne ya da kendi deyimleri ile “çalışma özgürlüğü”ne bir set çekmekten o kadar uzaktılar ki, Fabrika Yasasının böylesine

feci sonuçlar vermesini engellemek için özel bir sistem yarattılar. Komisyon Merkez Kurulunun 28 Haziran 1833 tarihli ilk raporunda şöyle deniliyordu: “Bugün uygulanan fabrika sisteminin en büyük kötülüğü, bize göre, çocukların çalışma süresini, yetişkinlerin çalışma sürelerinin en üst sınırına kadar uzatma zorunluluğunu yaratmış olmasıdır. Bu kötülüğün tek çaresi, yetişkinlerin çalışma sürelerine hiç dokunulmaksızın –çünkü böyle bir şey, bizzat, çözümlenmesi istenen kötülükten daha büyük bir kötülük yaratabilir– çocukların iki posta halinde çalışmalarını saptayacak bir plan olabilir...” Böylece bu “plan” Vardiya Sistemi adı altında yürürlüğe kondu.

Dördüncü Kesim: Çocuk emeği

Çocukların çalışmasına ilişkin son yirmi iki yıl içerisinde çıkarılan bütün yasaları en arsız biçimde görmezlikten gelmiş oldukları için fabrikatörleri ödüllendirmek üzere, Parlamento, 1 Mart 1834’ten itibaren 11 yaşından küçük, 1 Mart 1835’ten itibaren 12 yaşından küçük, 1 Mart 1836’dan itibaren 13 yaşından küçük çocukların fabrikalarda sekiz saatten fazla çalıştırılmayacağına hükmediyordu. Fabrikatörlere karşı beslediği şefkat duyguları ile 13 yaşından küçük çocukları gelecek yıllar için Fabrika Cehenneminde haftada 72 saat çalışmaya mahkûm eden aynı “reformcu” Parlamento, öte yandan, özgürlüğü ancak damla damla veren Kölelikten Kurtuluş Yasasıyla, çiftlik sahiplerinin zenci köleleri haftada 45 saatten fazla çalıştırmasını daha baştan yasaklamıştı.

1846-47 yılları, İngiltere’nin ekonomik tarihinde çığır açıcı yıllar olmuştur. Tahıl Yasaları ve pamuk ile öteki hammaddelerden alınan ithalât vergileri kaldırılmış; serbest ticaret, yasamanın yol gösterici yıldızı ilân edilmiş; kısacası saadet dönemi başlamıştı. Buna karşılık, aynı yıllarda, Çartist hareket ve 10 saatlik işgünü ajitasyonu en yüksek noktasına ulaşmıştı. On Saatlik Yasa 1 Mayıs 1848’de yürürlüğe girdi. Bundan sonra olan-

ları anlayabilmek için, 1833, 1844 ve 1847 tarihli fabrika yasalarının hiçbirinin, 18 yaşı'nın üzerindeki erkek işçilerin işgünü'nü sınırlamadığını, 1833'ten bu yana sabah beş buçuktan akşam sekiz buçuğa kadar 15 saatin yasal "gün" olarak kalmış olduğunu ve gençlerle kadınların da bu 15 saatin sınırları içerisinde, belirlenen koşullar altında, önce 12 sonra 10 saat çalışmaları gerektiğini hatırlamamız gerekir.

Sermayenin, işgünü'nün sınırsız ve hesapsız uzatılması konusundaki hırsı, su gücü, buhar ve makineyle ilk devrimlerini yapan sanayi kollarında, pamuk, yün, keten, ipek eğirme ve dokumacılık alanlarında tatmin edilmiştir. Maddî üretim tarzındaki değişimler ve buna tekabül eden üreticiler arasındaki toplumsal ilişkilerdeki değişimler, önce sınırsız aşırılıklara, ardından da, buna bir tepki olarak, işgünü'nü ve molaları yasal olarak sınırlayan, düzenleyen ve düzenli hale getiren toplumsal bir denetimin doğmasına yol açtı. Bu denetim, bu yüzden, 19. yüzyılın ilk yarısında yalnızca istisnâi yasal düzenlemeler olarak görünür.

İşgünü'nün bazı üretim kollarında düzenlenmesinin tarihi ve bu düzenlenmeye göre öteki kollarda hâlâ süregelen mücadele, tekil işçinin, bu "özgür" emek-gücü satıcısının, kapitalist üretimin belli bir aşamaya ulaşmasıyla, direnme gücünden tamamen yoksun hale düşürüldüğünü kesin biçimde kanıtlar. Normal bir işgünü'nün yaratılması, bu nedenle, kapitalist sınıf ile işçi sınıfı arasındaki az çok gizli, uzun süren bir iç savaşın sonucudur. İngiliz fabrika işçileri, yalnız İngilizlerin değil, genel olarak modern işçi sınıfının şampiyonları olduğu gibi, bunların teorisyenleri de sermaye teorisine ilk kez meydan okuyan kimseler olmuştur.

İngiltere'yi ağır aksak Fransa izledi. İngiltere'deki aslından çok daha kusurlu On İki Saat Yasasının doğumu için Şubat devriminin yapılması gerekti. Yine de Fransızların devrimci yönetimin kendine özgü avantajları vardı.

Kuzey Amerika Birleşik Devletleri'nde, Cumhuriyetin bir bölümü kölelik nedeniyle çarpık bir biçim aldığı ölçüde, işçilerin her bağımsız hareketi felce uğradı. Emegin, kara deride damgalı olduğu yerde, beyaz deride kurtuluşu mümkün değildir. Fakat köleliğin ölümüyle birlikte derhal yepyeni bir yaşam doğdu. İç savaşın ilk meyvesi, Atlantik'ten Pasifik'e, New England'dan California'ya giden lokomotifin dev adımlarıyla yayılan sekiz saat ajitasyonu oldu. "Acılarının sebebi olan yılan" karşı "korunmak" için işçilerin başbaşa vermeleri ve bir sınıf olarak, hem kendilerini hem de ailelerini, sermaye ile yaptıkları gönüllü sözleşmeyle köleliğe ve ölüme satmalarını engelleyecek kudretli bir toplumsal engelin, bir yasanın geçirilmesi için zorlamaları gereklidir. "İnsanın vazgeçilmez haklarını" sayıp döken cafcacı liste yerine, yasayla sınırlı işgününün göstergesiz *Magna Charta*'sı gelir.

Dokuzuncu Bölüm: Artı-Değerin Oranı ve Kitlesi

Artı-değer oranıyla birlikte, aynı zamanda tek bir işçinin, belirli bir sürede kapitaliste sağladığı artı-değer kitlesi de verilmiş olur. Örneğin, eğer bir günlük gerekli emek, 3 liraya eşit bir altın parçası ile ifade edilen 6 saate eşitse, bu 3 lira, bir emek-gücünün günlük değeri ya da bir emek-gücü satın alınması için yatırılan sermayenin değeridir. Ayrıca eğer artı-değer oranı %100 ise, bu 3 liralık değişen sermaye 3 liralık bir artı-değer kitlesi üretir ya da işçi günde 6 saatlik bir artı-emek kitlesi sağlıyor demektir.

Üretilen artı-değer kitlesi, yatırılan değişen sermaye miktarı ile artı-değer oranının çarpımına eşittir; bir başka deyişle, bu, aynı kapitalistin aynı anda sömürdüğü emek-gücü sayısı ile her emek-gücünün sömürülme derecesi arasındaki bileşik oranla belirlenir.

Belirli bir artı-değer kitlesi üretiminde, bir etmendeki azal-

ma, bir diğesindeki artışla karşılanabilir.

Demek oluyor ki, değişen sermayedeki azalma, emek-gücünün sömürölme derecesinde orantılı bir artışla ya da işgününde orantılı bir uzatma ile birlikte işçi sayısındaki azalma ile karşılanabilir. Bu nedenle, sermayenin sömürebileceği emek arzı, belli sınırlar içerisinde, işçi arzından bağımsızdır. Tersine eğer değişen sermaye miktarı ya da kullanılan işçi sayısı aynı oranda artacak olursa, artı-değer oranındaki düşme, üretilen artı-değer kitlesinde bir değişikliğe yol açmaz.

Bununla birlikte, kullanılan işçi sayısındaki ya da yatırılan değişen sermaye miktarındaki azalmanın, artı-değer oranında bir yükselmeye ya da işgününün uzatılmasıyla karşılanmasında bazı aşılamayacak sınırlar vardır. Ortalama işgününün mutlak sınırı –doğal olarak daima 24 saatten küçüktür– değişen sermayedeki bir azalmanın, daha yüksek bir artı-değer oranıyla, ya da daha yüksek bir emek-gücü sömürüsüyle sömürölen işçi sayısındaki azalma ile karşılanmasına mutlak bir sınır koyar.

Farklı sermayeler tarafından üretilen değer ve artı-değer kitleleri –emek-gücünün değeri belli ve sömürölme derecesi eşit olmak üzere– bu sermayelerin değişen kısımlarının, yani canlı emek-gücüne dönüşen kısımlarının büyüklükleri yönünde değişir.

Eldeki her para ya da değer, keyfi olarak sermayeye dönüşürölmez. Bu dönüşümün gerçekleşebilmesi için, para ya da meta sahibi bireyin elinde, belli asgarî miktarda bir para ya da mübadele-değerinin bulunması gerekir. Asgarî değişen sermaye miktarı, artı-değer üretimi için her gün çalıştırılan tek bir emek-gücünün maliyet fiyatıdır. Eğer bu işçi kendi üretim araçlarına sahip olsaydı ve işçi olarak yaşamayı yeterli görseydi, kendi üretim araçlarının yeniden üretimi için gerekli süreden, diyelim günde 8 saatten fazla çalışmasına gerek kalmazdı. Ayrıca sadece 8 iş saati için yetecek kadar üretim aracına ihtiyaç duyardı.

Oysa bu 8 saatin yanısıra, onu bir de 4 saatlik artı-emeğe zorlayan kapitalist, ek üretim araçlarının sağlanabilmesi için bir miktar daha paraya ihtiyaç duyar. Bununla birlikte, bizim varsayımımıza göre, kapitalistin, günlük olarak elde ettiği artı-değerle tıpkı bir işçi gibi yaşayabilmesi, yani zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için iki işçi çalıştırması gerekir. Bu durumda üretiminin amacı, servetini artırmak değil salt yaşamını sürdürmek olurdu; oysa kapitalist üretim demek bunlardan ilki demektir. Sıradan bir işçinin sürdürdüğü yaşamın iki katı daha iyi bir yaşam sürmek ve bunun yanısıra üretilen artı-değerin yarısını sermayeye çevirebilmek için, işçi sayısı ile birlikte, yatırdığı asgarî sermayeyi de sekiz katına çıkarması gerekir. Kuşkusuz kendisi de, işçileri gibi kolunu sıvayıp üretim sürecine doğrudan katılabilir; o zaman yalnızca kapitalist ile işçi arasında bir melez, bir “küçük patron” olur. Kapitalist üretimin belli bir aşaması, kapitalistin bütün zamanını, kapitalist olarak, yani kişileşmiş sermaye olarak, başkalarının emeklerini kendine maletmeye ve dolayısıyla denetlemeye ve bu emeğin ürünlerini satmaya vermesini gerektirir.

Görmüş olduğumuz gibi, üretim süreci sırasında sermaye emek üzerinde egemenlik kurar. Kapitalist, işçinin işini düzenli biçimde ve uygun bir yoğunluk derecesinde yapmasına dikkat eder.

Sermaye, daha sonra, işçi sınıfını kendi yaşam ihtiyaçlarının dar çerçevesinin emrettiğinden daha fazla çalışmaya zorlayan bir cebri ilişkiye doğru gelişmiştir. Başkalarının faaliyetinin bir üreticisi olarak, bir artı-emek sızdırıcısı ve emek-gücü sömürücüsü olarak, doğrudan zorunlu çalışmaya dayanan daha önceki bütün üretim sistemlerini, enerji, sınır tanımazlık, keyfilik ve etkinlik bakımından geride bırakmıştır.

Şimdi artık, işçi üretim araçlarını değil, üretim araçları işçiyi kullanmaktadır. İşçinin üretken faaliyetinin maddî unsurları ola-

rak tüketilmek yerine, onlar, kendi yaşam süreçleri için gerekli maya olarak işçiyi tüketirler, ve sermayenin yaşam süreci, yalnızca değerin devamlı olarak genişlemesi, devamlı olarak kendisini çoğaltması hareketinden ibarettir.

DÖRDÜNCÜ KISIM

NİSPÎ ARTI-DEĞER ÜRETİMİ

Onuncu Bölüm: Nispî Artı-Değer Kavramı

Şimdiye kadar, işgününde yapılan basit bir uzatmadan doğan artı-değeri ele alırken, üretim tarzının belli ve değişmez olduğunu kabul ettik. Ama artı-değerin, gerekli emeğin artı-emeğe çevrilmesiyle üretilmesi gerektiğinde, sermayenin, emek sürecini geçmişteki haliyle devralması ve yalnızca bu sürecin zamanını uzatması kesinlikle yetmez. Emeğin üretkenliğini arttırabilmek için önce, sürecin teknik ve toplumsal koşullarının ve dolayısıyla üretim tarzının kendisinin devrimcileştirilmesi gerekir. Emek-gücünün değerinin düşürülmesi ve bu değerın yeniden üretimi için gerekli işgünü parçasının kısaltılması ancak bu yolla mümkün olur.

İşgününün uzatılmasıyla üretilen artı-değere, ben, *mutlak artı-değer* diyorum. Buna karşılık, gerekli emek zamanının kısaltılması ve bunun sonucu, işgününün iki kısmının uzunluklarındaki değişiklikten doğan artı-değere, *nispî artı-değer* diyorum.

Kapitalist üretimde, üretkenliğin artmasıyla emekten tasarruf sağlandığı zaman, işgününün kısaltılması hiçbir zaman düşü-

nülmez. Amaç, yalnızca belirli miktarda metanın üretimi için gerekli olan emek zamanının kısaltılmasıdır.

Geliştirilmiş üretim yöntemi uygulayan kapitalist, aynı işi yapan diğer kapitalistlere göre, işgününün daha büyük bir kısmına artı-emek olarak elkoymaktadır. Ne var ki, öte yandan, bu yeni üretim yöntemi yaygınlaşıp da, bu ucuzlatılmış tekil metanın değeri ile toplumsal değeri arasındaki fark ortadan kalkar kalkmaz, bu ekstra artı-değer de yok olup gider.

Yeni üretim yöntemini uygulayan bireysel kapitalisti, malını toplumsal değerinin altında satmaya zorlayarak egemenliği altına alan, değer in emek zamanı ile belirlenmesi yasası, aynı zamanda rekabetin zorlayıcı yasası olarak, rakiplerini bu yeni yöntemi benimsemeye zorlar.

Emek-gücünün değerinin düşürülebilmesi için, emeğin üretkenliğindeki artışın, ürünleri emek-gücünün değerini belirleyen ve bunun sonucu olarak ya alışılmış geçim araçları sınıfına giren ya da bunların yerini alabilen sanayi kollarını sarması zorunludur. Metaların değeri, emeğin üretkenliği ile ters orantılıdır. Metaların değerlerine bağlı bulunması nedeniyle, emek-gücünün değeri de öyledir. Nispî artı-değer ise, tersine, bu üretkenlikle doğru orantılıdır. Metaların ucuzlaması, kuşkusuz, emek-gücünün değerinde ancak *pro tanto* [o ölçüde] bir düşme, emek-gücünün yeniden üretiminde bunların kullanılması ölçüsünde bir düşme meydana getirir.

Onbirinci Bölüm: Elbirliği

Çok sayıda işçinin, aynı zamanda, aynı yerde (ya da isterse-niz aynı iş alanında diyebilirsiniz), tek bir kapitalistin patronluğu altında aynı türden meta üretmek üzere birarada çalışmaları, hem tarih hem mantık açısından, kapitalist üretimin başlangıç noktasını meydana getirir.

Çok sayıda işçinin, bir ve aynı, ya da farklı, ama aralarında

ilişki bulunan süreçlerde birarada yan yana çalışmalarına, elbirliği etmek ya da elbirliği içinde çalışmak denir.

Her sanayide, her bireysel işçi, ortalama işçiden farklıdır. Bu bireysel farklılıklar ya da matematikteki adıyla “hatalar”, belli bir asgari sayıda işçinin kullanıldığı yerlerde birbirini telâfi eder ve ortadan kalkar.

Çok sayıda işçinin aynı zamanda çalıştırılmaları, çalışma sisteminde bir değişiklik olmadan bile, emek sürecinin maddî koşullarında bir devrime yol açar. Çalıştıkları işyerleri, hammadde depoları, işçilerin aynı anda hep birlikte ya da sırayla kullandıkları araç ve gereçler, kısacası üretim araçlarının bir kısmı, şimdi ortaklaşa tüketilmektedir. Bir yandan, bu üretim araçlarının mübadele-değeri artmamıştır; çünkü bir metanın mübadele-değeri, kullanım-değerinin daha kapsamlı ve çok daha büyük bir yararlılıkla tüketilmesiyle yükselmiş olmaz. Öte yandan, bu araçlar ortaklaşa tüketildikleri için, eskisinden daha geniş ölçekli kullanılmış olurlar. Yirmi tezgâh üzerinde yirmi dokumacının çalıştığı bir oda, tek dokumacının iki yardımcısı ile çalıştığı odadan daha büyük olmalıdır. Ama yirmi kişilik bir işyerinin yapımı, her birinde ikişer dokumacının çalıştığı on tanenin yapımından daha ucuza malolacaktır; yani geniş ölçekli ve ortaklaşa kullanılmak üzere biraraya toplanan üretim araçlarının değeri, bu araçların çoğalması ve yararlı etkilerinin fazlaşması ile doğru orantılı olarak artmaz. Ortaklaşa tüketildikleri zaman, her bir tek ürüne değerlerinin daha küçük bir kısmını katmış olurlar. Buna bağlı olarak değişmeyen sermayenin bir kısmının değeri düşer ve bu düşüşün büyüklüğü ile orantılı olarak metanın toplam değeri de düşer. Sonuç üretim araçlarının daha aza malolması ile aynıdır.

Tıpkı bir süvari taburunun saldırı gücünün ya da bir piyade alayının savunma gücünün, tek tek süvari ya da piyade erlerinin ayrı ayrı saldırı ya da savunma güçlerinin toplamından büsbü-

t n farklı olması gibi, işçilerin tek tek icra edecekleri mekanik kuvvetlerin toplamı da, birçok kişinin aynı yekpare işe birarada katıldıkları zaman oluşan toplumsal g c ten farklıdır.

Burada gördüğümüz şey, yalnızca elbirliğıyle çalışma yoluyla bireyin üretici gücünde bir artma değıl, yepyeni bir gücün, yani kitlelerin ortak gücünün yaratılmasıdır.

Birçok kuvvetin tek bir kuvvet halinde kaynaşmasından doğan bu yeni g c yanında, salt toplumsal temas, birçok sanayide, tek tek her işçinin etkinliğini yükselten bedensel şevk kam ılanmasına ve öykünmeye yol açar. Böylece, birarada çalışan bir düzine insan, 144 saatlik ortaklaşa işgününde, ayrı ayrı çalışan on iki kişinin 12'şer saatlik çalışmalarından, ya da birbiri ardına on iki gün çalışan tek bir kişiden çok daha fazla ürün üretirler. Bunun nedeni, insanın, Aristoteles'in dediğı gibi politik bir hayvan olmasa bile, her halde toplumsal bir hayvan olmasıdır.

Çok sayıda insan, aynı zamanda, aynı ya da benzer türden bir iş üzerinde birlikte çalışıyor olsa da, her birinin emeğı kolektif emeğin bir parçası olarak emek sürecinin ayrı bir evresine tekabül ediyor olabilir ve bütün bu evrelerden geçilerek elbirliğı sonucu üzerinde çalıştıkları iş daha büyük bir hızla yürür. Örneğin bir düzine duvarcı, taşları yukarıya taşımak için bir merdivenin basamaklarına sırayla dizilseler, her biri aynı şeyi yapmış olur, ama gene de onların ayrı ayrı hareketleri, bir toplam işlemin birbirine bağılı kısımlarını oluşturur; bunlar, her taşın geçmek zorunda olduğı belli evrelerdir, ve taşlar, böylece, sırayla dizilmiş 24 elin üzerinde, her birinin taşıdığı yükle merdiveni tırmanıp inmesinden daha büyük bir hızla yukarıya taşınmış olur. Nesne, aynı uzaklığa daha kısa zamanda taşınmıştır. Aynı şekilde, örneğin bir yapının inşasına eşzamanlı olarak birkaç yerinden başlansa, burada duvarcılar elbirliğı ile aynı ya da aynı türden işi yapmakla birlikte, birleşmiş bir emek söz konusudur.

Yapılan iş karmaşıksa, sırf elbirliği yapan insanların sayısı bile, değişik işlemlerin farklı ellere dağıtılması olanağını doğurur, ve bunun sonucu olarak, iş eşzamanlı yürütülür. Bu yüzden, işin tamamının bitirilmesi için gerekli zaman kısalmış olur.

Bir yandan, elbirliği, işin geniş bir alan üzerinde yürütülmesine olanak sağlar; dolayısıyla bu bazı işletmelerde zorunlu olarak gündeme gelir. Öte yandan, üretimin ölçeğini büyütürken, alanın nispî bir daralmasını mümkün hale getirerek bir dizi yarsız harcamanın kısılmasını sağlar.

Elbirliği yapacak işçi sayısı, yani elbirliğinin boyutları, her şeyden önce, bir kapitalistin emek-gücü satın almak için ayarabileceği sermaye miktarına bağlıdır; bir başka deyişle, tek bir kapitalistin, belli sayıda işçinin ihtiyaç duyduğu geçim araçlarını sağlayabilme olanaklarına bağlıdır. Ve değişen sermaye için söz konusu olan şeyler, değişmeyen sermaye için de söz konusudur. Böylece, üretim araçlarının büyük miktarlar halinde tek tek kapitalistlerin elinde toplanması ücretli işçilerin elbirliğinin maddî koşulu olduğu gibi, elbirliğinin boyutları ya da üretimin ölçeği de bu yoğunlaşmanın derecesine bağlıdır.

Şimdi artık kapitalistin, bir generalin savaş alanında komutayı ele almasının zorunluluğu gibi, bizzat üretim alanında komutayı ele alması vazgeçilmez bir zorunluluk haline gelmiştir. Geniş ölçekli her türlü birleşik emek, bireysel faaliyetlerin uyum içinde işleminin sağlanması ve ayrı ayrı organlarının faaliyetinden farklı olarak birleşik organizmanın çalışmasından doğan genel görevlerin yerine getirilmesi için, şu ya da bu ölçüde yönlendirici bir otoriteye gerek duyar. Tek bir kemancı kendi kendisini yönetir, ama orkestra için bir şefe gerek vardır. Sermayenin denetimi altındaki emek elbirliği haline geldiği andan itibaren yönlendirme, denetleme ve düzenleme işi, sermayenin işlevlerinden biri haline gelir. Bir kez sermayenin işlevi olunca da özel nitelikler kazanır.

İşçi diğer işçilerle sistemli bir elbirliğine girdiği anda, bireyselliğin verdiği bağları parçalar ve türünün yetilerini geliştirir.

Yaptıkları çeşitli işler arasındaki ilişki, işçilere, düşüncede kapitalistin önceden tasarlanmış bir planı biçiminde, pratikte de gene aynı kapitalistin otoritesi biçiminde, onların bütün çalışmalarını kendi amaçlarına tâbi kılan bir başka insanın güçlü iradesi biçiminde görünür.

Elbirliği yapan işçi sayısı arttıkça, sermayenin egemenliğine karşı direnmeleri de artar ve bununla birlikte, sermayenin bu direnmenin üstesinden gelmesi için, karşı-baskı gereği de fazlaşır. Kapitalistin uyguladığı denetim, yalnızca, toplumsal emek sürecinin niteliğinden doğan ve bu sürece özgü özel bir işlev değil, aynı zamanda toplumsal emek sürecinin sömürülmesi işlevidir ve kökleri, sömürücü ile onun sömürdüğü canlı ve çalışan hammadde arasındaki kaçınılmaz uzlaşmaz karşıtlıkta yatar.

Kapitalistin denetimi, üretim sürecinin bizzat iki yanlı niteliğinden dolayı –bu süreç, bir yandan kullanım-değerleri üreten toplumsal bir süreç, öte yandan da artı-değer yaratan bir süreçtir– özünde iki yanlı ise, şekil bakımından despotçadır. Sermaye gerçek anlamda kapitalist üretime başlayabileceği asgarî miktara ulaştığı anda, kapitalist tek tek işçilerin ve işçi gruplarının doğrudan ve devamlı denetimini, özel türde bir ücretli işçiye bırakır. Sanayi işçilerinden kurulmuş bir ordu, gerçek bir ordu gibi subaylara (yöneticilere) ve astsubaylara (ustabaşılar, postabaşılar) ihtiyaç duyar ve bunlar, işin yapılması sırasında, kapitalist adına bu orduya komuta ederler.

Bir kimse, sanayinin lideri olduğu için kapitalist değil, tersine, kapitalist olduğu için sanayinin lideridir. Sanayi liderliği, sermayenin bir sıfatıdır; tıpkı feodalite döneminde generallik ve yargıçlık görevlerinin toprak mülkiyetinin sıfatları olması gibi.

Elbirliği halinde çalışan işçilerin geliştirdikleri üretici güç, sermayenin üretici gücüdür. İşçiler belli koşullar altına sokul-

duğu zaman, bu güç, bedavaya gelişir, ve onları bu koşulların içerisine sokan sermayenin kendisidir. Bu güç sermayeye bedavaya geldiği için, ve öte yandan işçi de, emeği sermayeye ait olmadan önce bu gücü harekete geçirmediği için, bu, sanki sermayeye doğa tarafından bahşedilmiş bir güç olarak, yani sermayenin özünde bulunan üretici bir güçmüş gibi görünür.

İnsanlığın gelişmesinin şafağında rastladığımız türde elbirliği, bir yandan üretim araçları üzerindeki ortak sahipliğe, öte yandan bu gibi durumlarda bireylerin tıpkı arının kovaniyla olan bağından kendisini kurtaramaması gibi, hâlâ kendisini kabilesine ya da topluluğuna bağlayan göbek bağından kopartamaması gerçeğine dayanıyordu. Bu elbirliği, kapitalist elbirliğinden yukarıdaki her iki özelliği ile ayrılır. Eski zamanlarda, Ortaçağda ve modern sömürgelerde yer yer uygulanan geniş ölçekli elbirliği, boyunduruk ve kulluk ilişkilerine ve esas olarak köleliğe dayanır. Kapitalist biçim ise, tersine, başından sonuna kadar, emek-gücünü sermayeye satan özgür ücretli işçinin varlığını öngörür. Bununla birlikte tarihsel bakımdan bu biçim, köylü tarımına ve bağımsız elzanaatlarına karşı olarak gelişmiştir. Bunlar açısından kapitalist elbirliği, kendisini elbirliğinin özel tarihsel bir biçimi olarak ortaya koymaz, ama elbirliğinin kendisi, kapitalist üretim sürecine özgü ve ayırdedici bir tarihsel biçim olarak belirir.

Elbirliği, fiilî emek sürecinin, sermayenin boyunduruğu altına girmesiyle geçirdiği ilk değişiklikler ve bu değişiklik kendiliğinden olur. Çok sayıda ücretli işçinin bir ve aynı süreçte eşzamanlı olarak çalıştırılmaları kapitalist üretimin başlama noktasını oluşturur ve olmazsa olmaz koşuldur.

Onikinci Bölüm: İşbölümü ve Manüfaktür

İşbölümüne dayanan elbirliği, tipik şeklini manüfaktürde kazanır ve asıl manüfaktür dönemi boyunca kapitalist üretim süre-

cinin egemen karakteristik biçimidir. Bu dönem, kabaca, 16. yüzyılın ortasından 18. yüzyılın son üçte-birine kadar uzanır.

Manüfaktür iki yoldan ortaya çıkar: Çeşitli bağımsız elzanaatlarına bağlı olan ama belli bir malın son şeklini alabilmesi için teker teker ellerinden geçmek zorunda bulunduğu işçilerin, tek bir kapitalistin denetimi altında bir işyerinde toplanmaları ile. Bu türe örnek olarak bir saatin yapılmasını alabiliriz. Başlangıçta bir zanaatçının bireysel eseri olan saat, çok büyük sayıda parça-işçisinin toplumsal bir ürünü olmuştur, ve bunların hepsi ilk kez, bunları tek bir mekanik bütün haline getiren elde toplanırlar.

Manüfaktür, bunun tam tersi bir şekilde de doğar; yani aynı ya da benzer türden işi yapan birçok zanaatçının, tek bir kapitalist tarafından bir işyerinde aynı zamanda çalıştırılması suretiyle. İş, yeniden bölünür. Her zanaatçının çeşitli işlemleri ardarda yapması yerine, bu işlemler yanyana yürütülen, birbiriyle ilişkisi olmayan, tek tek işler haline getirilir; her iş ayrı bir zanaatçıya verilir ve işin tümü elbirliği halindeki işçiler tarafından aynı zamanda yapılır. Bağımsız zanaatçının bireysel ürünü olmaktan çıkan meta, zanaatçı topluluğunun toplumsal ürünü halini alır. Bu yetkin biçim, birbiriyle bağlantılı gelişme evrelerinden geçen, bir dizi süreci adım adım tamamlayan mallar üretir; iğne manüfaktüründe telin 72 ve bazen 92 farklı parça-işçisinin elinden geçmesi gibi

Demek ki, manüfaktürün doğuş şekli, elzanaatlarından çıkıp gelişmesi, iki yanlıdır. Bir yandan, bağımsızlıklarından sıyrılmış ve tek bir metanın üretiminde salt bütünleyici, kısmî süreçlere indirgenebilecek derecede uzmanlaşmış çeşitli bağımsız elzanaatçıların birleşmesinden doğar. Öte yandan da, bir zanaatın zanaatçıların elbirliğinden doğar; manüfaktür, bu belirli zanaatı çeşitli parça işlemlere böler ve her biri belli bir işçinin özel işi haline gelinceye kadar onları yalıtıp birbirinden bağım-

sız hale getirir. Bu nedenle manüfaktür, bir yandan bir üretim sürecine işbölümü getirir ya da bunu daha da geliştirir, öte yandan da eskiden ayrı ayrı olan elzanaatlarını biraraya toplar. Ama özel çıkış noktası ne olursa olsun, son biçimi daima aynıdır; parçaları insan olan bir üretim mekanizması.

İster karmaşık, ister yalın olsun, her işlem elle yapılmak durumundadır, elzanaatı niteliğini korur, ve bu yüzden de bireysel işçinin, araçlarını kullanmadaki gücüne, hünerine, çabukluğuna ve güvenilirliğine bağlıdır. Elzanaatı temel olmaya devam eder. Bu dar teknik temel, belirli bir sınai üretim sürecinin gerçekten bilimsel bir tahlilini dışlar, çünkü ürünün geçirdiği her parça işlemin elle yapılabilmesi ve kendi tarzında ayrı bir zanaat oluşturmaya, hâlâ bir koşul olarak karşımıza çıkar. Zanaat hüneri bu şekilde üretim sürecinin temelini oluşturmaya devam ettiği için, her işçi yalnızca bir kısmî işe atanmış olur ve yaşamının geri kalanı boyunca emek-gücü, bu parça işlevin organına dönüşür.

Şurası açıktır ki, bütün yaşamı boyunca tek ve aynı basit işlemleri yapan işçi, bütün vücudunu, bu işlemin otomatik ve uzmanlaşmış aleti haline getirir. Bunun sonucunda, bir dizi işlemi ardarda yapan bir zanaatçıya göre, bu işi daha az zamanda yapar. Ama manüfaktürün canlı mekanizmasını oluşturan kolektif işçi, yalnızca bu gibi uzmanlaşmış parça-işçilerinden meydana gelir. Böylece, bağımsız zanaata göre, belli bir zamanda daha çok üretilir, ya da emeğin üretken gücü artmıştır.

Üstelik bu parçalı iş bir kez bir kişinin özel işlevi olarak yerleşince, kullandığı yöntem yetkinleşir. İşçinin aynı yalın hareketi durmadan yinelemesi ve dikkatini onun üzerinde toplaması, ona, denemeleriyle istenilen sonuca en az çaba harcayarak nasıl ulaşılabileceğini öğretir. Ama daima aynı zamanda yaşayan ve belli bir malın manüfaktüründe birlikte çalışan birkaç kuşak bulunduğu için, teknik beceri ve böylece elde edilen işin incelikleri yerleşmiş hale gelir, birikir ve kuşaktan kuşağa geçer.

Manüfaktür, aslında, toplumda hazır bulduğu, kendiliğinden gelişmiş meslekî farklılaşmayı işyerinde yeniden üretmek ve sistemli bir şekilde uç noktaya götürmek yoluyla, parça-işçisinin becerisini geliştirir. Öte yandan, parçalanmış işin bir insanın yaşamı boyunca sürececek bir uğraş haline getirilmesi, daha önceki toplumlarda görülen uğraşın kalıtsal hale getirilmesi eğilimine tekabül eder; bu, kastlar halinde taşlaşmış olabileceği gibi, belirli tarihsel koşulların bireyde kast düzeninin doğası ile çatışan bir eğilim yarattığı durumlarda, loncalar halinde katılaşmış da olabilir.

Son şeklini alan bir malın üretiminde çeşitli parça işlemleri birbirini ardına yapan bir zanaatçı, bazen yerini, bazen aletlerini değiştirmek zorunda kalır. Bir işlemten diğerine geçiş, çalışmasının akışını kesintiye uğratar ve, deyim yerindeyse, işgününde boşluklar yaratır. Gün boyunca bir ve aynı işleme bağlanırsa bu boşluklar kapanır; işindeki değişimler ne kadar az olursa, bunlar da o ölçüde ortadan kalkar. Bunun sonucunda ortaya çıkan üretme gücündeki yükselme, ya belli sürede harcanan emek-gücündeki artış –yani emeğin yoğunluğundaki artış– ya da üretken olmayan biçimde tüketilen emek-gücü miktarındaki azalma nedeniyledir.

Emeğin üretkenliği yalnız işçinin yetenekli oluşuna değil, çalıştığı aletlerin de yetkinliğine bağlıdır. Daha önce birden fazla amaç için kullanılan aletlerde değişiklik yapılması zorunlu hale gelir. Bu değişikliğin ne yönde yapılacağını, aletin eski şekliyle kullanıldığı zaman karşılaşılan güçlükler belirler. Manüfaktür, emek araçlarındaki farklılaşmalarla karakterize olur. Bu farklılaşma sonucu, belli türdeki aletler, kullanıldıkları işe uygun sabit şekiller alırlar, ve bu aletlerin uzmanlaşması sonucu, bunlar ancak özel parça-işçisinin elinde en verimli biçimde kullanılabilirler.

Bir manüfaktür, işin başlangıcında, dağınık zanaatları birara-

ya topladığı ölçüde üretimin çeşitli evrelerini birbirinden ayıran alanı daraltır. Bir aşamadan diğerine geçiş süresi kısaldığı gibi, bu geçişi gerçekleştiren emekte de bir azalma olur. Elzanaatına göre üretken güçte kazanç olur. Öte yandan, manüfaktürün ayırdedici ilkesi olan işbölümü, üretimin çeşitli aşamalarının ayrı ayrı ve birbirinden bağımsız olmasını gerektirir. Ayrı ayrı işlevler arasında bağ kurulması ve sürdürülmesi, malın durmadan bir elden diğerine, bir süreçten ötekine taşınmasını zorunlu kılar. Modern makineleşmiş sanayi açısından bu zorunluluk, karakteristik, masraflı ve manüfaktür ilkesinin özünde bulunan bir sakınca olarak kendini gösterir.

Her parça-işçisinin elindeki parça-ürün, aynı zamanda, son şeklini almış bir ve aynı malın gelişme sürecinde yalnızca belli bir aşama olduğu için, her işçi ya da işçi topluluğu, bir diğer işçi ya da topluluk için hammadde hazırlayıcısıdır. Bir işçinin emek-ürünü, bir diğerinin başlangıç noktasıdır. Bir işçi, bu yüzden, bir diğerinin başlangıç noktasıdır. Bu nedenle, bir işçi, bir diğerine doğrudan doğruya iş sağlamaktadır. İstenilen sonucu elde etmek için her parça-sürecin gerekli emek zamanı, deneyimle öğrenilir; ve bir bütün olarak manüfaktürün işleyişi, belli bir sonucun belli bir sürede elde edileceği varsayımına dayanır. İşte ancak bu varsayımına dayanarak çeşitli tamamlayıcı emek süreçleri, aralıksız, eşzamanlı ve yanyana yürüyebilirler.

İşlemlerin ve dolayısıyla işçilerin birbirlerine bu doğrudan bağımlılığı, her birini, işi üzerinde gerekli olandan fazla zaman harcamamaya zorlayarak, bağımsız elzanaatında ve hatta basit elbirliğinde görülenden büsbütün farklı bir süreklilik, tekdüzelik, uyum, düzen ve hatta emek yoğunluğu sağlar. Bir meta üzerinde harcanan emek zamanının, onun üretimi için toplumsal olarak gerekli miktarı aşmaması kuralı, genel olarak meta üretiminde salt rekabetin etkisiyle oluşmuş bir zorunluluk olarak görünür; çünkü, kabaca söylemek gerekirse, her bir üretici, me-

taını piyasa fiyatı üzerinden satmak zorundadır. Oysa manüfaktürde, tersine, belli miktarda ürünün belli sürede üretilmesi, üretim sürecinin kendisinin teknik bir yasasıdır.

Manüfaktürde uygulanan işbölümü, toplumsal kolektif işçinin nitelik bakımından farklı kısımlarını yalınlaştırmak ve çoğaltmakla kalmaz, bu parçaların büyüklüklerini, yani her parça-iş için gerekli nispi işçi sayısını ya da işçi gruplarının nispi büyüklüklerini düzenleyen sabit bir matematik ilişki ya da oran da yaratır. Toplumsal emek sürecinin nitelik yönünden alt kısımlara ayrılmasının yanı sıra, bu süreç için nicel bir kural ve oranlılık geliştirir.

Manüfaktür döneminin başlangıcında, meta üretiminde gerekli emek zamanının azaltılması ilkesi benimsenmiş ve formüle edilmiştir: çok büyük ölçekli ve büyük kuvvetlerin uygulanması ile yürütülme zorunluluğu olan bazı yalın başlangıç süreçlerinde, şurada burada makine kullanıldığı görülmüştür. Ama genellikle makine, Adam Smith'in işbölümüne kıyasla ona verdiği ikincil rolü oynamıştır.

Çok sayıda parça-işçisinin birleşmesi ile oluşan kolektif işçi, manüfaktür döneminin kendine özgü mekanizmasıdır. Bir meta üreticisinin sırayla yaptığı ve üretim sırasında birbirine eklenip karışan çeşitli işlemler, onda çeşitli yeteneklerin bulunmasını gerektirir. İşlemlerin birinde fazla güç, diğerinde fazla beceri, bir diğerinde fazla dikkat harcaması gerekir; ama aynı bireyin bütün bu niteliklere eşit ölçüde sahip olması olanaksızdır. Manüfaktürün, çeşitli işlemleri ayırmasından, bağımsızlaştırmasından ve yalıtmasından sonra işçiler, ağır basan niteliklerine göre bölündüler, sınıflandılar ve gruplandılar. Eğer bunların doğal yetenekleri, bir yandan, işbölümünün üzerinde yükseldiği temel ise, öte yandan, manüfaktür ortaya çıkar çıkmaz, bunlarda, doğası gereği ancak sınırlı ve özel işlevlere uygun yeni güçler geliştirir. Kolektif işçi şimdi, aynı yetkinlik derecesinde ol-

mak üzere üretimin gerektirdiği bütün niteliklere sahiptir ve bunları, özel işçiler ya da işçi gruplarından oluşan bütün organlarına yalnızca kendi özel işlerini yaptırmak suretiyle en ekonomik biçimde harcar. Parça-işçisinin tek yanlılığı ile eksiklikleri, kolektif işçinin bir parçası haline gelince yetkinleşir. Tek bir işi yapma alışkanlığı onu hiçbir hata yapmayan bir araç haline getirirken, bütün işleyiş bağlantısı da onu bir makinenin parçalarının düzenliliği ile çalışmaya zorlar.

Kolektif işçinin, hem basit hem karmaşık, hem yüksek hem düşük düzeyde işlevleri olduğu için, üyeleri olan bireysel emek-güçlerinin de farklı eğitim dereceleri ve dolayısıyla farklı değerleri olması gerekir. Manüfaktür, bunun için, emek-güçlerinde bir hiyerarşiye ve buna tekabül eden bir ücret skalasına yol açar.

Böylece manüfaktür, el attığı bütün zanaatlarda, bu zanaatların hiç barındırmadığı ve adına vasıfsız işçiler denilen bir sınıf yaratır. Tek yarı bir uzmanlaşmayı, insanın tüm çalışma kapasitesi aleyhine olmak üzere yetkinleştirdiği gibi, her türlü gelişmeden yoksunluğu da bir uzmanlık haline getirir. Hiyerarşik derecelenmenin yanı sıra, işçiler arasında, vasıflı ve vasıfsız diye basit bir ayrım başlar. Bunların ikincisi için çıraçlık gideri ortadan kalkar; birincisi için ise azalır. Çıracılık dönemi eğitim giderlerinin ortadan kalkması ya da azalması sonucu emek-gücü değerindeki düşüş, sermaye yararına artı-değerde doğrudan bir artış demektir; çünkü emek-gücünün yeniden üretimi için gerekli emek zamanını kısaltan her şey, artı-emek alanını genişletir. Çok sayıda parça-işçisinden oluşan işleyiş, kapitaliste aittir. Bu yüzden, işçilerin birleşmesinden doğan üretken güç de, sermayenin üretken gücüyümüş gibi görünür.

Başlangıçta işçi, salt meta üretimi için gerekli maddî araçlara sahip olmadığından emek-gücünü sermayeye satıyordu, oysa şimdi aynı emek-gücü, sermayeye satılmadıkça iş göremez hale gelir. İşlevlerini ancak satıştan sonra kapitaliste ait işyerinde bu-

lunan bir çevrede yerine getirebilir. Doğası gereği bağımsız olarak bir şey yapmaya uygun olmayan manüfaktür işçisi, üretken faaliyetini yalnızca kapitaliste ait işyerinin bir eklentisi olarak geliştirir. Seçkin kimselerin yüzlerinde Yehova'nın elyazısıyla imzasını taşımaları gibi, işbölümü de, manüfaktür işçisine, sermayenin malı damgasını vurur.

Kolektif işçiyi ve onun aracılığı ile sermayeyi toplumsal üretme gücü bakımından zenginleştirmek için, her işçinin bireysel üretme gücü yönünden yoksullaşması gerekir. Gerçekten de, 18. yüzyılın ortalarında bazı manüfaktürlerde, meslek sırnı sayılan belirli işler için, yarı-apıl kimselerin çalıştırılması yeğlenmiştir. Bir miktar beden ve zihin sakatlanması, bir bütün olarak toplumdaki işbölümünde bile mevcuttur.

İşbölümü sermayenin emek üzerindeki efendiliği için yeni koşullar yaratır. Bu nedenle, bir yandan kendisini tarihsel olarak toplumun ekonomik gelişmesinde bir ilerleme ve zorunlu bir evre olarak gösterirken, öte yandan da inceltilmiş ve uygarlaştırılmış bir sömürü yöntemidir.

Böylece bütün manüfaktür dönemi boyunca, işçiler arasında disiplin eksikliği şikayet konusu olur. Sermaye sürekli olarak işçilerin başkaldırmaları ile boğuşmak zorunda kalır. Sermaye, manüfaktür işçilerinin bütün çalışma zamanının efendisi olmayı başaramamıştır.

Aynı zamanda manüfaktür, ne toplumsal üretimi bütünüyle kavrayabilmiş, ne de onu köküne kadar devrimcileştirebilmişti. Kentteki elzanaatlarının ve kırsal ev sanayiinin geniş temeli üzerinde, ekonomik bir sanat yapısı gibi yükselmişti. Gelişmesinin belli bir aşamasında, manüfaktürün dayandığı dar teknik temel, manüfaktürün kendi yarattığı üretimin gerekleri ile çatışır hale gelmişti.

Yarattığı en tamamlanmış şeylerden birisi, özellikle zaten kullanılmakta olan karmaşık mekanik aygıtları da kapsayan biz-

zat emek araçlarının üretimi için kurulan işyerleriydi. Manüfaktürdeki işbölümünün ürünü olan bu işyeri, sırası geldiğinde makineler de üretti.

Onüçüncü Bölüm: Makine ve Modern Sanayi

Üretim tarzında devrim, manüfaktürde emek-gücü ile, modern sanayide ise emek araçları ile başlar. Öyleyse bizim ilk inceleyeceğimiz şey, emek araçlarının alet olmaktan çıkıp makineye nasıl dönüştüğü ya da makine ile elzanaatı aletleri arasındaki farkların neler olduğu soruları olmalıdır.

Tam gelişmiş bütün makineler, üç farklı temel kısımdan oluşmuştur: motor mekanizması, iletim mekanizması ve son olarak alet ya da iş makinesi. Makinenin bütünü devindiren motor mekanizmasıdır. İletim mekanizması, volanlar, şaft, dişli tekerlekler, kayışlar, halatlar, saplamalar ve çok çeşitli türde dişlilerden yapılmış olup, hareketi düzenler, onun biçimini gerektirdiği yerde değiştirir (örneğin düz iken dairesel yapar) ve onu iş makineleri arasında böler ve dağıtır. Makinenin alet ya da iş makinesi kısmı, 18. yüzyılın sanayi devrimini başlatmıştır. Ve bugüne kadar, bir elzanaatı ya da manüfaktürün makine ile yürütülen sanayiye dönüştüğü her yerde, bu kısım sürekli olarak bir başlangıç noktası görevi görmüştür.

Gerçek anlamıyla bir iş makinesini daha yakından incelersek, elbette çoğu zaman epeyce değişik şekillerde olmakla birlikte, genel kural olarak onda, elzanaatçıları ile manüfaktür işçilerinin kullandıkları aygıt ve aletleri buluruz; ancak şu farkla ki, bunlar eskiden insan tarafından kullanılan aletler iken, şimdi bir mekanizmanın aletleridir ya da mekanik aletlerdir. Ya bütün makine, örneğin mekanik dokuma tezgâhında olduğu gibi, eski elzanaatı aletinin az çok değiştirilmiş mekanik bir şeklidir, ya da makinenin kasnağına takılan işleme parçaları, örneğin eğirme makinesindeki iğler, çorap tezgâhındaki iğneler, bıçkı maki-

nesindeki testereler, kıyma makinesindeki bıçaklar gibi, eski tanıdık aletlerdir. Bu aletler ile makinenin asıl gövdesi arasındaki fark, ilk doğuşlarından itibaren mevcuttur; çünkü bunlar, çoğu kez, elzanaatları ya da manüfaktür tarafından üretilmeye devam etmiş ve sonra da, kendisi de makine ürünü olan makinenin gövdesine takılmışlardır. Bunun için makine, bir kez harekete geçirildikten sonra, taşıdığı aletlerle, daha önce işçinin benzer aletlerle yaptığı aynı işleri yapan bir mekanizmadır. Devindirici gücün, insandan ya da başka bir makineden alınmasının bu yönden hiçbir farkı yoktur.

Bir aletin insan elinden alınıp bir mekanizma içerisine yerleştirildiği andan itibaren, salt alet olan bir şeyin yerini bir makine almış olur. İnsanın kendisi ilk hareket ettirici olmaya devam ettiği durumlarda bile, aradaki fark derhal göze çarpar. İnsanın aynı anda kullanabileceği aletlerin sayısı, kendi doğal üretim araçları ile, onun bedensel organ sayısı ile sınırlıdır. Almanya'da, önceleri, bir iplikçinin iki eğirme aracını çalıştırmasını, yani aynı anda hem ellerini hem ayaklarını kullanmasını denediler. Bu çok zor bir işti. Daha sonra iki iğli eğirme makinesi yapıldı, ama iki ipliği aynı anda eğirebilecek ustalar, iki başlı insan kadar nadir bulunuyordu.

Oysa Jenny [iplik makinesi], doğduğunda bile 12-18 iğle iplik eğiriyor, çorap örme tezgâhı aynı anda birkaç bin iğne ile çalışıyordu. Bir makinenin aynı anda işe koştuğu aletlerin sayısı, daha baştan, bir elzanatçısının kullanabileceği aletlerin alanını daraltan organik sınırlardan azade olmuştur.

Makinenin boyutları ile işleme aletlerinin sayısındaki artış, onu işletecek çok daha büyük bir mekanizmaya ihtiyaç gösterir; ve bu mekanizma, makinenin direncini yenebilmesi için insandan çok daha güçlü bir hareket ettirici güce sahip olmalıdır. Watt'ın ikinci ve çift-tepkili buhar makinesi olarak adlandırılan makinesine kadar, gücünü kömür ve su tüketerek sağlayan, gü-

cü tamamıyla insanın denetimi altında olan, taşınabilir ve taşıyabilir özelliklerini kendisinde toplayan, su çarkı gibi köylü değil kentli olan, üretimin gene su çarkı gibi ülkenin şurasına burasına dağılmasına yol açmak yerine kentlerde toplanmasına elverişli bulunan, evrensel teknik uygulamaya uygun ve yer seçiminde yerel koşullardan pek az etkilenen bir ana hareket ettirici bulunmamıştı. Watt'ın dehasının büyüklüğü, 1784 Nisanında aldığı patent belgesinde görülür. Bu belgede buhar makinesi, belirli bir amaç için kullanılacak bir buluş olarak değil, makineli sanayiye genel olarak uygulanabilecek bir öge olarak tarif edilmektedir.

Hareket ettirici mekanizma, eşzamanlı olarak çalıştırdığı makine sayısına bağlı olarak büyüyor ve iletim mekanizması da etrafa doğru genişleyen bir aygıt halini alıyordu. Şimdi, burada, aynı türden birçok makinenin birarada çalışmasıyla, karmaşık bir makineler sistemini birbirinden ayırdetmemiz gerekir. Bunların ilkinde ürün, tek bir makine tarafından meydana getirilir. Böyle bir makine, ister yalnızca karmaşık bir el aletinin yeniden üretimi, ister manüfaktürün özelleştirdiği çeşitli basit araçların bir karması olsun, her iki durumda da fabrikada basit elbirliği ile tekrar karşı karşıya geliyoruz. Bu elbirliği kendisini, bize her şeyden önce, birbirine benzer ve aynı zamanda çalışan makinelerin tek bir yerde toplanması olarak gösterir. Gerçek bir makine sisteminin, bu bağımsız makinelerin yerini alması, ancak işin konusunun, çeşitli türden bir makineler zincirinin gerçekleştirdiği, biri diğerini tamamlayan parça-süreçlerin birbirine bağlı bir dizisinden geçmesiyle mümkün olur. Burada da, gene, manüfaktörü karakterize eden işbölümünün yol açtığı elbirliğini görürüz; şu farkla ki, buradaki elbirliği yalnızca parça makinelerin bir bileşimidir.

Şimdi artık çeşitli türdeki tek tek makinelerin ve makine topluluklarının organize sistemi halindeki kolektif makine, bir bü-

tün olarak sürecin sürekliliği arttığı ölçüde, yani hammaddenin ilk evresinden son evresine kadar ne kadar az duraklama olursa, bir başka deyişle, bir evreden diğerine geçişler ne denli insan eliyle değil de makineyle yapılırsa o derece yetkinleşir. Manüfaktürde, her parça-sürecin yalıtılması, işbölümünün doğası tarafından dayatılan bir koşuldur, ama tam gelişmiş bir fabrikada bu süreçlerin sürekliliği, tersine, zorunlu bir koşuldur.

Bir makine, insanın yardımı olmaksızın, yalnızca onun gözetimi altında, hammaddenin işlenmesi için gerekli bütün işlemleri yerine getirebilir duruma gelmişse, elimizde otomatik bir makine sistemi var demektir.

Hareketini bir iletim mekanizması aracılığı ile merkezi bir otomattan alan organize bir makineler sistemi, makineli üretimin en gelişmiş şeklidir. Burada, önümüzde, tek bir makine yerine, gövdesi bütün fabrikayı dolduran ve önceleri azman organlarının yavaş ve ölçülü devinimleri altında saklı duran şeytanca görünüşünü, bir anda sayısız çalışma organlarının başdöndürücü hızıyla ortaya koyan mekanik bir dev vardır.

Tıpkı yalnız insan gücüyle çalıştırıldığı sürece tekil makinenin güdüklüğünü sürdürmesi ve buhar makinesinin, daha önceki devindirici güçlerin yerlerini almadan önce hiçbir makine sisteminin gerektiği şekilde gelişmemesi gibi, aynı şekilde modern sanayi de, üretiminin karakteristik aracı olan makine, varlığını kişisel tákât ve beceriye borçlu olduğu sürece tam bir gelişmeye ulaşamaz.

Makineler ancak birleşmiş emek ya da ortaklaşa emekle işlenir. Demek ki, burada, emek sürecinin ortaklaşa niteliği, emek aracının kendisinin dayattığı teknik bir gerekliliktir. Makine de, değişmeyen sermayenin bütün diğer öğeleri gibi yeni değer yaratmaz, yalnızca oluşmasına hizmet ettiği ürüne kendi değerini katar. Makinenin değerini ürüne aktarma hızı belli ise, bu şekilde aktarılan değer miktarı, makinenin toplam değerine bağlı

olur. Makine ne kadar az emek içeriyorsa, ürüne kattığı değer o kadar azdır. Aktardığı değer ne kadar az olursa, o kadar fazla üretken olur ve yaptığı hizmet, doğa kuvvetlerinininkine o kadar fazla yaklaşır. Bir makinenin üretkenliği, yerini aldığı insan emek-gücü ile ölçülür.

Salt ürünü ucuzlatmak amacıyla makine kullanılması, makinenin üretimi için harcanan emeğin, bu makinenin kullanılmasıyla yerini aldığı emekten daha az olması gerekir ilkesiyle sınırlandırılmıştır. Ancak kapitalist için bu tür kullanım daha da sınırlıdır. Kapitalist, emeğin karşılığını değil, yalnızca kullanılan emek-gücünün karşılığını ödemektedir; bunun için de, makineyi kullanmasının sınırı, makinenin değeri ile makinenin yerine geçtiği emek-gücünün değeri arasındaki fark tarafından tayin edilmiştir.

Makine kas gücünü vazgeçilmez bir öge olmaktan çıkardığı ölçüde, kasları zayıf, vücut gelişmesi eksik ama kol ve bacakları kıvrak işçileri çalıştıran bir araç halini alır. Bu nedenle de kadın ve çocuk emeği, makine kullanan kapitalist için aranan ilk şey olmuştur.

Emek ve emekçinin yerini alan bu güçlü araç, çok geçmeden, yaş ve cinsiyet farkı gözetmeksizin işçi ailelerinin bütün üyelerini doğrudan sermayenin egemenliği altına sokarak, ücretli işçi sayısını artırmanın bir aracına dönüşmüştür. Kapitalist hesabına yapılacak zorunlu iş, yalnız çocukların oyun alanlarına el atmakla kalmamış, aileye destek olmak için mütevazı sınırlar içinde evde gerçekleştirilen serbest emeğe de el atmıştır.

Makine bu ailenin bütün üyelerini emek-pazarına sürerek, yetişkin erkeğin emek-gücünün değerini bütün ailesinin üzerine dağıtmıştır. Böylece onun emek-gücünün değerini düşürmüştür. Ailenin yaşayabilmesi için artık dört kişi de sadece çalışmak zorunda kalmayacak, kapitalist için artı-emek harcamak zorunda da kalacaklardır. Böylece görüyoruz ki, makine, sermayenin

sömürücü gücünün başlıca konusu olan insan malzemesini artırmanın yanısıra, bu sömürünün derecesini de yükseltir.

Daha önce işçi, serbest bir kimse olarak şeklen sahip bulunduğu kendi emek-gücünü satardı, şimdi ise karısını ve çocuğunu satmaktadır. Artık o bir köle tüccarı olmuştur.

1861 yılında yapılan resmi bir sağlık araştırmasına göre, çocuklarda ölüm oranlarının yüksek olmasının nedenleri, yerel sebepler dışında, esas olarak, annelerin evlerinden uzakta çalışmaları ve onların yokluğu nedeniyle ihmal ve kötü bakımdır. Bunun yanısıra, anne ile çocuk arasında doğal olmayan bir yabancılaşma ortaya çıkmakta ve bunun sonucunda bilerek aç bırakma ve zehirlemeler görülmektedir. Aslında ekim tarzında devrim, tarıma sanayi sistemini sokmuştu. Erkek ve kız çocuklarla birlikte çalışma grupları halinde çalışan evli kadınlar, belli bir ücret karşılığında, bütün topluluğu kiralayan “ırgatbaşı” tarafından çiftlik sahibinin emrine veriliyordu. “Bu çalışma grupları bazen kendi köylerinden çıkıp kilometrelerce uzağa giderler; sabah ve akşamları bunlara yollarda rastlanır.” Fabrika bölgele-
rindeki bütün olaylar, burada, hem de daha geniş ölçülerde yinelenmektedir: gizli çocuk öldürme, çocuklara afyonlu maddeler verilmesi gibi.

Kapitalist sömürünün çocuklarla kadınlar üzerinde yol açtığı ahlâk yozlaşması, F. Engels’in *İngiltere’de İşçi Sınıfının Durumu* adlı yapıtıyla ve diğer yazarlarca o kadar enine boyuna anlatılmıştır ki, ben burada yalnızca değinmekle yetiniyorum.

Kapitalist üretimin ruhu, fabrika yasalarındaki sözde öğrenim maddesinin gülünç bir şekilde kaleme alınışında, zorunluluğu bir yanılısma haline getirecek şekilde, idarî bir mekanizmanın bulunmayışında, öğrenimle ilgili bu maddelere fabrikatörlerin karşı koymalarında ve bunların uygulanmasından kaçınmak için başvurdukları binbir türlü hilede açıkça görülür.

Emeğin üretkenliğini yükseltmek, yani bir metanın üretimi

için gerekli emek zamanını kısaltmak için en güçlü araç olan makine, sermayenin elinde, ilk el attığı sanayi alanlarında, işgününü insan doğasının koyduğu bütün sınırların ötesine uzatmak için en güçlü araç haline geldi.

Bir makinenin etkin ömrü, açıkça, işgününün uzunluğuna ya da emek sürecinin günlük süresinin, sürecin devam ettiği günlerin sayısı ile çarpımına bağlıdır.

Bir makinenin maddî aşınması ve yıpranması iki türdür. Birisi, dolaşım sırasında sikkelerin aşınması gibi, kullanımdan ileri gelir, diğeri de kılıcın kınında paslanması gibi kullanılmaktan ileri gelir.

Ne var ki, bir makinenin maddî aşınma ve yıpranmasının yanı sıra, bir de manevî yıpranma diyebileceğimiz bir aşınması vardır. Ya, aynı türden daha ucuz başka makinelerin üretilmesiyle ya da daha iyi makinelerin rekabete girmesiyle, mübadele-değerini yitirir. Her iki durumda da makinenin değeri, artık, onu ya da daha iyisini yeniden üretmek için gerekli emek zamanı ile belirlenir. Bu durumda, az çok bir değer kaybına uğramış demektir. Toplam değerinin yeniden üretimi için gerekli zaman ne kadar kısa olursa, manevî yıpranma tehlikesi o kadar az ve işgünü ne kadar uzun olursa bu süre de o kadar kısa olur. Makine, bir sanayi koluna ilk kez girdiği zaman, onu daha ucuza üretmek için yeni yöntemler birbirini izlediği gibi, onun yalnız parçalarını ve kısımlarını değil, bütün yapısını da etkileyecek geliştirme çabaları da ardarda gelir. İşte bu yüzden, makinenin ömrünün ilk günlerinde, işgününün uzatılması için bu özel dürtü kendisini daha büyük bir şiddetle duyurur.

Fabrika sisteminin gelişmesi, sermayenin gittikçe büyüyen bir kısmını, bir yandan değerinin sürekli olarak kendisini büyütebileceği, öte yandan da canlı emekle ilişkisini kopardığı anda hem kullanım-değerini hem de mübadele-değerini yitireceği bir şekle sokar. Makinenin nispî artı-değer üretmesi, yalnız emek-

gücünün değerini doğrudan doğruya düşürerek ve dolaylı olarak da emek-gücünün yeniden üretimi için gerekli metaların fiyatlarını ucuzlatarak değil, aynı zamanda, ilk kez bir sanayiye dağınık olarak girdiği zaman, makine sahibinin çalıştırdığı emeği, daha üstün ve daha verimli bir emek haline getirerek, üretilen malın toplumsal değerini onun bireysel değerinin üzerine çıkararak ve böylece kapitaliste, günlük ürünün daha küçük bir parçasıyla emek-gücünün değerini yerine koyabilme olanağını sağlayarak olur. Makine kullanımının bir tür tekel olduğu bu geçiş döneminde bu nedenle istisnai ölçüde yüksek kârlar elde edilir.

Belli bir sanayide makine kullanımının daha yaygın duruma gelmesiyle ürünün toplumsal değeri bireysel değeri düzeyine iner ve artı-değerin, makinenin yerini aldığı emek-gücünden değil, makinenin başında çalışan emek-gücünden doğduğu konusundaki yasa kendisini göstermeye başlar. Örneğin, 2 işçiden, 24 işçiden sızdırıldığı kadar artı-değer sızdırma olanağı yoktur. Eğer bu 24 kişiden her biri, 12 saatte, yalnız bir saatlik artı-emek sağlasa, 24 işçi birarada 24 saatlik artı-emek sağlar, oysa 2 kişinin toplam emekleri 24 saat eder. Demek oluyor ki, makinenin artı-değer üretimine uygulanması, içinde taşıdığı bir çelişkiyi de birlikte getiriyor: belli bir sermaye miktarının yarattığı artı-değerin iki ögesinden biri olan artı-değer oranı, diğer ögenin, yani işçi sayısının azaltılması dışında artırılmaz.

Belli bir sanayi kolunda makinenin yaygın olarak kullanılmaya başlaması üzerine, makine ile üretilen bir metanın değerinin, aynı türden bütün metaların değerlerinin yön verici değeri haline gelmesiyle bu çelişki ortaya çıkar; kapitalisti, bilincinde olmaksızın, işçilerin nispî sayısındaki azalmayı yalnız nispî artı-emekteki bir artışla değil, mutlak artı-emekteki bir artışla da telâfi edebilmek için işgününü alabildiğine uzatmaya sevk eden işte bu çelişkidir.

Demek ki, makinenin kapitalist biçimde kullanılması, bir

yandan işgününün alabildiğine uzatılması için yeni ve güçlü dürtüler sağlar ve çalışma yöntemlerini olduğu kadar toplumsal çalışma organizmasının karakterini de bu eğilime karşı koyan bütün engelleri yıkacak şekilde kökünden değiştirirken, öte yandan da kapitaliste, kısmen işçi sınıfının daha önce el atamadığı yeni tabakalarına açılma olanağını sağlayarak, kısmen de yerlerini aldığı işçilerin açıkta kalmalarına yol açarak, sermayenin diktasına boyun eğmeye zorunlu bir fazla işçi nüfusu meydana getirir. Makinenin, işgününün uzatılması konusundaki her türlü ahlâki ve doğal sınırlamaları bir yana itmesi, modern sanayi tarihindeki bu dikkat çekici olay, işte böyle ortaya çıkmıştır. Emek zamanının kısaltılması için en güçlü aracın, işçi ve ailesinin her anının, sermayesinin değerini büyütmesi için kapitalistin emrine verilmesinin en şaşmaz aracı haline gelmesi şeklindeki ekonomik paradoks da buradan doğar.

Açıktır ki, makine kullanımının yayılmasıyla ve makineyle çalışmaya alışan özel bir işçi sınıfının tecrübe birikimiyle orantılı olarak, emeğin hızının ve yoğunluğunun da artması doğal bir sonuçtur. Böylece İngiltere’de yarım yüzyıl boyunca, işgününün uzatılması, fabrika işinin yoğunluğunun artmasıyla elele gitmiştir. Bununla birlikte, düzensizlik içerisinde değil de, her gün değişmeyen bir tekdüzelik içerisinde yinelenerek yapılan bir işin söz konusu olması halinde, işgününün uzatılması ile emeğin yoğunlaştırılmasının birbirini karşılıklı olarak dışladığı, işgünündeki uzamanın ancak düşük bir emek yoğunluğu ile, ya da tersine, yüksek bir yoğunluk derecesinin ise yalnızca işgününün kısaltılması ile bağdaşabileceği bir noktaya gelmesi kaçınılmaz olur. İşçi sınıfının başkaldırısı, Parlamente’yu çalışma saatlerini zorunlu olarak kısaltmaya ve gerçek anlamda fabrikalarda normal bir işgününün uygulanmasına zorladığı ve bunun sonucu olarak artı-değer üretiminin işgününün uzatılmasıyla artırılması yolu bütününü kapatıldığı andan itibaren, sermaye,

olanca gücüyle, nispî artı-değer üretimini, makinelerdeki gelişmeleri hızlandırarak elde etmeye yöneldi.

Aynı zamanda nispî artı-değerin doğasında bir değişme oldu. On saatlik işgününün daha yoğun olan saatleri, şimdi, on iki saatlik işgününün daha gözenekli saatlerinden daha fazla emek, yani harcanmış emek-gücü içerir. Bu yüzden, eski bir saatlik emeğin ürünü, sonraki bir saatlik emeğin ürünü kadar ya da daha fazla değer taşır.

Şimdi şu soruya gelmiş bulunuyoruz: Emek nasıl yoğunlaştırılır?

Kısalan işgününün ilk etkisi, şu açık yasanın sonucudur: emek-gücünün verimliliği, harcanma süresiyle ters orantılıdır. Bu nedenle, belli sınırlar içerisinde, bu sürenin kısaltılması ile uğranılan kayıp, emek-gücünün artan gerilimiyle kazanılır. Bu kısaltma zorunlu duruma gelir gelmez, makineler, sermayenin elinde, belli bir sürede daha fazla emek sızdırmak için sistemli bir şekilde kullanılan nesnel araçlar halini alırlar. Bu iki türlü yapılır: makinenin hızını artırarak ve işçiye çalıştırması için daha fazla makine vererek.

Makinelerin yapımının gittikçe geliştirilmesi, kısmen makine olmaksızın işçi üzerinde daha fazla baskı yapmanın olanaksızlığından, kısmen de kısalan çalışma saatlerinin, kapitalisti, üretim giderleri üzerinde daha sıkı bir denetimde bulunmaya zorlamasından ileri gelen bir gerekliliktir. Buhar makinelerindeki gelişmeler, piston hızını artırdığı gibi, aynı zamanda, daha büyük güç tasarrufu ile, aynı ya da daha az kömür tüketimiyle, aynı donanımla daha fazla makinenin çalıştırılmasını olanaklı duruma getirmiştir. İletim mekanizmasındaki gelişmeler, sürtünmeyi azaltmış, şaftların çapları ile ağırlıklarında devamlı bir küçültmeyi sağlamıştır. Son olarak, iş makinelerindeki gelişmeler, modern buharlı dokuma tezgâhlarında olduğu gibi hem bunların boyutlarını küçültmüş hem de hızlarını ve verimliliklerini artır-

mış; ya da iplik eğirme makinelerinde olduğu gibi hem boyutlarını büyütmüş hem de iş yapan kısımlarının sayısını ve büyüklüklerini artırmış; veya ayrıntılarda yapılan fark edilmeyecek kadar küçük değişikliklerle bu kısımların hızlarında bir artma olmuştur; örneğin, otomatik iplik makinelerinde iğlerin hızı, on yıl öncesine göre beşte-bir oranında artmıştır.

Aletle birlikte işçinin onu kullanmadaki becerisi de makineye geçer. Aletin iş yapma yetisi, insanın emek-gücünün zorunlu kısıtlarından kurtulur. Böylece işbölümünün manüfaktürde dayandığı teknik temel yıkılmış olur. Manüfaktörü karakterize eden uzmanlaşmış işçiler arasındaki hiyerarşinin yerini, otomatik fabrikada, makineyi kullananlar tarafından yapılması gereken her türlü işin bir ve aynı düzeye indirilmesi ve eşitlenmesi eğilimi alır; parça-işçileri arasında yapay olarak yaratılmış olan farklılaşmaların yerine, yaş ve cinsiyet gibi doğal farklılıklar geçer.

Bir ve aynı aleti yaşam boyu kullanmanın verdiği uzmanlık, şimdi, bir ve aynı makineye yaşam boyu hizmet etmenin verdiği uzmanlık halini alır. Makine, işçiyi, ta çocukluğundan başlayarak parça makinenin bir kısmı haline sokmak amacıyla kötüye kullanılmaktadır. Aynı zamanda, bu fabrika işi, sinir sistemini en aşırı derecede tükettiği gibi, kasların çok yanlı çalışmasını engeller ve hem vücut hem zihin faaliyetlerindeki özgürlüğün her atomunu tümüyle elinden alır. Makine işçiyi işten kurtarmayıp yalnızca çalışmanın bütün ilginçliğini yok ettiği için, işin hafiflemesi bile bir çeşit işkence halini alır. Her türlü kapitalist üretim şu ortak özelliği gösterir: emek araçlarını kullanan işçi değildir, aksine işçiyi kullanan emek araçlarıdır. Ancak bu tersine dönüş, ilk kez yalnız fabrika sisteminde teknik ve somut bir gerçeklik kazanır. Otomat haline dönüşen emek aracı, emek sürecinde işçinin karşısına, canlı emek-gücüne egemen olan ve onu bitirip tüketen sermaye ve ölü emek şeklinde çıkar.

İşçinin, emek araçlarının tekdüze hareketlerine teknik bakımdan bağlı oluşu ile, her iki cinsiyetten ve her yaştan bireyleri içerisinde toplayan işçi topluluğunun kendine özgü yapısı, fabrikada tam bir sistem halini alan bir kışla disiplini yaratarak daha önce de sözü edilen denetim ve gözcülük işini ayrı bir uğraş haline getirir; ve böylece, çalışanları, işçiler ve gözcüler ya da sanayi ordusunun erleri ve çavuşları şeklinde bölmüş olur. Sermayenin işçiler üzerindeki kayıtsız şartsız egemenliğini dilediği şekilde formülleştirdiği fabrika yönetmeliği, emek sürecinin toplumsal düzenlenmesinin kapitalistçe bir karikatüründen başka bir şey değildir. Köle kâhyalarının ellerindeki kamçının yerini, gözcülerin elindeki ceza defteri alır. Fourier, fabrikaları, “ıslah edilmiş hapishaneler” olarak adlandırdığında haksız mıydı?

Kapitalist ile ücretli işçi arasındaki mücadelenin tarihi, sermayenin kökenine kadar gider. Bütün manüfaktür dönemi boyunca bu çekişme şiddetle devam edip gitmiştir. Fakat ancak makinenin kullanılmaya başlamasıyla, işçi, sermayenin maddî cisimleşmesi olan bu emek aracının kendisiyle savaşılmaya başlamıştır. Kapitalist üretim tarzının maddî temeli olarak üretim araçlarının bu özel biçimine karşı başkaldırmıştır.

17. yüzyılda hemen hemen bütün Avrupa’da işçilerin kurdele dokuma tezgâhına karşı ayaklandıkları görülmüştür. Londra yakınında bir Hollandalı tarafından kurulan ve rüzgâr gücüyle çalışan bir bıçkı fabrikası halkın taşkınlığı sonucu yıkılmıştı. Everet, 1758 yılında, ilk kez su gücüyle çalışan yün kırma makinesi yaptığı zaman, işsizliğe itilen 100 bin kişi makineyi ateşe vermişti. İngiltere’de manüfaktür bölgelerinde görülen ve Luddist hareket diye bilinen büyük makine tahribi olayları, hükümetlere, en gerici ve zorlu önlemleri alma bahanesini sağlamıştır. İşçilerin, makine ile onun sermaye tarafından kullanılışını birbirinden ayırdetmeleri ve saldırılarını maddî üretim araçlarına değil, bunların kullanılış tarzına yöneltmeyi öğrenmeleri

için, hem zamana hem de deneyime ihtiyaçları vardı.

Emek aracı, makine şeklini alır almaz, bizzat işçinin rakibi olur. Makine, bir sanayiye yavaş yavaş ele geçirdiği zaman, kendisiyle rekabet eden işçiler arasında müzmin bir sefalet yaratır. Geçişin hızlı olduğu durumlarda etkisi de şiddetli olur ve geniş kitlelerce hissedilir. Emek aracı işçiyi yere serer.

Modern sanayide makinelerdeki sürekli iyileştirmelerin ve otomatik sistemdeki gelişmelerin benzer bir etkisi vardır. İngiliz pamuklu sanayiinin en parlak yılı olan 1860'ta, Amerikan iç savaşının dürtüsüyle birbirini izleyen üç yıl içinde, makinelerdeki dörtümla gelişmeler ve bunun sonucu işçilerin işsiz kalacakları kimin aklına gelirdi? 1861 ile 1868 arasında iş sayısında 1.612.541 adetlik bir artış olduğu halde, işçi sayısında 50.505 kişilik bir azalma olmuştur

Makine, grevleri, işçi sınıfının sermayenin tahakkümüne karşı bu devresel başkaldırımlarını ezmede en güçlü silahtır. Buharlı makine en başından itibaren insan gücünün hasmı idi, ve kapitalist, yeni doğan fabrika sistemini bir bunalımla tehdit eden işçilerin artan taleplerini ezmek için bu hasımdan yararlanmıştı. Salt işçi sınıfının ayaklanmalarına karşı sermayenin eline silah vermek amacıyla 1830'dan beri yapılan icatların bir tarihini yazmak mümkündür.

Makine, nispeten az sayıda işçinin yardımıyla, hammaddele- rin, ara ürünlerin, emek araçlarının vb. kitlesini artırdıkça, bu hammaddeler ve ara ürünlerin işlenmesiyle ilgili sayısız işler ortaya çıktı ve toplumsal üretim kolları çeşit yönünden arttı. Fabrika sistemi, toplumsal işbölümünü manüfaktüre göre çok daha ileri götürdü, çünkü girdiği işkollarında üretkenliği çok daha yüksek düzeye çıkartıyordu.

Makinelerin doğurduğu ilk sonuç, artı-değeri ve artı-değerin içinde cisimleştiği ürünlerin kitlesini artırmaktı. Kapitalistlerin ve onlara bağlı olanların tükettikleri maddeler bollaştığı gibi,

toplumun bu tabakalarında da bir büyüme olur. Bunların artan zenginlikleri ve zorunlu tüketim maddelerini üretmek için gerekli işçi sayısındaki nispi azalma, yeni ve lüks ihtiyaçların yükselişi ile eşzamanlı olarak, bu ihtiyaçları giderme araçlarını da doğurur. Toplumun ürününün daha büyük bir bölümü artı-ürüne dönüştürüldüğü gibi, bu artı-ürünün daha büyük bir bölümü, çok çeşitli rafine biçimlerde tüketim için arz edilir. Başka bir deyişle, lüks eşya üretimi artar. Son olarak, modern sanayinin olağanüstü üretkenliği, diğer bütün üretim alanlarında emek-gücünün daha geniş ve yoğun bir şekilde sömürülmesi eşliğinde, işçi sınıfının gitgide daha büyük bir kesiminin üretken olmayan bir biçimde çalıştırılmasını, ve böylece eski devirdeki ev kölelerinin şimdi de bir hizmetkârlar sınıfı olarak yeniden üretilmesini sağlar.

İşçi sayısının nispeten azalmasına karşın üretim ve geçim araçlarındaki artış, kanallar, doklar, tüneller, köprüler gibi, meyvelerini gelecekte verecek olan işlerin yapılmasında emek talebinin artmasına yol açar. Ya doğrudan makinenin ya da onun eseri olan genel sınai değişimin etkisiyle, yeni iş alanları yaratan yepyeni üretim dalları oluşur.

Belli bir sanayi kolunda, fabrika sisteminin, eski elzanaatları ya da manüfaktür aleyhine genişlemesi halinde, sonucun, ateşli silahlar ile donanmış bir ordunun, ok ve yayla donanmış bir orduyla karşılaşmasının sonucu kadar kesin olacağı apaçıktır.

Makinenin, kendine hareket alanı açtığı bu ilk dönem, elde edilmesine yardımcı olduğu büyük kârlar nedeniyle çok önemlidir. Bununla birlikte, fabrika sistemi belli bir genişleme zemini ve olgunluk derecesine ulaşır ulaşmaz, ve özellikle, teknik temeli olan makinenin kendisi makine ile üretilmeye başlar başlamaz; kömür ve demir madenciliği ile metal sanayileri ve ulaştırma araçlarında devrim olur olmaz; kısacası modern sanayi sistemiyle üretim için gerekli genel koşullar kurulur kurulmaz,

bu üretim tarzı, hammadde temini ve ürünün sürümü dışında hiçbir engel tanımayan ani bir sıçramalı genişleme kapasitesi ve bir esneklik kazanır. Bir yandan makine, hammadde arzını arttırıcı bir etki yaratır, örneğin çırçır makinesinin pamuk üretimini artırması gibi. Öte yandan, makineyle üretilen malların ucuzluğu ve ulaştırma ve iletişim araçlarındaki gelişmeler, dış pazarların ele geçirilmesinin silahlarını sağlamış olur.

Modern sanayi, işçilerin bir kısmını sürekli bir şekilde “fazlalık” haline getirerek, kök saldığı bütün ülkelerde, dışarıya göçü ve yabancı toprakların kolonileştirilmesini kamçılar ve bu ülkeleri anayurt için hammadde yetiştiren yerleşme yerleri haline getirir. Modern sanayinin ana merkezlerinin gerekliliklerine uyan yeni ve uluslararası bir işbölümü ortaya çıkar ve bu işbölümü, yeryüzünün bir bölümünü, temel olarak sanayi alanı halinde kalan öteki bölümüne hammadde sağlayan aslen tarımsal üretim alanı haline getirir. Bu evrim, tarımda, burada üzerinde daha fazla durmak gereğini duymadığımız köklü değışikliklerle birarada yürür.

Fabrika sisteminin özünde bulunan ve sıçramalarla genişlemesini sağlayan muazzam güç ve bu sistemin dünya pazarlarına bağımlılığı, zorunlu olarak hummalı bir üretime yol açar ve bunu pazarların mal fazlası ile dolması izlediği gibi, pazarların daralması da üretimi felce uğratar. Modern sınai yaşam, birbirini izleyen, ılımlı faaliyet, refah, aşırı üretim, bunalım ve duraklama dönemleri halini alır. Makinenin, işçilerin istihdamını ve dolayısıyla varolma koşullarını maruz bıraktığı belirsizlik ve istikrarsızlık, sınai çevrimin bu dönemsel değışmeleri nedeniyle, normal görülen şeyler olur. Refah dönemleri dışında, kapitalistler arasında, pazarların paylaşılması için çok şiddetli bir mücadele olur.

Makine sanayiindeki bu nitel değışme, işçileri sürekli olarak fabrikadaki işlerinden uzaklaştırır, ya da yeni işçi akışına karşı

kapılarını kapar, oysa fabrikalardaki salt nicel büyüme, yalnızca işlerinden atılanları değil aynı zamanda yeni işçi bölüklerini de emer. Böylece işçiler durmadan işten atılır, işe alınır, oradan oraya sürüklenir.

Tüm diğer sanayi kollarında üretim yalnız genişlemekle kalmaz, karakter de değiştirir. Bu sadece makine kullanılsın ya da kullanılmasın büyük ölçekli üretim için değil, ister çalışan kimselerin evlerinde, ister küçük iş yerlerinde yapılsın, ev sanayii denilen kesim için de geçerlidir. Bu modern sözde ev sanayiinin, bağımsız kent elzanaatlarını, bağımsız köylü çiftçiliğini ve her şeyden önce de, işçi ve ailesinin içinde yaşadığı bir evin varlığını önkoşul olarak gerektiren eski tarz ev sanayii ile ad benzerliği dışında ortak bir yanı yoktur. O eski tarz sanayi, şimdi, fabrikanın, manüfaktürün ya da büyük mağazanın bir dış bölümü halini almıştır. Sermaye, tek bir noktada büyük kitleler halinde topladığı ve doğrudan doğruya komuta ettiği fabrika işçilerinden, manüfaktür işçilerinden ve elzanaatçılarından başka, gözle görünmeyen iplerle, diğer bir orduyu da harekete geçirmiştir: bunlar, büyük kentlerde oturanlarla birlikte bütün ülke yüzeyine yayılmış bulunan ev sanayii işçileridir.

Üretim araçlarında ilk kez fabrika sisteminde sistemli biçimde gerçekleştirilen tasarruf, burada, ta başlangıcından beri, emek-gücünün en acımasız biçimde israfı ve işçinin normal çalışma koşullarından yoksun bırakılması ile eleleydi; artık belli bir sanayi kolunda emeğin toplumsal üretkenlik gücü ve birbirine bağlı süreçlerin teknik temeli ne kadar az gelişmiş olursa, bu tasarruf da, uzlaşmaz karşıt ve öldürücü yanını o derecede ortaya koyuyor.

Fabrika yönetmeliği, fabrikalardaki, manüfaktürlerdeki vb. emeği düzenlediği sürece, sırf sermayenin sömürme hakkına bir müdahale olarak görülüyordu. Ama bu düzenleme “ev-emeği” denilen alana uzanır uzanmaz, bu, derhal *patria potestas*’a, ana-

babalık otoritesine bir saldırı olarak kabul edildi. Yufka yürekli İngiliz Parlamentosu, uzun süre bu adımı atmaktan çekinmişti. Ne var ki, gerçeklerin gücü, en sonunda, modern sanayinin, geleneksel ailenin dayandığı ekonomik temelleri ve buna tekabül eden aile emeğini yıkmakla, bütün geleneksel aile bağlarını da gevşetmiş olduğunu kabul etmek durumunda kaldı. Çocuk haklarının ilân edilmesi zamanı gelmişti. Fabrika yasalarının, makinenin eğirme ve dokumacılığa ilişkin istisnai bir yasa olmaktan çıkartılarak, toplumsal üretimi bütünüyle kapsayacak bir yasa halinde genelleştirilmesi gereği, modern sanayinin tarihsel gelişme tarzından ileri gelmiştir. Burada nihayetinde ibreyi değiştiren iki durum vardır: birincisi, sermayenin, kendisini bir noktada yasal denetim altında görür görmez, öteki noktalarda çok daha pervasız davranarak kaybını telâfi etmesidir; ikincisi, kapitalistlerin, rekabet koşullarında eşitlik, yani emeğin her türlü sömürüsü konusunda konulacak sınırlarda eşitlik için kopardıkları feryattır.

Fabrika yönetmeliğinin, işçi sınıfının hem kafasını ve hem de bedenini korumak amacıyla bütün işkollarına uzatılması kaçınılmaz duruma gelirken, öte yandan da bu uzatma, sayısız tek başına küçük sanayinin, büyük ölçekli yürütülen birkaç birleştirilmiş sanayiye genel dönüşmesini hızlandırmakta ve böylece de sermayenin yoğunlaşmasını ve fabrika sisteminin tam egemenliğini çabuklaştırmaktadır. Bu durum, sermayenin egemenliğinin yine de kısmen arkasında saklı bulunduğu, hem eski hem de geçiş şekillerini ortadan kaldırmakta ve bunların yerine sermayenin doğrudan ve açık egemenliğini koymaktadır; ama böylece bu egemenliğe karşı doğrudan muhalefeti de genelleştirmiştir. Ayrıca, her tekil işyerinde, birliği, düzeni, intizamı ve tasarrufu zorunlu hale getirirken, bir yandan da, işgününün sınırlandırılması ve düzenlenmesinin teknik gelişmelere verdiği muazzam itilim sayesinde, bir bütün olarak kapitalist üretimin

yol açtığı anarşi ve yıkımları, iş yoğunluğunu ve makinenin işçiyle olan rekabetini arttırmıştır. Küçük işletmeleri ve ev sanayilerini ortadan kaldırmakla, “fazla nüfus”un son sığınağını da yıkmış oluyor ve onunla birlikte tüm toplumsal mekanizmanın geriye kalan tek güvenlik supabını da yok ediyordu. Maddî koşulları olgunlaştırmak ve üretim süreçlerini toplumsal ölçekte birleştirmekle, kapitalist üretim biçiminin uzlaşmaz çelişkilerini ve karşıtlıklarını da olgunlaştırıyor ve böylece, yeni bir toplumun kurulması için gerekli öğelerin yanısıra, eski toplumu yıkacak kuvvetleri de sağlıyordu.

Tarım alanında modern sanayinin devrimci etkisi diğer alanlardakinden daha fazladır ve bu nedenle de eski toplumun kalesi olan köylüyü yok etmekte ve onun yerine ücretli işçiyi koymaktadır. Böylece, toplumsal değişme isteği ile uzlaşmaz sınıf karşıtlıkları, kırdaki kentlerdeki düzeye yükselmiştir. Rasyonel olmayan eski usul tarım yöntemlerinin yerini bilimsel yöntemler almıştır. Manüfaktürde olduğu gibi tarımda da üretimin sermayenin boyunduruğu altında dönüşümü, aynı zamanda üreticinin şehitler listesine katılması demektir; emek aracı, işçinin köleleştirilmesi, sömürülmesi ve yoksullaştırılması için bir araç haline gelir; emek süreçlerinin toplumsal bileşimi ve organizasyonu, işçinin bireysel canlılığını, özgürlüğünü ve bağımsızlığını ezmenin örgütlü bir tarzına dönüştürülür. Kır işçilerinin geniş alanlara dağılmış olmaları, bunların direnme güçlerini kırarken, kent işçilerinin yoğunlaşmaları bu gücü artırır. Kent sanayilerinde olduğu gibi modern tarımda da, emek üretkenliği ve harekete geçirilen emek miktarındaki artış, bizzat emek-gücünün israfı ve kemirilip tüketilmesi pahasına olur. Üstelik kapitalist tarımdaki her gelişme, yalnız işçiyi soyma sanatında değil, toprağı soyma sanatında da bir ilerlemedir; belli bir zaman için toprağın verimliliğinin artmasındaki her ilerleme, aynı zamanda, bu sonsuz verimlilik kaynağının mahvedilmesine doğru bir ilerle-

medir. Amerika Birleşik Devletleri örneğinde olduğu gibi, bir ülke kalkınmasına ne denli modern sanayi temelinde başlarsa, bu tahrip süreci de o denli hızlı olur. Kapitalist üretim, bu nedenle, teknolojiyi ve çeşitli süreçlerin toplumsal bir bütün içinde bileştirilmesini geliştirir, ancak bunu bütün zenginliğin asıl kaynağını, yani toprağı ve işçiyi kurutarak yapar.

BEŞİNCİ KISIM

MUTLAK VE NİSPİ ARTI-DEĞER ÜRETİMİ

Ondördüncü Bölüm: Mutlak ve Nispî Artı-Değer

Emek sürecinin ortaklaşa karakteri gitgide daha belirgin hale geldikçe, bunun zorunlu sonucu olarak, üretken emek ve bunu sağlayan üretken işçi kavramımız da genişlik kazanmış olur. Üretken biçimde çalışmak için artık el ile çalışmanız da gerekmez, kolektif işçinin bir parçası olmanız, onun yerine getireceği alt işlevlerden bir tanesini yapmanız yeterlidir. Ancak başka bir bakımdan bizim üretken emek kavramımızda bir daralma oluyor. Yalnızca, kapitalist için artı-değer üreten, böylece sermayenin kendisini genişletmesi için çalışan işçi üretkendir. Demek oluyor ki, üretken işçi kavramı, yalnızca, iş ile yararlı etki arasındaki, işçi ile emek ürünü arasındaki bir ilişkiyi anlatmakla kalmıyor, aynı zamanda, tarihsel olarak ortaya çıkan ve işçiye, doğrudan doğruya artı-değer yaratma aracı damgası vuran özgül bir toplumsal üretim ilişkisini de anlatıyor. Bu gelişme süreci içinde, biçimsel boyun eğiş, yerini, emeğin sermayeye gerçek boyun eğişine bırakır.

Bir açıdan, mutlak ve nispî artı-değer arasındaki herhangi bir ayrım, hayalî gibi görünür. Nispî artı-değer, işgününü, işçinin kendi varoluşu için gerekli emek zamanının ötesinde mutlak uzatılmasına zorladığı için mutlaktır. Mutlak artı-değer ise, emeğin üretkenliğinde, gerekli emek zamanını, işgününün ancak bir kısmını oluşturacak biçimde bir gelişme olmasını şart koştuğu için nispîdir. Ama artı-değerin hareket şeklini dikkate aldığımızda, bu özdeşlik görüntüsü kaybolur. Kapitalist üretim tarzı bir kez kurulup genelleşti mi, artı-değer oranında bir yükselmenin söz konusu olduğu durumlarda, mutlak ve nispî artı-değer arasındaki fark kendisini belli eder.

Emek-gücüne değerinin ödendiğini varsayarsak, şu seçenekle karşı karşıya geliriz: emeğin üretkenliği ile normal yoğunluğu belli ise, artı-değer oranı, ancak işgününün fiilen uzatılmasıyla yükseltilebilir; öte yandan, işgününün uzunluğu belli ise, bu yükseliş ancak işgünü oluşturacak kısımların, yani gerekli emek ile artı-emeğin nispî büyüklüklerinde bir değişiklik yapmakla sağlanabilir. Bu değişiklik de, eğer ücretler emek-gücünün değerinin altına düşmüyorsa, ya emeğin üretkenliğinde, ya da yoğunluğunda bir değişme olmasını gerektirir.

Böylece yalnız emeğin tarih boyunca gelişen toplumsal üretkenliği değil, aynı zamanda doğal üretkenliği de, kendisiyle birleştiği sermayenin üretkenliği gibi görünür. Uygun doğal koşullar bize sadece bir olanak sağlar; yoksa ne artı-emeği ne de dolayısıyla artı-değeri ve artı-ürünü hazır durumda bize vermez. Emeğin doğal koşullarındaki farkın sonucu, aynı miktarda emeğin farklı ülkelerde farklı büyüklükteki ihtiyaç kitlesini karşılamasında ve dolayısıyla diğer yönlerden benzer olan koşullar altında gerekli emek zamanının farklı oluşunda görülür. Bu koşullar, artı-emeği yalnızca doğal sınırlar olarak etkiler, yani emeğin başkaları için harcanmaya başlanabileceği noktayı belirler. Sanaideki ilerlemelerle orantılı olarak bu doğal sınırlar geriler.

Onbeşinci Bölüm: Emek-Gücü Fiyatında ve Artı-Değerde Büyüklük Değişimleri

1) Metaların değerleri üzerinden satıldıkları; ve 2) emek-gücünün fiyatının zaman zaman değerinin üzerine yükseldiği, ama hiçbir zaman bunun altına düşmediği varsayımlarına dayanarak, artı-değer ile emek-gücü fiyatının nispi büyüklüklerinin üç şey tarafından belirlendiğini görmüştük; 1) işgünü uzunluğuna ya da emeğin yaygınlık yönünden büyüklüğüne; 2) emeğin normal yoğunluğuna, yoğunluk yönünden büyüklüğüne, yani belli bir sürede belli bir miktarda emek harcanmasına; 3) emeğin üretkenliğine. Çok farklı düzenlemelerin olabileceği açıktır.

Bellibaşlı düzenlemeler şöyledir:

I. İşgünü uzunluğu ile emek yoğunluğu değişmiyor, emeğin üretkenliği değişiyor

II. İşgünü değişmiyor, emeğin üretkenliği değişiyor, emeğin yoğunluğu değişiyor

III. Emeğin üretkenliği ve yoğunluğu değişmiyor, işgünü uzunluğu değişiyor

IV. Emeğin süresinde, üretkenliğinde ve yoğunluğunda aynı anda değişimler oluyor.

Onaltıncı Bölüm: Artı-Değer Oranı İçin Çeşitli Formüller

Artı-değer oranı aşağıdaki formüllerle temsil edilmektedir:

I. artı-değer/değişen sermaye $(a/d) = \text{artı-değer/emek-gücünün değeri} = \text{artı-emek/gerekli emek}$

İlk iki formülün değerler oranı olarak gösterdiği şeyi, üçüncü formül, bu değerlerin üretimleri için harcanan zamanların oranı şeklinde göstermektedir. Biri diğerini tamamlayan bu formüller, tamamen kesin ve doğrudur. Klasik politik ekonomide, aşağıdaki türetilmiş formüllerle karşılaşırız:

II. $\text{artı-emek/işgünü} = \text{artı-değer/ürünün değeri} = \text{artı-ürün/toplam ürün}$

Bir ve aynı oran burada sırayla emek-zamanları, bu emek-zamanlarının cisimleştiği değerler ve içlerinde bu değerleri taşıyan ürünlerin oranları olarak ifade edilmiştir.

Bütün bu II no.lu formüllerde, emeğin gerçek sömürülme derecesi ya da artı-değer oranı yanlış ifade edilmiştir. İşgünü 12 saat olsun. Daha önceki durumlardaki aynı varsayımlarla, emeğin sömürülme derecesi aşağıdaki oranlarla temsil edilir:

$6 \text{ saat artı-emek} / 6 \text{ saat gerekli emek} = 3 \text{ liralık artı-değer} / 3 \text{ liralık değişen sermaye} = \%100$

II'deki formüllerden ise çok daha farklı orantılar elde ederiz,

$6 \text{ saat artı-emek} / 12 \text{ saatlik işgünü} = 3 \text{ liralık artı-değer} / 6 \text{ liralık yaratılan değer} = \%50$

Bu türetilmiş formüller, aslında yalnızca, işgünü ya da üretilen değer in sermaye ile işçi arasında hangi oranda bölüşüldüğünü ifade ederler. Eğer bunlar sermayenin kendi kendisini genişletme derecesinin dolaysız ifadeleri olarak ele alınırsa, şu yanlış yasa geçerli olur: Artı-emek ya da artı-değer hiçbir zaman $\%100$ 'e ulaşamaz. Artı-emek, işgününün ancak bir kısmı olduğu için, ya da artı-değer yaratılan değer in ancak bir kısmı olduğu için, artı-emek işgününden ya da artı-değer yaratılan toplam değerden zorunlu olarak daima daha az olacaktır. Bu nedenle, artı-emek/işgünü ya da artı-değer/yaratılan değer oranı asla $100/100$ sınırına varamayacak, hele hele $100 + x/100$ düzeyine hiç yükselmeyecektir. Ama emeğin gerçek sömürü derecesi olan artı-değer oranı için hiç de böyle değildir. Üçüncü bir formül daha vardır:

III. artı-değer/emek-gücünün değeri = artı-emek/gerekli emek = karşılığı ödenmemiş emek/ karşılığı ödenmiş emek

Karşılığı ödenmemiş emek/karşılığı ödenmiş emek formülüyle, kapitalistin emek-gücüne değil emeğe para ödediği yanlış sonucuna varılması artık mümkün değildir. Kapitalist, emek-gücünün değeri ile fiyatı çakışmakta ise, değerini öder ve bunun karşılığında, canlı emek-gücü üzerinde tasarruf hakkını kazanır. Böylece kapitalist, emek-gücünün fiyatı olarak yatırdığı sermayeye karşılık aynı fiyatta bir ürün elde eder. Artı-emek süresinde, emek-gücünün kullanımı, kapitalist için bir değer yaratır. Emek-gücünün böylece harcanması ona bedavaya malolur. İşte bu bakımdan bu artı-emeğe, karşılığı ödenmemiş emek denilebilir.

Sermaye, demek ki, Adam Smith'in dediği gibi, yalnızca emek üzerinde egemenlik değildir, temelde karşılığı ödenmemiş emek üzerinde egemenliktir. Her türlü artı-değer, sonradan (kâr, faiz, rant gibi) hangi özel biçim altında billurlaşırsa billurlaşsın, özü bakımından, karşılığı ödenmemiş emeğin maddeleşmesidir. Sermayenin kendisini genişletmesinin sırrı, sonunda, başkalarının karşılığı ödenmemiş belirli bir miktarda emeği üzerindeki tasarruf yetkisi olarak kendini açığa vurur.

ALTINCI KISIM

ÜCRETLER

Onyedinci Bölüm: Emek-Gücü Değerinin ya da Fiyatının Ücrete Dönüşmesi

Burjuva toplumunun yüzeyinde, işçinin ücreti, emeğinin fiyatı olarak, belli bir miktarda emek için ödenen belli miktarda para olarak görünür. Pazarda para sahibi ile doğrudan yüzyüze gelen aslında emek değil, emekçidir. Onun sattığı, kendi emek-gücüdür. Onun emeği, fiilen başlar başlamaz, artık, ona ait olmaktan çıkmıştır ve bunun için de bu emeğin şimdi onun tarafından satılması söz konusu olamaz. Emek, değer in özü ve içkin ölçüsüdür, ama kendisinin değeri yoktur.

Ücret-biçimi, işgününün gerekli emek ve artı-emek, karşılığı ödenmiş emek ve ödenmemiş emek diye bölünmesiyle ilgili bütün izleri silip yok eder. Bütün emek, karşılığı ödenmiş emek gibi görünür.

Köle-emeğinde, işgününün, kölenin kendi yaşaması için gerekli geçim araçlarını yerine koyduğu kısmı, yani aslında yalnız kendisi için çalıştığı kısmı bile, efendisi için harcadığı emek olarak görünür. Kölenin bütün emeği, karşılığı ödenmemiş

emek olarak görünür. Ücretli emekte ise, tersine, artı-emek ya da karşılığı ödenmemiş emek bile, karşılığı ödenmiş emek gibi görünür.

Şimdi, kendimizi, 12 saatlik emek karşılığında, diyelim 6 saatlik emeğin ürettiği değer olan 3 lirayı alan bir işçinin yerine koyalım. Onun için, aslında, bu 12 saatlik emek, bu 3 lirayı satın almanın aracıdır. Emek-gücünün değeri, alışageldiği geçim araçlarının değerine bağlı olarak, 3 liradan 4 liraya çıkabilir ya da 3 liradan 2 liraya düşebilir; veya eğer emek-gücünün değeri değişmeden kalıyorsa, fiyatı, değişen arz-talep ilişkileri sonucu 4 liraya çıkabilir ya da 2 liraya düşebilir. Ama daima 12 saatlik emek harcamaktadır. Onun aldığı eşdeğerin miktarındaki her değişme, bu nedenle zorunlu olarak ona, 12 saatlik emeğinin değeri ya da fiyatındaki bir değişme gibi görünür.

Şimdi bir de kapitalisti ele alalım. Kapitalist, elden geldiğince az parayla, elden geldiğince çok emek elde etmek isteyecektir. Bu yüzden, pratikte onu ilgilendiren tek şey, emek-gücünün fiyatıyla, bunun işlevinin yarattığı değer arasındaki farktır. Bir de, ayrıca, her türlü metai elden geldiğince ucuza almaya çalışır ve düpedüz kandırmayı, bir şeyi değerinin altında alıp, bu değer üzerinde satmayı kendine kâr bilir. Bu yüzden de, eğer emeğin değeri diye bir şey gerçekten varsa ve o bu değer karşılığını gerçekten öderse, sermaye diye bir şeyin olamayacağını, parasının sermayeye dönüşmeyeceğini hiçbir zaman göremez.

Onsekizinci Bölüm: Zamana Göre Ücret

Emek-gücünün satışı, belirli bir zaman dönemi için olur. Günlük, haftalık vb. emek-gücü değerinin kendisini ortaya koyduğu dönüşmüş biçim, bu nedenle, zamana göre ücret ve dolaşısıyla da günlük ücrettir vb..

İşçinin, günlük ya da haftalık çalışması karşılığında aldığı para miktarı, onun nominal ya da değere göre hesaplanan ücret

tutarını oluşturur. Ama, işgününün uzunluğuna, yani bir günde sağlanan emek miktarına göre, aynı günlük ya da haftalık ücretin, emeğin birbirinden çok farklı fiyatlarını temsil edebileceği de açıktır. Bunun için zamana göre ücreti de incelerken yine günlük ya da haftalık vb. ücretin toplamı ile emeğin fiyatı arasındaki ayrımı dikkate almamız gerekecektir. Bu duruma göre, bu fiyatı, yani belli bir miktardaki emeğin para değerini nasıl bulacağız?

Emeğin ortalama fiyatı, emek-gücünün günlük ortalama değerinin işgünündeki ortalama saat sayısına bölünmesiyle bulunur. İş saatinin böylece bulunan fiyatı, emeğin fiyatı için ölçü birimi hizmetini görür.

Emeğin fiyatı sürekli düştüğü halde, günlük, haftalık vb. ücretler aynı kalabilir. Tersine, emeğin fiyatı aynı kalsa ve hatta düşse bile, günlük ya da haftalık ücret yükselebilir. Buradan genel bir yasa olarak şu çıkıyor: günlük, haftalık vb. emek miktarı belli ise, günlük ya da haftalık ücret, kendisi de, emek-gücünün değeriyle ya da bunun fiyatıyla değeri arasındaki farkla birlikte değişen emek fiyatına bağlı olur. Öte yandan, emeğin fiyatı belli ise, günlük ya da haftalık ücret, günlük ya da haftalık emek miktarına bağlı olur.

Eğer saat-ücreti, kapitalisti, günlük ya da haftalık ücreti ödemeye zorlayacak şekilde değil de, işçiyi keyfine göre seçtiği saatlerde çalıştırarak ücret ödeyecek şekilde saptanacak olursa, o zaman, kapitalist, işçiyi, saat-ücretinin, emek ücretinin birim ölçüsünün, başlangıçtaki hesaplanmasında esas olarak alınan zamandan daha kısa süre çalıştırabilir.

Kapitalist, şimdi artık, işçiye kendi varlığını sürdürmek için gerekli emek zamanını bırakmaksızın, ondan belli miktarda artı-emek sızdırabilir. Çalışmadaki bütün düzenliliği ortadan kaldıracığı gibi, kendi işine, keyfine ve o andaki çıkarına göre, en korkunç aşırı-çalışma, nispi ya da mutlak iş kesilmesiyle yer

değiştirebilir. “Emeğin normal fiyatını” ödediği bahanesi altında, işçiye karşılığında bir ödemede bulunmaksızın işgününü anormal derecede uzatabilir.

Günlük ya da haftalık ücret artarken emeğin fiyatı nominal olarak aynı kalabilir ve hatta normal düzeyinin altına düşebilir. Emeğin, iş saati başına hesaplanan fiyatı aynı kalırken, işgünün normal süresinin ötesinde uzatılması halinde daima bu durum ortaya çıkar. Bir sanayi kolunda işgünü ne kadar uzunsa ücretlerin o kadar düşük olduğu genellikle bilinen bir gerçektir. Uzun vadede, kapitaliste, işgününi uzatma olanağını veren aynı koşullar, başlangıçta, emeğin fiyatını, artan saatlerin sayısının toplam fiyatını ve dolayısıyla günlük ya da haftalık ücretleri düşürene kadar, nominal olarak düşürme olanağını da verirler ve sonunda bunu yapmak zorunda bırakırlar.

Karşılığı ödenmemiş bu anormal büyüklükteki emek, yani ortalama toplumsal miktarı aşan büyüklükler üzerindeki bu egemenlik, kapitalistlerin kendi aralarında bir rekabet kaynağı halini alır. Metain fiyatının bir kısmı, emeğin fiyatını içerir.

Ondokuzuncu Bölüm: Parça-Başı Ücret

Parça-başı ücret, zamana göre ücretin değişikliğe uğramış biçiminden başka bir şey değildir. Emek, zamana göre ücrette doğrudan doğruya süreyle, parça-başı ücrette ise, belli bir zaman süresinde kendisini cisimleştirdiği ürün miktarıyla ölçülür. Bu nedenle de, bir parçanın değerinin, onda cisimleşen emek zamanı ile değil, tersine, işçinin harcadığı emek zamanının, ürettiği parça sayısı ile ölçülmesi söz konusudur.

Parça-başı ücret, emeğin yoğunluğu için kapitaliste tam bir ölçü sağlar. Ancak daha önce belirlenen ve deneyimlerle saptanan belli bir miktardaki metada somutlaşan emek zamanı, toplumsal gerekli emek zamanı sayılır ve ödeme buna göre yapılır. Emeğin niteliği, burada, işin kendisi tarafından denetlenir. Par-

ça-başı fiyatın tam olarak ödenebilmesi için bu niteliğin ortalama bir yetkinlikte olması gerekir. Parça-başı ücret, bu açıdan, ücret azaltmalarının ve kapitalist aldatmacanın en verimli kaynağı haline gelir.

Burada emeğin niteliği ve yoğunluğu bizzat ücretin biçimi tarafından denetlendiği için, işin ayrıca gözetlenmesi büyük ölçüde gereksiz hale gelmektedir. Parça-başı ücret bu nedenle yukarıda anlatılan modern “ev emeği”nin temelini attığı gibi, hiyerarşik olarak örgütlenen bir sömürü ve zulüm sisteminin de temelini atar. Bu sömürü düzeninin iki temel biçimi vardır: kapitalist ile ücretli emekçi arasına asalakların girmesi ve “emeğin yılın ortasından 18. yüzyılın son üçte-birarafından sömürülmesi,

Emekçinin sermaye tarafından sömürülmesi, burada, emekçinin emekçi tarafından sömürülmesi aracılığıyla uygulanır.

Zamana göre ücrette, birkaç istisna dışında, aynı tür iş için aynı ücret ödendiği halde, parça-başı ücrette, emek zamanının fiyatının belli miktarda ürün ile ölçülmesine karşın, günlük ya da haftalık ücret, işçinin gösterdiği bireysel farklılıklara göre değişir; bazı işçiler belli bir sürede ancak asgari miktarda iş çıkardığı halde, bir başkası ortalamaya ulaşır, bir üçüncüsü ise ortalamanın üstüne çıkar. Bu nedenle, burada, fiilen ele geçen ücret, tek tek işçilerin gösterdikleri hünere, kuvvete, güce, dayanıklılığa vb. bağlı olarak büyük değişimler gösterir.

Kuşkusuz bu durum, sermaye ile ücretli emek arasındaki genel ilişkileri değiştirmez. Öncelikle, bireysel farklılıklar, işyerinde bir bütün olarak birbirlerini dengelerler ve böylece belli bir emek zamanında ortalama miktarda ürün sağlanır ve ödenen toplam ücret, bu özel sanayi kolundaki ortalama ücrettir. İkinci olarak, ücret ile artı-değer arasındaki orantı değişmeden kalır, çünkü her bireysel işçinin sağladığı artı-değer kitlesi, aldığı ücrette tekabül eder. Ama, parça-başı ücretin bireye sağladığı daha geniş hareket alanı, eğilim olarak bir yandan bu bireyselliği ge-

liştirdiği gibi, bu vesileyle işçilerin özgürlük, bağımsızlık ve kendi kendini denetleme duygusunu da geliştirir; öte yandan ise aralarındaki rekabet duygusunu kamçılar. Bu yüzden parça-başı iş, bireysel ücreti ortalamanın üzerine çıkarmakla birlikte, bu ortalamanın kendisini düşürme eğilimini taşır.

Parça-başı ücret, kapitalist üretim tarzı ile en uyumlu ücret şeklidir. Yalnızca gerçek manüfaktür döneminde daha geniş bir uygulama alanı bulur. Modern sanayinin fırtınalı gençlik döneminde, işgününün uzatılmasında ve ücretlerin düşürülmesinde bir kaldıraç olarak kullanılmıştır. Fabrika yasalarının kapsamına giren işyerlerinde, parça-başı ücret genel kural halini alıyordu, çünkü buralarda sermaye, işgününün verimini ancak emeği yoğunlaştırarak artırabiliyordu.

Yirminci Bölüm: Ücretlerdeki Ulusal Farklılıklar

Her ülkede, emeğin belli bir ortalama yoğunluğu vardır; bir metanın üretimi için bu ortalamanın altında bir emek kullanıldığına toplumsal bakımdan gerekli zamandan daha fazlasına gerek duyulacağı için, bu emek, normal nitelikte emek sayılmaz. Belli bir ülkede ancak ulusal ortalamanın üzerindeki bir yoğunluk derecesi, değerin salt çalışma süresi ile ölçülmesini etkiler. Tek tek ülkelerin bütünsel parçalarını oluşturduğu dünya pazarında böyle bir şey söz konusu değildir.

Emeğin ortalama yoğunluğu ülkeden ülkeye değişir; bazısında daha büyük, bazısında daha küçüktür. Bu ulusal ortalamlar, ölçü birimi, evrensel emeğin ortalama birimi olan bir skala meydana getirirler. Bu nedenle daha yoğun bir ulusal emek, daha az yoğun olana göre, aynı sürede, daha çok para ile ifade edilen daha fazla değer üretir.

Paranın nispî değeri, kapitalist üretim tarzının daha fazla gelişmiş olduğu bir ülkede, bu üretim tarzının daha az gelişmiş olduğu bir ülkeye göre, daha az olur. Buradan, nominal ücretlerin,

yani emek-gücünün para ile ifade edilen eşdeğerinin de, birinci ülkede, ikincisine göre daha yüksek olacağı sonucu çıkar; ne var ki, bu, hiçbir zaman, sözü edilen bu yüksekliğin, gerçek ücretler için, yani emekçinin tasarrufuna verilen geçim araçları için de geçerli olduğunu kanıtlamaz.

YEDİNCİ KISIM

SERMAYE BİRİKİMİ

Bir para tutarının, üretim araçlarına ve emek-gücüne dönüş-türülmesi, sermaye olarak işlev görecektir bir değeri miktarının atacağı ilk adımdır. Bu dönüştürülme işlemi, pazarda, dolaşım alanı içinde olur. İkinci adım, üretim süreci, üretim araçları, değeri kendilerini meydana getiren öğelerin değerini aşan ve bu nedenle de, başlangıçta yatırılan sermaye ile birlikte bir artı-değeri de içeren metallara dönüşür dönüşmez tamamlanır. Bu metalların da hemen dolaşıma sokulması gerekir. Bunların satılması, değerilerinin para olarak gerçekleşmesi, bu paranın tekrar sermayeye dönüşmesi ve bu hareketin durmadan yenilenmesi gerekir. Bu hareket, sermayenin dolaşımını oluşturur.

Yirmibirinci Bölüm: Basit Yeniden Üretim

Bir toplum tüketmekten nasıl vazgeçemezse, üretmekten de öyle vazgeçemez. Bunun için her toplumsal üretim süreci, aynı zamanda, bir yeniden üretim sürecidir.

Üretim koşulları, aynı zamanda, yeniden üretimin de koşullarıdır. Üretim, biçim olarak kapitalist ise, yeniden üretim de öyledir. Birincisinde, nasıl ki, emek süreci sermayenin kendisini

genişletmesi yolunda bir araçtan başka bir şey değilse, ikinci-
sinde de, yatırılan değeri sermaye olarak yeniden üretmenin
aracından başka bir şey değildir. Ekonomik olarak kapitalist
yaftası bir insana ancak, parası devamlı bir şekilde sermaye ola-
rak iş gördüğü için yapışır.

Basit yeniden üretim, üretim sürecinin, eski ölçekte, salt bir
yinelenmesidir.

Yatırılan sermayenin devresel artışı ya da işlemdeki serma-
yenin devresel meyvesi olarak artı-değer, sermayeden doğan bir
gelir şeklini alır.

Yatırılan sermayenin değeri, yılda tüketilen artı-değere bö-
lünürse, başlangıçta yatırılan sermayenin kapitalist tarafından
tamamen tüketilmiş ve ortadan kalkmış olacağı yılların, ya da
yeni-
den üretim dönemlerinin sayısı elde edilir. Aradan belli sa-
yıda yıl geçtikten sonra, o zaman sahip olduğu sermaye değeri,
o yıllar boyunca elde ettiği artı-değer toplamına ve tükettiği top-
lam değer ise başlangıçtaki sermayesine eşittir.

Salt üretim sürecinin sürekliliği, bir başka deyişle, basit ye-
niden üretim, eninde sonunda ve zorunlu olarak, her sermayeyi,
birikmiş sermayeye ya da sermayeleştirilmiş artı-değere çevirir.
Bu sermaye, başlangıçta, onu kullanan kimsenin kişisel emeği
ile elde edilmiş bile olsa, er geç, eşdeğeri verilmeksizin elde
edilmiş bir değer, başkalarının, parada ya da başka bir metada
maddeleşen karşılığı ödenmemiş emeği halini alır.

Başlangıçta yalnızca bir kalkış noktası olan bu şey, salt süre-
cin sürekliliği ile, basit yeniden üretim ile, kapitalist üretimin
durmadan yenilenen ve yinelenen kendine özgü bir sonucu ha-
lini alır. Bir yandan üretim süreci durmaksızın maddi serveti
sermayeye, kapitalist için daha fazla servet ve zevk yaratma
aracına çevirirken, öte yandan işçi, sürece girerken ne ise çıkar-
ken de odur: bir servet kaynağıdır, ama bu serveti kendisinin
yapacak tüm araçlardan yoksundur. İşçi durup dinlenmeden

maddî nesnel zenginlik üretir, ama sermaye biçiminde, kendisine egemen olan ve onu sömüren yabancı bir güç biçiminde; ve kapitalist de sürekli emek-gücü üretir, ama yalnızca onlarda ve onlar aracılığıyla gerçekleştirilebilecek nesnelerden ayrılmış olarak, öznel bir zenginlik kaynağı biçiminde; kısacası o emekçiyi üretir, ama ücretli emekçi olarak.

İşçinin tüketimi iki yönlüdür. Üretim sırasında, emeğiyle üretim araçlarını tüketir ve bunları, yatırılan sermayeden daha değerli ürünlere dönüştürür. Bu, onun üretici tüketimidir. Öte yandan, işçi, emek-gücü için kendisine ödenen parayı geçim araçlarına çevirir: bu da onun bireysel tüketimidir. Üretken tüketim ile bireysel tüketim, birbirinden tamamen ayrıdır. İlkinde işçi, sermayenin devindirici gücü olarak iş görür ve kapitaliste aittir. İkincisinde kendisine aittir ve üretim sürecinin dışında kendi gerekli yaşamsal işlevlerini yerine getirir. Birincinin sonucu ile kapitalist yaşar, ikincininki ile işçi.

Kapitalist, sermayesinin bir kısmını emek-gücüne çevirmekle, tüm sermayesinin değerini artırır. Bir taşla iki kuş birden vurmaktadır. Yalnız işçiden aldığından değil, işçiye verdiğiinden de kâr sağlamaktadır. Sermaye, gerekli tüketim maddelerine dönüşmekte ve bunların tüketimi ile işçinin kasları, sinirleri, kemikleri ve beyni yeniden üretilmekte ve yeni işçiler üretilmektedir.

İşçi sınıfının bireysel tüketimi, bu yüzden, kapitalist için vazgeçilmez bir üretim aracı olan şeyin, yani işçinin kendisinin üretimi ve yeniden üretimidir. İşçi sınıfının yaşamaya devam etmesi ve yeniden üretilmesi, sermayenin yeniden üretilmesinin her zaman için zorunlu bir koşuludur. Kapitalist işçinin bireysel tüketiminden yalnız bu sınıfın devamı için gerekli olan kısmını üretken tüketim saymakta, ve bunun dışında kalan ve işçinin kendi keyfi için yaptığı tüketimi ise üretken olmayan tüketim olarak kabul etmektedir. Aslında, işçinin bireysel tüketimi, ken-

disi yönünden üretken olmayan bir tüketimdir, çünkü bu, yalnızca ihtiyaç içindeki bir bireyi yeniden üretmektedir; oysa bu, kapitalist ve devlet için üretken bir tüketimdir, çünkü bu, onların servetini yaratan gücü üretmektedir.

Bu nedenle, toplumsal açıdan bakıldığında, işçi sınıfı, emek sürecine doğrudan doğruya katılmadığı zaman bile, tıpkı sıradan emek araçları gibi sermayenin bir eklentisidir. Bireysel tüketimi bile, belli sınırlar içinde, üretim sürecinde salt bir etmendir. Romalı köle prangaya vurulurdu, ücretli emekçi, sahibine, görünmeyen iplerle bağlıdır. İşçi sınıfının yeniden üretimi, bir kuşaktan diğerine aktarılan bir hüner birikimini de birlikte getirir.

Kapitalist üretim, bu yüzden, emek-gücü ile emek araçları arasındaki ayrılığı yeniden üretir. Ve böylece de, işçinin sömürülmesi koşullarını yeniden üretir ve sürdürür. İşçiyi, durmadan, yaşaması için emek-gücünü satmaya zorlamakta, ve kapitaliste, daha da zenginleşmesi için bu emek-gücünü satın alma olanağını hazırlamaktadır. Kapitalist ile işçinin pazarda, satıcı ve alıcı olarak karşı karşıya gelmeleri artık bir tesadüf olmaktan çıkmıştır. İşçiyi durmadan kendi emek-gücünün satıcısı olarak pazara gerisin geriye fırlatan ve kendi ürününü, başka birisinin onun şahsını satın alabilmesini sağlayan bir araç haline dönüştüren şey bu sürecin kendisidir. Gerçekte işçi, daha kendisini sermayeye satmadan önce, sermayeye aittir. İşçinin kendisini devresel sürelerle satması, efendi değiştirmesi ve emek-gücünün pazar fiyatındaki dalgalanmalar, onun ekonomik köleliğini hem yaratan ve hem de gözlerden saklayan nedenler olmuştur.

Demek oluyor ki, kapitalist üretim, birbirine bağlı, sürekli bir süreç, yani bir yeniden üretim süreci olması nedeniyle, yalnızca meta ve artı-değer üretmekle kalmaz, aynı zamanda, bir yanda kapitalist, öte yanda ücretli emekçi olmak üzere, kapitalist ilişkiyi de üretir ve yeniden üretir.

Yirmiikinci Bölüm: Artı-Değerin Sermayeye Dönüşmesi

Artı-değerin sermaye olarak kullanılmasına, yeniden sermayeye dönüştürülmesine, sermaye birikimi denir.

Birikim için, artı-ürünün bir kısmının sermayeye dönüştürülmesi zorunluluğu vardır. Bir mucize olmaksızın, biz, sermayeye, ancak, emek sürecinde kullanılabilen malları (yani üretim araçlarını) ve geçim araçlarını çevirebiliriz. Bu durumda, yıllık artı-emeğin bir kısmının, ilâve üretim ve geçim araçlarının üretimine uygulanmış olması gerekir; bu ilâve miktar, yatırılan sermayenin yerine konabilmesi için bu şeylerden gerekli olan miktarın üzerinde ve ötesinde bir miktardır. Tek kelimeyle, artı-değer, ancak, değerini temsil ettiği artı-ürün, yeni sermayenin maddî öğelerini zaten oluşturduğu içindir ki, sermayeye dönüştürülebilir. Bu öğelere sermaye olarak fiilen iş gördürebilmek için kapitalist sınıfın ek emeğe ihtiyacı vardır. Eğer çalıştırılmakta olan işçilerin sömürülmesi, yoğunluğuna ya da genişliğine artırılmıyorsa, ek emek-güçlerinin bulunması zorunludur. Bunun için, kapitalist üretim mekanizması daha önceden işçi sınıfını ücrete bağlı bir sınıf haline getirmiş ve eline geçecek ücretin yalnız kendi yaşamını sürdürmesine değil, çoğalmasına da yetecek kadar olmasını sağlamıştır. Sermaye için yapılacak tek şey, bu ek emek-gücünü fazla üretim araçları ile birleştirmektir; böylece artı-değerin sermayeye dönüştürülmesi tamamlanmış olur.

Eski öyküdür bu: İbrahim'den İshak oldu, İshak'tan Yakup oldu ve bu böyle sürdü gitti. Başlangıçtaki 10.000 sterlinlik sermaye, sermayeleşen 2000 sterlinlik artı-değer getirir. 2000 sterlinlik yeni sermaye, 400 sterlinlik bir artı-değer getirir ve bu da sermayeleşir, ikinci bir ek sermayeye dönüşür ve o da 80 sterlinlik bir artı-değer daha üretir. Ve top yuvarlanır gider.

Başlangıçta, bize, mülkiyet hakkı, insanın kendi emeğine dayanıyormuş gibi gözüküyordu. En azından, ancak eşit haklara sahip meta sahipleri karşı karşıya geldikleri için ve bir kimse, ancak kendi metainden feragat etmek yoluyla başkalarının metaini sahip olabileceği ve bu metaların yerine emek konabileceği için, böylesine bir varsayım gerekliydi. Şimdi ise mülkiyet, kapitalist yönünden, başkalarına ait karşılığı ödemiş emek ya da ürüne elkoyma hakkına, emekçi yönünden de, kendi ürüne sahip çıkmanın olanaksızlığına dönüşmüş bulunuyor. Mülkiyetin emekten ayrılması, sanki bunların özdeşliğinden doğan bir yasanın zorunlu sonucu halini alıyor.

Basit yeniden üretimde bile, kaynağı ne olursa olsun bütün sermayenin, birikmiş sermayeye, sermayeleşmiş artı-değere dönüştüğünü görmüştük. Doğrudan doğruya birikmiş sermaye ile, yani ister biriktirenin, ister başkalarının elinde çalıştırılan, sermayeleşen artı-değer ya da artı-ürün ile karşılaştırıldığında, başlangıçta yatırılan bütün sermaye, üretim seli içinde, gittikçe yok olan bir miktar (matematik diliyle, *magnitudo evanescens*) haline gelir. Bunun bir kısmı kapitalist tarafından gelir olarak tüketilir, diğer kısmı ise sermaye olarak işe koşulur, biriktirilir. Artı-değerin kitlesi belli ise, bunlardan biri ne kadar büyükse, diğeri o kadar küçük olur. Bu kısımlar arasındaki oran, birikimin büyüklüğünü belirler. Ama bu bölünmeyi ancak, artı-değerin sahibi olan kapitalist yapar. Bu, onun bileceği iştir. Kişileşmiş sermaye olma dışında kapitalistin tarihsel bir değeri olmadığı gibi, var olma hakkına da sahip değildir.

Kapitalist, yalnızca kişileşmiş sermaye olarak saygıya değerdir. Bu haliyle, bir cimrinin, salt servet olduğu için servete tapma tutkusunu paylaşır. Bizzat değeri genişletme işine kendisini büyük bir tutkuyla kaptıran kapitalist, insanoğlunu üretim için üretmeye insafsızca zorlar; böylece o, toplumdaki üretken güçlerin gelişmesini zorlar, daha yüksek bir toplum şeklinin

gerçek temelini atabilecek tek şey olan maddî koşulları yaratır. Biriktirmek, toplumsal zenginlik âlemini ele geçirmek, sömürdüğü insanların kitlesini artırmak ve böylece kapitalistin dolaysız ve dolaylı egemenliğini genişletmek demektir.

Kapitalist üretimin tarihsel şafağında –sonradan olma her kapitalist, kişi olarak bu tarihsel aşamadan geçmek zorundadır– tamah ve zenginleşme hırsı, egemen tutkulardır. Ancak, kapitalist üretimin ilerlemesi yalnız bir zevkler dünyası yaratmakla kalmaz, spekülasyon ve kredi sistemi ile, binlerce çabuk zenginleşme kaynağını da ortaya çıkartır. Belli bir gelişme aşamasına ulaşıldığında, aynı zamanda bir servet gösterisi ve dolayısıyla itibar kaynağı olan ve alışlagelen derecede bir israf, “talihsiz” kapitalist için bir iş zorunluluğu halini alır. Lüks, sermayenin temsil masrafları arasına katılır. Her ne kadar, bu nedenle, kapitalistin israfı, hiçbir zaman eliaçık feodal beyin israfındaki iyi niyetli özelliği taşımadığı, tersine, bunun ardında en pis cinsten tamahkârlık ve en açgözlü hesap-kitap yattığı halde, biri diğerini engellemeksizin, harcamaları birikimiyle birlikte büyür.

Artı-değerin sermaye ve gelire bölünmesinden bağımsız olarak, birikimin miktarını belirleyen koşullar şunlardır: emekgücünün sömürü derecesi, emeğin üretkenliği, kullanılan sermaye ile tüketilen sermaye arasındaki farkın büyümesi, yatırılan sermayenin büyüklüğü. Başlıca iki servet yaratıcısını, emekgücünü ve toprağı kendisiyle birleştiren sermaye, kendi birikiminin öğelerini, kendi büyüklüğünün koyduğu, ya da içinde varolduğu ve halihazırda üretilmiş bulunan üretim araçlarının değeri ve kitlesinin koyduğu görünüşteki sınırların ötesinde çoğaltma olanağını veren bir genişleme gücü kazanır.

Sermaye birikiminde önemli bir etmen, toplumsal emeğin üretkenlik derecesidir. Emeğin üretici gücündeki gelişme, üretim sürecine daha önce girmiş bulunan başlangıç sermayesi üzerinde de tepkide bulunur. Eski sermaye, daha üretken biçimde

yeniden üretilmiş olur. Uygulanan her geliştirilmiş yöntem, yeni sermaye ve kullanılmakta olan eski sermaye üzerinde hemen hemen aynı zamanda etki yapar. Kimya alanındaki her ilerleme, yalnız yararlı maddelerin sayılarını artırmakla ve zaten bilinmekte olanların da kullanım alanlarını çoğaltıp, böylece sermayedeki büyüme ile birlikte onun yatırım alanını genişletmekle kalmaz, aynı zamanda, üretim ve tüketim artıklarının da tekrar yeniden üretim sürecine sokulması yollarını öğreterek, önceden sermaye yatırımı gerektirmeksizin, sermayeye yeni malzemeler kazandırır. Salt emek-gücünün gerilimindeki yükselme sonucu doğal zenginliklerin daha fazla sömürülmesi gibi, bilim ve teknoloji de, fiilen işlemekte olan sermayeye, verili büyüklüğünden bağımsız olarak yeni bir genişleme gücü kazandırır. Bunlar, aynı zamanda, başlangıçta yatırılan sermayenin yenilenme aşamasına ulaşan kısmı üzerinde de tepkide bulunurlar. Bu kısım, yeni bir biçime geçerken, eski haliyle kullanılıp tüketildiği sırada meydana gelen toplumsal gelişmeyi, karşılığında hiçbir şey ödemeksizin kendi bünyesine katar. Dolayısıyla, kendi üretim araçlarının üretkenliği, genişliği ve değerindeki artışla birlikte, emek, yepyeni bir biçim içinde sermaye-değeri daima arttırmayı sürdürür ve ebedileştirir. Emeğin bu doğal gücü, sanki sermayenin içkin bir özelliğiymiş gibi görünür.

Yirmiüçüncü Bölüm: Kapitalist Birikimin Genel Yasası

Sermayenin bileşimi, ikili bir anlamda anlaşılmalıdır. Değer yönünden bu bileşim, sermayenin, değişmeyen sermaye ve değişen sermaye olarak bölünme oranı ile belirlenir. Üretim süreci içindeki işlevleri nedeniyle maddî açıdan bakıldığında her sermaye, üretim araçları ile canlı emek-gücüne bölünür. Ben, bunların ilkine, sermayenin değer bileşimi, ikincisine teknik bileşimi diyorum. Bu ikisi arasında sıkı bir bağıntı vardır. Bunu an-

latmak için sermayenin değer bileşimine, bunun, sermayenin teknik bileşimi tarafından belirlenmesi ve bu bileşimdeki değişimleri yansıtmaları açısından, sermayenin organik bileşimi diyorum.

Belli bir üretim koluna yatırılan pek çok bireysel sermayeler, birbirleriyle şu ya da bu derece farklı bileşime sahiptirler. Bunların bireysel bileşimlerinin ortalaması, bu üretim kolundaki toplam sermayenin bileşimini verir. Son olarak, bütün üretim kollarında bu ortalamaların ortalaması, bir ülkenin toplam toplumsal sermayesinin bileşimini verir ve biz, aşağıdaki incelemede, yalnız bununla ilgileneceğiz.

Sermayenin büyümesi, değişen ögesinin büyümesini birlikte getirir. Artı-değerin ek sermayeye çevrilen bir kısmının daima değişen sermayeye ya da ek emek fonuna yeniden dönüştürülmesi gerekir. Belirli bir üretim araçları kitlesinin harekete geçirilmesi için daima aynı miktarda emek-gücü gerekiyorsa, bu durumda, emeğe duyulan talep ile emekçilerin geçim fonlarının, sermaye ile aynı oranda artacağı ve sermayenin artış hızı ne kadar fazla olursa, bu artışın da o kadar hızlı olacağı açıktır. Biriken sermayenin ihtiyacı, emek-gücündeki ya da emekçi sayısındaki artıştan fazla olabilir; emekçiye duyulan talep, emek arzını aşabilir ve bu nedenle ücretler yükselebilir.

Tıpkı basit yeniden üretimin sermaye ilişkisinin kendisini, yani bir yanda kapitalistlerin diğer yanda ücretli işçilerin bulunduğu ilişkiyi sürekli olarak yeniden üretmesi gibi, gittikçe büyüyen bir ölçekte yeniden üretim, yani birikim de, büyüyen bir ölçekte sermaye ilişkisini, bir kutupta daha çok kapitalisti ya da daha büyük kapitalistleri, öteki kutupta da daha çok ücretli işçiyi yeniden üretir. Sermayenin kendisini genişletmesi için sermaye ile durmadan kaynaşmak zorunda kalan ve sermayeden kopup ayrılması olanaksız bulunan, sermayeye köleliği, yalnızca, kendisini sattığı bireysel kapitalistlerin başka başka olmalara

rıyla gözlerden saklanan bu emek-gücü kitlesinin yeniden üretimi, aslında sermayenin kendisinin yeniden üretiminin temel bir yönüdür. Bu yüzden sermaye birikimi, proletaryanın çoğalması demektir.

Emekçiler için en elverişli olan birikim koşulları altında emekçilerin sermayeye bağımlılık ilişkileri, dayanılabilir bir biçim alır. Kendi artı-ürünlerinin büyük bir kısmı, daima artarak ve sürekli olarak ek sermayeye dönüşerek, ödeme aracı şeklinde kendilerine geri dönmekte ve böylece zevk alanlarını genişletmektedirler; giysi, ev eşyası vb. gibi tüketim fonlarına bazı ekler yapabilmektedirler ve küçük bir yedek fon parası ayırbilmektedirler. Fakat daha iyi giysiler ile yiyecekler, daha iyi muamele ve efendisi tarafından bağışlanmış daha büyük bir mülk köle için sömürüyü ne kadar az ortadan kaldırıyorsa, ücretli işçinin sömürüsünü de o kadar az ortadan kaldırır. Sermaye birikimi sonucu emeğin fiyatındaki bir yükselme, gerçekte, ücretli işçinin kendisi için dövmüş olduğu altın zincirin uzunluğunda ve ağırlığındaki bir gevşemedir.

Makine kullanımı ile daha büyük kitlede hammadde ve yardımcı öge emek sürecine girer. İşte bu, emeğin üretkenliğindeki artışın sonucudur. Öte yandan, kullanılan makineler, yük hayvanları, yapay gübreler, boşaltma boruları vb., emeğin üretkenliğindeki artışın koşuludur. Binalarda biraraya getirilmiş üretim araçları, fırınlar, ulaştırma araçları vb. için de durum böyledir. Ama, koşul ya da sonuç olsun, kendileriyle birleştirilen emek-gücüne oranla, üretim araçları kitlesindeki artış, emeğin üretkenliğindeki artışın bir ifadesidir. Emeğin üretkenliğindeki artış, kendini, harekete geçirdiği üretim araçları kitlesine oranla, emeğin kitlesinde bir küçülme ya da nesnel etmene oranla emek sürecinin öznel etmeninde bir eksilme ile belli eder.

Sermayenin teknik bileşimindeki bu değişme, üretim araçları kitlesindeki bu büyüme, bunları canlandıran emek-gücü kitlesi

ile karşılaştırıldığında, sermayenin değişmeyen kısmının değişen kısmı aleyhinde gösterdiği bir artışla, sermayenin değer bileşiminde tekrar yansır. Sermayenin değişmeyen kısmının değişen kısmına oranla giderek artması yasası, ister farklı ekonomik dönemleri, ister aynı dönemdeki farklı ulusları inceleyelim, meta fiyatlarının karşılaştırmalı tahlilleri ile her adımda doğrulanır. Yalnızca üretim araçlarının değerini ya da tüketilen sermayenin değişmeyen kısmını temsil eden fiyat ögesinin nispi büyüklüğü, birikimin ilerlemesi ile doğru orantılı; emeğe ücretini ödeyen (sermayenin değişen kısmı) öteki fiyat ögesinin nispi büyüklüğü ise birikimin ilerlemesi ile ters orantılıdır.

Bununla birlikte, sermayenin, değişmeyen kısmına oranla değişen kısmındaki bu azalma, ya da sermayenin değer bileşimindeki bu değişme, sermayenin maddî ögelerinin bileşimindeki değişikliği ancak yaklaşık olarak gösterir. Emeğin üretkenliğindeki artışla, sadece tüketilen üretim araçlarının kitlesi büyümekle kalmaz, bunların kitlesine oranla değerleri de azalır. Bunun için, bunların değerleri mutlak olarak yükselir, ama bu, kitleleri ile orantılı değildir. Değişmeyen sermaye ile değişen sermaye arasındaki farkın artışı, bu nedenle, sermayenin değişmeyen kısmının dönüştürüldüğü üretim araçları kitlesi ile değişen kısmının dönüştürüldüğü emek-gücü kitlesi arasındaki farktan çok daha azdır. İlkindeki fark, ikincisindeki farkla birlikte artar, ama bu artışın derecesi daha küçüktür. Fakat birikimin ilerlemesi, eğer sermayenin değişen kısmının nispi büyüklüğünü azaltıyorsa, bu hiçbir şekilde onun mutlak büyüklüğünde bir yükselme olasılığını dışlamaz.

Her bireysel sermaye, üretim araçlarının büyük ya da küçük bir yoğunlaşması olup, emrinde buna tekabül eden büyük ya da küçük bir emek-ordusu vardır. Her birikim, yeni bir birikimin aracı olur. Sermaye olarak iş gören servetin kitlesindeki artışla birlikte yükselen birikim, bu servetin bireysel kapitalistlerin

elinde yoğunlaşmasını artırır ve böylece, büyük ölçekli üretimin ve kapitalist üretime özgü yöntemlerin temelini genişletir. Birçok bireysel sermayenin büyümesi, toplumsal sermayenin büyümesi sonucunu verir. Diğer koşullar aynı kalmak üzere, bireysel sermayeler ve bunlarla birlikte üretim araçlarının yoğunlaşması, toplam toplumsal sermayenin parçaları olmaları oranında artar.

Böylece birikim, bir yandan, üretim araçlarının ve emek üzerindeki egemenliğin gitgide artan yoğunlaşması olarak görünür, öte yandan da birçok bireysel sermayenin birbirlerini itmesi olarak ortaya çıkar. Toplam toplumsal sermayenin böyle birçok bireysel sermayeye bölünmesi ya da parçaların birbirini itmesi, bunların birbirlerini çekmesi şeklinde mukabele görür. Bu sonuncu hareket, birikimle özdeş olan, üretim araçlarının basit yoğunlaşması demek değildir. Bu, daha önce oluşmuş bulunan sermayelerin yoğunlaşması, bireysel bağımsızlıklarına son verilmesi, kapitalistin kapitalist tarafından mülksüzleştirilmesi, birçok küçük sermayenin, birkaç büyük sermayeye dönüştürülmesidir. Bu süreci daha önceki süreçten ayıran şey, onun yalnızca halen var olan ve işlemekte olan sermayenin dağılımında bir değişiklik öngörüyor olması, faaliyet alanının da, bu nedenle, toplumsal servetin mutlak büyüklüğüyle, birikimin mutlak sınırlarıyla sınırlı olmamasıdır. Başka yerlerde birçok kapitalistin elinden çıkan sermayeler, burada, tek bir elde büyük bir kitle halinde toplanır. İşte bu, birikim ve yoğunlaşmadan farklı olarak, gerçek anlamda merkezileşmedir.

Merkezileşme, sanayici kapitalistlere, iş alanlarının boyutlarını genişletme olanağını sağlayarak, birikim işini tamamlar. Merkezileşme, ister şiddete dayalı ilhak yöntemleri ile gerçekleştirilsin ya da isterse anonim şirketler meydana getirmek gibi pürüzsüz bir yoldan sağlanmış olsun, ekonomik sonuç aynı olur: alışlagelen yöntemlerle yürütülen yalıtık üretim süreçleri-

nin, giderek, toplumsal bakımdan birleştirilmiş ve bilimsel olarak yönetilen üretim süreçlerine dönüştürülmesi.

Merkezileşme yoluyla bir gecede biraraya toplanıveren sermaye kitleleri, tıpkı diğer sermayeler gibi, ama daha büyük bir hızla kendilerini yeniden üretir ve çoğaltırlar ve böylece toplumsal birikimin yeni ve güçlü kaldıraçları halini alırlar. Ek sermayeler çoğunlukla yeni buluşları ve keşifleri ya da genel olarak sanayi alanındaki iyileştirmeleri sömürme aracı olarak kullanılır. Ama zamanla, eski sermaye de, tepeden tırnağa yenilenme noktasına ulaşarak deri değiştirir ve diğerleri gibi daha yetkin bir teknik biçim içerisinde yeniden doğar; bu şekliyle, artık, daha az bir emekle daha büyük miktarda makine ve hammadde hâlinde harekete geçirilmesi mümkün olacaktır. Bunun zorunlu sonucu olarak, emek talebindeki mutlak azalma, bu yenilenme sürecinden geçen sermayelerin, merkezileşme hareketi vasıtasıyla kitleler halinde birikmesi ölçüsünde fazla olur.

İşçi nüfusu, kendi yarattığı sermaye birikimi ile birlikte, kendisini nispî ölçüde fazlalık haline getiren araçları da üretmiş olur; ve o, bunu, daima artan boyutlarda yapar. Bu, kapitalist üretim tarzına özgü bir nüfus yasasıdır.

İşçi artı-nüfus, birikimin ya da kapitalist temele dayanan zenginliğin gelişmesinin zorunlu bir ürünü olduğu gibi, tersine olarak, kapitalist birikimin kaldırıcı ve hatta bu üretim tarzının varlık koşulu halini de alır. Bu artı-nüfus, her an el altında bulunan yedek bir sanayi ordusu oluşturur ve bu ordu, tıpkı bütün masrafları sermaye tarafından karşılanarak beslenen bir ordu gibi, tümüyle sermayeye aittir. Fiili nüfus artışının sınırlarından bağımsız olarak bu artı-nüfus, kendisini genişleten sermayenin değişen ihtiyaçlarını karşılamak üzere, daima sömürülmeye hazır bir insan malzemesi kitlesi yaratır.

Modern sanayinin izlediği karakteristik yol, yani ortalama canlılık dönemleri, yüksek yoğunlukta üretim, bunalım ve du-

raklamadan oluşan (daha küçük dalgalanmalarla kesilen) on yıllık çevrim, artı-nüfustan oluşan yedek sanayi ordusunun durmadan meydana gelmesine, bunun az ya da çok ölçüde emilmesine ve tekrar meydana gelmesine dayanır. Ayrıca sınaî çevrimlerin çeşitli evreleri de artı-nüfusu asker toparcasına toplar ve onun yeniden üretiminin en enerjik öğelerinden birisi halini alır. Modern sanayinin bütün hareket şekli, işçi nüfusun bir kısmını, sürekli olarak, işsiz ya da yarı-işsiz insanlar haline getirmeye dayanır.

İşçilerin serbestleştirilmesi birikimin ilerlemesiyle birlikte ortaya çıkan ve bu ilerlemeyle hız kazanan üretim sürecindeki teknik devrimlerden ve buna tekabül eden, sermayenin değişmeyen kısmına oranla değişen kısmındaki azalmadan daha büyük bir hızla devam etmektedir. Üretim araçları, büyüklük ve etki güçleri bakımından artarken, daha az işçi çalıştırma araçları haline geldikleri gibi, bu durum, bir de, emeğin üretkenliğindeki artış oranında, sermayenin emek arzını, işçi talebinden daha büyük bir hızla yükseltmesi gerçeğiyle değişikliğe uğratılır. Bir yandan, işçi sınıfının çalışan kesiminin aşırı çalışması yedek ordunun saflarını şişirirken, öte yandan da bu yedek ordunun rekabet yoluyla çalışanlar üzerindeki artan baskısı, bunları, aşırı çalışmaya boyun eğmek ve sermayenin diktası altına girmek zorunda bırakır. İşçi sınıfının bir kesiminin aşırı çalışmasıyla diğer kesiminin zorunlu bir işsizliğe mahkûm edilmesi ve bunun tersi, bireysel kapitalistleri zenginleştirmenin bir aracı halini aldığı gibi, aynı zamanda yedek sanayi ordusu üretimini, toplumsal birikimin ilerlemesine tekabül edecek ölçüde hızlandırır.

Bir bütün olarak alındığında, genel ücret hareketleri, tümüyle yedek sanayi ordusunun genişleme ve daralmasıyla düzenlenir ve bunlar da gene sınaî çevrimin devresel değişmelerine tekabül eder. Ücret hareketleri, bu nedenle, işçi nüfusun mutlak sayısındaki değişmelerle belirlenmeyip, işçi sınıfının faal ve ye-

dek işçi ordusuna bölünmesini gösteren değişen oranlarla, nispî artı-nüfus miktarındaki artış ve azalmayla, bazen emilen, bazen serbest bırakılan işçi miktarıyla belirlenir.

Yedek sanayi ordusu, duraklama ve ortalama refah dönemlerinde faal emek ordusunu baskı altında tutar, aşırı üretim ve coşkunculuk dönemlerinde bu faal ordunun isteklerini dizginler. İşte bu nedenle, nispî artı-nüfus, emeğin arz ve talep yasanının üzerinde döndüğü eksendir. Nispî artı-nüfus, bu yasanın işleyiş sahasını, sömürü faaliyetine ve sermayenin egemenliğine mutlak şekilde uyan sınırlar içerisinde tutar ve sermayenin despotluğunu tamamlar.

Nispî artı-nüfus, olası her biçimde mevcuttur. Her işçi, yarı ya da tam işsiz olduğu zaman buraya aittir. Sınai çevrimin değişen evrelerinin zorladığı, bunalım sırasında şiddetli, durgun zamanlarda tekrar kronik bir durum alan büyük devresel biçimler dikkate alınmazsa, nispî artı-nüfusun daima üç biçimi vardır: akışkan, saklı ve durgun.

Modern sanayi merkezlerinde, işçiler, üretimin boyutlarına göre daima azalan oranda olmakla birlikte, bütünüyle alındığında çalışanların sayıları artacak şekilde büyük kitleler halinde bazen işten uzaklaştırılır, bazen de işe alınırlar. Burada artı-nüfus akışkan biçimdedir.

Ayrıca, emek-gücünün sermaye tarafından tüketilmesi o kadar hızlıdır ki, işçi, yaşamının daha yarısında iken aşağı yukarı bütün ömrünü tüketmiş gibidir. En kısa ömre, tam da modern sanayi işçileri arasında rastlıyoruz. İşçi kuşaklarının hızlı yenilenmesi bunun sonucudur.

Kapitalist üretim, tarıma el atar atmaz ve bu alanı ele geçirdiği ölçüde, tarımda kullanılan sermaye birikimi ilerlemekle birlikte, tarım işçisine duyulan talep mutlak olarak azalır ve bu işten uzaklaştırma olayı tarım-dışı alanlarda olduğu gibi daha büyük bir işe almayla telafi edilmeksizin olur. Tarımsal nüfusun

bir kısmı işte bunun için sürekli olarak kent ya da manüfaktür proletaryasına dönüşmenin eşiğinde durur. Bu nispi artı-nüfus kaynağı böylece devamlı akış halindedir. Ama kentlere doğru olan bu sürekli akış, kırın kendisinde daimî bir saklı artı-nüfus bulunmasını öngörür. Tarım işçisinin ücreti bu nedenle asgariye indirgenmiş durumdadır ve bir ayağı daima sefalet batağına saplanmış haldedir.

Nispi artı-nüfusun üçüncü kategorisi, durgun artı-nüfus, faal emek-ordusunun bir kesimini oluşturmakla birlikte, bir işte çalışmaları son derece düzensizlik gösterir. Yaşam koşulları, işçi sınıfının ortalama normal düzeyinin altına düşer. Bu artı-nüfus, büyük sanayi ile tarımdan ve, özellikle, elzanaatının yerini manüfaktüre, manüfaktürün makineye bıraktığı, çökmekte olan sanayi kollarından gelen, fazlalık halindeki kuvvetlerle beslenir. Ama aynı zamanda, işçi sınıfının genel artışında diğer ögelere göre daha büyük bir orana sahip olan ve bu sınıf içinde kendi kendini üreten ve sürdüren bir öge oluşturur. Yalnız doğum ve ölümlerin sayıları değil, ailelerin mutlak büyüklükleri de ücretlerin yüksekliği ve dolayısıyla farklı işçi kategorilerinin kullanabilecekleri geçim araçları miktarıyla ters orantılıdır. Kapitalist toplumun bu yasası, yabanılara saçma gelebilir. Bu yasa, insanın aklına, bireysel olarak zayıf ve sürekli izlenip avlanan hayvanların sınırsız şekilde üremelerini getiriyor.

Nispi artı-nüfusun en dipteki tortusu, son olarak, sefalet alanında bulunur. Serseriler, suçlular, orospular, tek sözcükle lümpen proletarya dışında, bu toplum katmanı üç kategoriye kapsar. İlk olarak, çalışabilecek durumda olanlar. İkincisi, yetim ve öksüz çocuklarla fakir fukara çocuklardır. Üçüncüsü, ahlâk düşkünleri, zavallılar, çalışamayacak durumda olanlar, sakatlar, hastalar, dullar vb.. Yoksulluk, faal emek-ordusunun hastanesi, yedek sanayi ordusunun safrasıdır.

Toplumsal servet, işleyen sermaye, bunun büyüme derecesi

ve enerjisi, ve dolayısıyla proletaryanın mutlak kitlesi ve emeğinin üretkenliği ne kadar büyük olursa, yedek sanayi ordusu da o kadar büyük olur. Sermayenin genişleme gücü ile emrindeki emek-gücünün gelişmesi de aynı nedenlere bağlıdır. Bunun için, yedek sanayi ordusunun nispî büyüklüğü, servetin potansiyel enerjisi ile birlikte artar. Ama bu yedek ordunun faal orduya oranı ne kadar büyükse, sefaleti, çalışma sırasında katlandığı ıstırapla ters orantılı olan toplam artı-nüfusun kitlesi de o kadar büyük olur. Son olarak, işçi sınıfının düşkünler tabakası ile yedek sanayi ordusu ne kadar yoğun olursa, resmi yoksulluk da o kadar yaygın olur. Bu, kapitalist birikimin mutlak genel yasasıdır.

Bundan da şu sonuç çıkar ki, sermaye biriktikçe, aldığı ücret ister yüksek ister düşük olsun, işçinin kısmeti daha da beter olacaktır. Son olarak, nispî artı-nüfusu ya da yedek sanayi ordusunu birikimin büyüklüğü ve enerjisi ile daima dengeli durumda tutan yasa, işçiyi sermayeye, Vulcan'ın Prometheus'u kayalara mıhlamasından daha sağlam olarak perçinler. Sermaye birikimine tekabül eden bir sefalet birikimi yaratır. Bu yüzden, bir kutupta servet birikimi, aynı zamanda diğer kutupta, sefaletin, yorgunluk ve bezginliğin, köleliğin, cehaletin, zalimliğin, zihinsel yozlaşmanın birikimidir.

SEKİZİNCİ KISIM

SÖZDE İLKEİ BİRİKİM

Yirmidördüncü Bölüm: İlkeİ Birikimin Sırrı

Paranın sermayeye nasıl dönüştüğünü, sermaye aracılığı ile nasıl artı-değer üretildiğini ve artı-değerden nasıl daha fazla sermaye meydana getirildiğini görmüş bulunuyoruz. Ama sermaye birikimi, artı-değerin varlığını; artı-değer, kapitalist üretimi; kapitalist üretim ise, meta üreticilerinin ellerinde daha önceden oldukça büyük bir sermaye ve emek-gücü kitlesinin bulunmasını öngörür. Buradaki hareketin bütünü, bu yüzden bir kısır döngü gibi görünür ve bundan ancak kapitalist birikimden önce, bu üretim tarzının sonucu değil, başlangıç noktasını oluşturan bir ilkeİ birikimin bulunduğunu kabul etmekle kurtulmak mümkündür. Politik ekonomide, bu ilkeİ birikim, aşağı yukarı teolojide ilk günahın oynadığı rolü oynar. Adem Baba elmayı ısırmıştır ve insanoğlu günaha bulanmıştır.

Kapitalist sistemin yolunu temizleyen süreç, emekçinin elinden üretim araçlarının sahipliğini alan süreçten başkası olamaz; bu süreç, bir yandan toplumsal geçim araçlarını sermayeye dönüştürür, öte yandan doğrudan üreticileri ücretli emekçilere dö-

nüştürür. İlkel birikim denilen şey, bu nedenle, üreticiyi üretim araçlarından ayıran tarihsel süreçten başka bir şey değildir. İlkel olarak görünür, çünkü sermayenin ve buna tekabül eden üretim tarzının tarih-öncesi aşamasını oluşturur.

Kapitalist toplumun ekonomik yapısı, feodal toplumun ekonomik yapısından doğup gelişmiştir. Bu ikinci toplumun çözülmesiyle birincinin öğeleri serbest kalmıştır. Doğrudan üretici, emekçi, ancak toprağa bağlı bulunmaktan, bir başkasına köle, serf ya da bağımlı olmaktan çıktıktan sonra, kendisi üzerinde tasarrufta bulunabilir. Metainı, satabileceği bir pazarın bulunduğu her yere götürebilen özgür bir emek-gücü satıcısı halini alabilmesi için, ayrıca, lonca düzeninden, bunların çıraklar ve kalfalar için koyduğu kurallardan, çalışma yönetmeliklerinin kısıtlamalarından da kurtulması gerekiyordu. Demek oluyor ki, üreticiyi ücretli işçi haline getiren tarihsel hareket, bir yandan bunların serflikten ve loncaların prangalarından kurtulmaları olarak görünür; ve işte, burjuva tarihçilerimiz için, işin yalnız bu yanı söz konusudur. Ama öte yandan, bu yeni özgürleşmiş kimseler, sahip oldukları bütün üretim araçları ve eski feodal düzenlemelerin sağladığı her türlü güvence ellerinden alındıktan sonra, ancak kendi kendilerinin satıcısı haline gelmişlerdir. Ve onların mülksüzleştirilmesini anlatan bu öykü, insanlık tarihine, kandan ve ateşten harflerle yazılmıştır.

Sanayi kapitalistleri, bu yeni kudret sahipleri, yalnız elzanaatının lonca ustalarını değil, servet kaynaklarını ellerinde bulunduran feodal beyleri de yerlerinden etmek zorundaydılar. Bu bakımdan, toplumsal gücü ele geçirmeleri, hem feodal beyliğe ve isyan ettirici ayrıcalıklarına, hem de loncalara ve onların üretimin serbestçe gelişmesi ve insanın insan tarafından serbestçe sömürülmesine getirdiği kısıtlamalara karşı verilmiş muzaffer bir savaşın meyvesi gibi gözükür. Bununla birlikte, chevaliers d'industrie [sanayi şövalyeleri], ancak, onların tü-

müyle masum olduğu olaylardan yararlanarak, kılıç şövalyelerinin ayaklarını kaydırmayı başarmışlardır.

Hem ücretli emekçiyi hem kapitalisti doğuran gelişmenin başlangıç noktası, emekçinin kulluğuydu. İlerleme, bu kulluğun biçiminde bir değişmedir, feodal sömürünün kapitalist sömürüye dönüşmesidir. Bu gidişi anlamak için, çok gerilere dönmemiz gerekmez. Kapitalist üretimin ilk başlangıcına, daha 14. ya da 15. yüzyılda, dağınık olarak bazı Akdeniz kentlerinde rastlamamıza karşın, kapitalist dönemin başlangıcı, 16. yüzyıldır.

İkel birikimin tarihinde, bütün devrimler, kapitalist sınıfın oluşması yolunda kaldıraç görevi gören çılgır açıcı devrimlerdir; ama her şeyden çok, büyük insan yığınlarının birdenbire ve zorla geçim araçlarından kopartılarak, özgür ve “bağlantısız” proleterler olarak emek pazarına fırlatılıp atıldığı anlar önem taşır.

Tarımsal üreticilerin, köylülerin mülksüzleştirilmeleri, topraktan ayrılmaları, bütün bu sürecin temelidir. Bu mülksüzleştirmenin tarihi, farklı ülkelerde farklı görünüm alır ve farklı dönemlerde farklı sıralar izleyen farklı evrelerden geçer. Yalnızca İngiltere’de klasik biçimde görülür.

Kapitalist üretim tarzının temelini atan devrimin ilk perdesi, 15. yüzyılın son otuz yılı ile 16. yüzyılın ilk on yılında oynandı. Feodal maiyetin çözülmesiyle, emek pazarına serbest bir proletarya yığını sürülmüş oldu. Büyük feodal beyler, köylüleri, tıpkı kendileri gibi feodal haklara sahip bulundukları topraklardan zorla söküp atarak ve ortak topraklara elkoyarak, çok daha fazla proletarya yarattılar. Flaman yünlü manüfaktürünün hızla gelişmesi ve bu yüzden İngiltere’de yün fiyatlarının yükselmesi, bu kovmalara doğrudan itilim veren şeydi. Bu yüzden, ekilebilir toprakların koyun otlığı haline getirilmesi bunların sloganıydı.

Halkın zorla mülksüzleştirilmesi süreci, 16. yüzyılda, Reformasyon ve kilise mallarının yağmalanması ile yeni ve korkunç bir itilim kazandı. Kilisenin mülkü, kadim toprak mül-

kiyeti ilişkilerinin dinsel dayanağını oluşturunuyordu. Bunun yıkılmasıyla, bu koşulların ayakta tutulması artık olanaksız hale geliyordu.

Stuartların restorasyonundan sonra, toprak sahipleri, Kıta Avrupası'nın her yerinde, herhangi yasal bir formalite olmaksızın, bir gasp hareketini kitabına uydurarak gerçekleştirdiler. Feodal toprak ayrıcalığını kaldırdılar, yani bunun devlete olan bütün yükümlülüklerinden kurtuldular; köylülere ve diğer halk kitlelerine yüklenen vergilerle devletin "zararını telâfi ettiler"; yalnızca feodal bir hakka sahip bulundukları mülkler üzerinde modern özel mülkiyet haklarını korudular ve son olarak, İngiliz tarım emekçileri üzerinde tıpkı Tatar Boris Godunov'un fermanlarının Rus köylüsü üzerinde yaptığı etkiye eş bir etki yaratan iskân yasalarını çıkarttılar.

"Glorious Revolution" ("Şanlı Devrim"), Orange Prensi William ile birlikte, iktidara, toprakbeylerini ve artı-değere elkoyan kapitalistleri getirdi. Bunlar, devlet toprakları üzerinde şimdiye kadar daha mütevazı bir şekilde uygulanan hırsızlığı büyük yağmalar biçimine sokarak, yeni çağı resmen açmış oldular. Bu mülkler, ona buna dağıtıldı, gülünç fiyatlarla satıldı ya da düpedüz gasp edilerek özel mülklere katıldı. Bütün bunlar en ufak bir yasal formalite gözetilmeksizin yapıldı. Böyle hileyle ele geçirilen krallık toprakları İngiliz oligarşisinin bugünkü görkemli malikânelerinin temelini oluşturur.

Tarımsal nüfusun topraktan tümüyle yoksun bırakılmasının son süreci, clearing of estates (mülklerin temizlenmesi) denilen, bu mülklerin üzerlerindeki insanların kovulması hareketidir. İngilizlerin uyguladığı ve buraya kadar incelenen bütün yöntemler, bu "temizlik"te doruğuna ulaşmıştır. İskoçya'da, Alman prenslikleri büyüklüğünde bölgeler uygulama konusu olmuştur. Koyun otlaklarının bir kısmı geyik parkları haline getirilmiştir.

Kilise mallarının yağmalanması, devlet mülkünün hileli yol-

lardan ele geçirilmesi, ortak toprakların çalınması, feodal ve klan emlakının gasp edilerek, pervasız bir terör havası içinde modern özel mülkiyet haline getirilmesi, ilkel birikimin birçok sevimli yöntemlerinden bazılarıydı. Kapitalist tarım için gerekli alan ele geçirilmiş, toprak sermayenin bir parçası haline getirilmiş ve kent sanayileri için gerekli, “özgür” ve yasadışı proletarya arzı yaratılmıştı.

Feodal maiyetin çözülmesiyle ve halkın topraktan zorla uzaklaştırılmasıyla yaratılmış olan proletarya, bu “özgür” proletarya, doğmakta olan manüfaktürler tarafından aynı hızla emilemiyordu. Öte yandan, alışageldikleri yaşam tarzından birdenbire kopartılan bu insanlar, yeni durumlarının gerektirdiği disipline aynı hızla kendilerini uyduramazlardı. Bunlar, kısmen de eğilimlerinden dolayı, ama çoğu zaman koşulların baskısıyla, *en masse* [kitleler halinde], dilenci, hırsız, serseri haline geldiler. Bunun sonucunda, 15. yüzyılın sonuyla 16. yüzyıl boyunca bütün Batı Avrupa’da serseriliğe karşı kanlı yasalar çıkartıldı. Önce zorla toprakları ellerinden alınan, evlerinden atılan ve işsiz-güçsüz serseriler haline getirilen tarımsal nüfus, işte böyle kırbaçlanarak, damgalanarak, berbat yasalar yoluyla işkence edilerek, ücret sisteminin gerektirdiği disipline sokuldular.

Ücretli emekçiler sınıfı, o sırada ve onu izleyen yüzyılda, nüfusun ancak çok küçük bir kısmını oluşturmuyordu ve taşrada bağımsız küçük köylü mülk sahipleri, kentlerde lonca düzeni ile güçlü bir şekilde korunuyordu. Değişen sermaye, değişmeyen sermayeye büyük ölçüde ağır basıyordu. Bu nedenle, ücretli emeğe duyulan talep, her sermaye birikimi ile hızla ilerliyor, oysa ücretli emek arzı daha ağır gidiyordu. Sonradan, kapitalist birikim fonuna dönüşen ulusal ürünün büyük bir kısmı, o sırada hâlâ emekçinin tüketim fonuna giriyordu.

Ücretli emek ile ilgili yasal kurallar (daha baştan beri emekçinin sömürülmesini amaçlamış ve geliştikçe de hep ona karşı

düşmanca bir tutum içinde olmuştur), İngiltere’de 1349 yılında III. Edward zamanında *Statute of Labourers* ile başlamıştır. Fransa’da 1350 tarihinde Kral John adına yayımlanan buyruk da bunun benzeridir. Yasada belirlenenin üzerinde ücret ödenmesi hapis cezasıyla yasaklanmıştı, fakat yüksek ücret alanlar, ödeyenlerden daha şiddetli şekilde cezalandırılıyordu.

1360 tarihli bir yasa, cezaları daha da artırmıştı. Emekçiler arasındaki birleşmeler, 14. yüzyıldan başlayarak, sendikalara karşı çıkartılan yasaların yürürlükten kaldırıldığı 1825 yılına kadar ağır bir suç sayılmıştır. İşçi sendikalarına (trade-unions) karşı barbarca yasalar, proletaryanın tehdit edici tutumu karşısında 1825’te kaldırıldı. Bunlar, gene de bütünüyle temizlenemedi. Eski yasanın bazı güzel parçaları 1859’a kadar sürdü. Devrimin ilk fırtınalı döneminde Fransız burjuvazisi, işçilerin elinden daha yeni kavuştukları demek kurma hakkını geri alma cesaretini buldu. 14 Haziran 1791 tarihli bir kararname ile, işçiler arasında kurulabilecek her türlü derneğin, “özgürlüğe ve insan hakları bildirisine karşı girişilmiş bir fiil” olduğu, 500 livre para cezası ve bir yıl süreyle yurttaşlık haklarından yoksun bırakma ile cezalandırılacağı ilan edilmiştir. Sermaye ile emek arasındaki mücadeleyi, devlet zoruyla, sermayeyi rahatsız etmeyecek sınırlar içinde tutmayı amaç edinen bu yasa, pek çok devrim ve hanedan değişikliğinden daha uzun ömürlü olmuştur. Terör Dönemi bile buna el sürmedi.

Bununla birlikte, çiftçilerin doğuşu söz konusu olduğunda, yüzyıllarca süren bu yavaş oluşumu, deyim yerindeyse ancak el yordamıyla izleyebiliriz. İlk çiftçi örneği, kendisi de serf olan çiftlik kâhyasıydı. Durumu, eski Roma *villicus*’una benziyordu. Çok geçmeden bir yarıcı, yarı-çiftçi halini aldı. Tarımsal sermayenin bir kısmını o koyuyor, diğer kısmını ise toprakbeyi koyuyordu. Elde edilen ürünü sözleşme gereğince belirlenen oranlarda paylaşıyorlardı. Bu şekil İngiltere’de hızla ortadan kalk-

miş ve yerini, sermayeyi kendisi yatıran ve bunu ücretli emekçi çalıştırarak çoğaltan, artı-ürünün bir kısmını para ya da aynı olarak toprakbeyine kira olarak ödeyen gerçek çiftçi almıştır. 16. yüzyılda buna çok önemli bir unsur eklenmiştir. Tarımsal ürün fiyatlarındaki sürekli artış, fazladan hiçbir çaba harcamaksızın çiftçinin para-sermayesini çoğaltıyor, oysa ödediği kira (paranın eski değeri üzerinden hesaplandığı için) aslında küçülmüş bulunuyordu. Böylece bu çiftçiler, hem emekçiler hem de toprakbeyleri aleyhine zenginleştiler.

Tarımsal nüfusun bir kısmının mülksüzleştirilmesi ve yerlerinden atılması, sanayi sermayesi için, yalnızca emekçileri, bunların geçim araçlarını ve emek maddesini serbest hale getirmekle kalmayıp, bir iç pazar da yaratmıştır.

Daha önce geçim araçlarını ve hammaddeyi köylü ailesi üretiyor ve büyük ölçüde de kendileri tüketiyorlardı. Şimdi bu hammaddeler ve geçim araçları, meta halini almıştır. Tek tük zanaatçıların şimdiye kadar kendi hesabına çalışan küçük üreticiler içerisinde buldukları çok dağınık müşteriler, şimdi, sanayi sermayesinin sağladığı tek bir büyük pazar içerisinde biraraya gelmişlerdir. Böylece, kendi kendilerine yeterli köylülerin mülksüzleştirilmesi ve üretim araçlarından ayrılması ile, kırsal ev sanayiinin yok edilmesi, manüfaktürle tarımın birbirinden ayrılması süreci elele gitmiş oluyor.

Sanayici kapitalistin doğuşu, çiftçininki gibi tedrici bir yol izlememiştir. Kuşkusuz, pek çok küçük lonca ustası, daha da fazla bağımsız küçük zanaatçı ve hatta ücretli emekçi, küçük kapitalist haline gelmiş ve (ücretli emeği, gitgide artan ölçüde sömürerek ve dolayısıyla birikim sağlayarak) tam kapitalist olup çıkmışlardır. Ne var ki, bu yöntemin salyangoz adımları, 15. yüzyılın sonundaki büyük keşiflerin yarattığı yeni dünya pazarının ticari gereklerine hiç de uygun düşmüyordu. Ortaçağ, çok farklı ekonomik toplumsal formasyonlar içinde olgunlaşan

iki sermaye şeklini miras bırakmıştı; tefeci sermaye ve tüccar sermayesi.

Para-sermayenin sanayi sermayesine dönüşmesi, kırdan feodal hukuk düzeni, kentlerde lonca örgütleri ile önlenmişti. Bu engeller, feodal toplumun çözülmesi, kırsal nüfusun mülksüzleştirilmesi ve kısmen topraklarından atılması ile ortadan kalkmıştır. Yeni manüfaktürler, limanlarda ya da eski belediyelerin ve bunların lonca düzeninin denetiminden uzak iç kesimlerde kurulmuştur.

Amerika'da altın ve gümüşün bulunması, yerli halkın kökünün kazınması, köleleştirilmesi ve madenlere gömülmesi, Doğu Hint Adalarının ele geçirilmeye ve yağmalanmaya başlanması, Afrika'nın kara-deri ticaretinin av alanı haline getirilmesi, kapitalist üretim çağının pembe renkli şafak işaretleriydi. Bu gelişmeler ilkel birikimin bellibaşlı momentleriydi. Bunu, Avrupalı ulusların, savaş alanı bütün yerküre olan ticaret savaşı izler. Bu savaş, Hollanda'nın İspanya'ya karşı başkaldırmasıyla başlar, İngiltere'de Jakobenlere karşı savaşta dev boyutlara ulaşır ve Çin'e vs. karşı afyon savaşları ile hâlâ sürer gider. İlkel birikimin farklı momentleri, şimdi aşağı yukarı bir tarih sırasıyla, özellikle İspanya, Portekiz, Hollanda, Fransa ve İngiltere üzerinde dağılmış bulunuyor. Bunlar 17. yüzyılın sonunda, İngiltere'de, sömürgeleri, kamu borçlarını, modern vergi ve himaye sistemlerini kapsayan sistematik bir bileşime ulaşırlar.

Bu yöntemler, bazen, örneğin sömürge sisteminde olduğu gibi kaba kuvvete dayanırlar. Ama hepsi de, feodal üretim tarzının kapitalist tarza dönüşüm sürecini yapay bir biçimde hızlandırmak ve bu geçişi kısaltmak için, devlet gücünü, toplumun bu yoğunlaşmış ve örgütlü kuvvetini kullanırlar. Zor, yeni bir topluma gebe her eski toplumun ebesidir. Zor, kendisi, bir ekonomik güçtür.

Hristiyanlık konusunda uzman W. Howitt, Hristiyan sö-

mürgecilik sistemi hakkında şöyle diyor: “Hristiyan denilen bu soyun, dünyanın dörtbir yanında boyundurukları altına alabildikleri halklara karşı gösterdikleri vahşet ve zulmün bir benzerine, hiçbir çağda, ne kadar yabanıl, ne kadar kaba, ne kadar merhametsiz ve utanmaz olursa olsun, başka hiçbir soyda rastlanamaz.” Hollanda sömürge yönetiminin tarihi –Hollanda 17. yüzyılın başta gelen kapitalist ulusuydu– “en görülmemiş türden ihanetlerin, rüşvetlerin, kırımların ve bayağılıkların tarihidir”.

İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, herkesin bildiği gibi, Hindistan’ın politik yönetiminin yanı sıra, çay ticaretinin bütün tekeli ni, genel olarak Çin’le olan ticareti ve Avrupa ile yapılan mal taşıma tekeli ni de ele geçirmişti. Ama Hindistan ile adalar arasındaki kıyı ticareti ve Hindistan’ın iç ticareti, şirketin yüksek memurlarının tekelinde idi. Tuz, afyon, Hint biberi ve diğer ticaret mallarının tekel i, bitmez tükenmez servet kaynağıydı. Fiyatları bu memurların kendileri saptıyor ve zavallı Hintlileri diledikleri gibi soyuyorlardı. Genel vali de bu özel ticarete katılıyordu. Büyük servetler bir gün içinde mantar gibi yerden bitiyor, ilkel birikim tek kuruş yatırmaksızın sürüp gidiyordu. Yerlilere karşı en korkunç davranılan yerler, doğal olarak, Batı Hint Adaları gibi yalnız ihracata yönelmiş plantasyon sömürgeleri ile, Meksika ve Hindistan gibi yağma alanı haline getirilen zengin ve nüfusu kalabalık ülkelerdi. Ama gerçek anlamıyla sömürge olan ülkelerde bile, ilkel birikimin Hristiyanca niteliği kendini ortaya koymaktan geri kalmıyordu. Protestanlığın o asık yüzlü virtüözlüğü, New England’lı Püritenler, 1703 yılında çıkardıkları bir meclis kararıyla, her kızıl derili kafa derisi ve tutsak edilen her kızıl derili için 40 sterlin ödül koydular. 1720’de kafa derisi başına ödül 100 sterline yükseldi. 1744’te Massachusetts-Bay, belli bir kabileyi isyancı ilân edince, şu fiyatlar uygulandı: 12 yaş ve üstü erkek kafa derileri 100 sterlin

(yeni para), erkek tutsak 105 sterlin, kadın ve çocuk tutsak 50 sterlin, kadın ve çocuk kafa derisi 50 sterlin. Birkaç on yıl sonra sömürge sistemi, bu geçen sürede isyankârca alışkanlıklar edinmiş dindar hacıbabaların oğullarından öcünü aldı. İngiliz kışkırtması ve parasıyla, bunlar, kızılderi baltaları altında can verdiler. Britanya Parlamentosu, vahşi av tazılarını ve kafa derisi yüzmeyi “Tanrının ve doğanın kendilerine ihsan ettiği araçlar” olarak ilân etti.

Sömürge sistemi, ticaret ile deniz ulaşımını bir fidelik gibi besleyip olgunlaştırdı. Luther’in “tekelci şirketleri”, sermaye yoğunlaşması için güçlü araçlardı. Sömürgeler, tomurcuklanan manüfaktürler için pazar ve pazar üzerindeki tekel aracılığıyla da artan bir birikim sağladı. Avrupa dışında düpedüz talan, köleleştirme ve cinayet yoluyla ele geçirilen servet, anayurda taşınarak sermayeye çevrildi. Sömürge sistemini ilk kez tam olarak geliştiren Hollanda, daha 1648 yılında ticari kudretinin tepe noktasında bulunuyordu. 1648 yılında Hollanda halkı, diğer Avrupa halklarının tümünden daha yoksuldu, daha fazla çalışıyordu ve daha zalim bir baskı altındaydı.

Köklerini daha Ortaçağda Cenova ve Venedik’te bulduğumuz kamu kredisi, yani devlet borçları sistemi, genel olarak manüfaktür dönemi sırasında Avrupa’yı sardı. Deniz ticareti ve ticaret savaşları ile birlikte sömürge sistemi, bunun için itici bir güç hizmetini gördü. Böylece de ilk kez Hollanda’da kök saldı. Kamu borçları, yani devletin yabancılaşması –bu devlet ister despotik, ister meşrutiyet, ister cumhuriyet olsun– kapitalist çağa damgasını vurdu. Sözde ulusal zenginliğin modern halkların ortak mülkiyetine gerçekten yazılan tek kısmı, bunların devlet borçlarıdır. Kamusal borçlanma, ilkel birikimin en güçlü kaldırıcılarından birisi halini alır. Bir büyücü değneğin dokunması gibi, kısır paraya üreme gücü kazandırır ve onu sermayeye çevirir; ve bunu, sanayide ve hatta tefecilikte kullanıldığında bile

kaçınılmaz olan zahmet ve tehlikelerle karşı karşıya bırakmaksızın yapar.

Devlet borçları ile birlikte, çoğu kez ilkel birikim kaynaklarından birini gizleyen uluslararası bir kredi sistemi doğdu. Böylece, Venedik soygun sisteminin kötülükleri, Venedik'in çöküşü sırasında büyük paralar ihraç ettiği Hollanda'nın sermaye servetinin gizli temellerinden birini oluşturmuştur. Hollanda ile İngiltere arasında da böyle olmuştur. 18. yüzyılın başında Hollanda manüfaktürleri çok geride kalmıştı. Hollanda, ticarete ve sanayide ağırlığı olan bir ülke olmaktan çıkmıştı. Bu nedenle, 1701-1776 yılları arasında, özellikle büyük rakibi İngiltere başta olmak üzere dışarıya büyük miktarlarda sermaye ikraz etmek, yaptığı başlıca işlerden biri olmuştu. Bugün de, İngiltere ile Amerika arasında aynı şey olmaktadır. Himaye sistemi, fabrikatör imal etmeye, bağımsız emekçileri mülksüzleştirmeye, ulusal üretim ve geçim araçlarını sermayeleştirmeye, Ortaçağa özgü üretim tarzından modern üretim tarzına geçiş dönemini zorla kısaltmaya yarayan yapay bir araçtı. Avrupa devletleri, bu buluşun patenti için birbirlerine girdiler ve bir kez artı-değer avcılarının hizmetine girince, dolaylı yoldan koruyucu gümrükler, dolaysız yoldan ihraç primleri ile yalnız kendi halklarını bu amaca kurban etmekle kalmadılar. Burada ilkel sanayi sermayesi, kısmen doğrudan devlet hazinesinden geliyordu.

Sömürge sistemi, kamu borçları, ağır vergiler, himaye, ticari savaşlar vb., gerçek manüfaktür döneminin bu çocukları, modern sanayinin çocukluk çağı boyunca dev gibi büyüdüler. Masum insanların uğradıkları büyük katliam, bu sanayinin doğuşunun habercisiydi. Bugün, Birleşik Devletler'de doğum belgesi olmaksızın ortaya çıkan sermayenin büyük bölümü, daha dün İngiltere'de sermayeleştirilmiş çocuk kanı idi.

"Londra, Birmingham ve başka yerlerdeki çeşitli kilise ıslahevlerinden 7 ilâ 13-14 yaşları arasında on binlerce küçük ve

çaresiz yaratık kuzeye gönderildi. Âdete göre çırağını giydirmek, beslemek ve bir ‘çırak yurdu’nda barındırmak ustaya düşüyordu, çalışmaları izlemek için bir gözcü konuyordu: çocukları elden geldiğince çok çalıştırmak onun çıkarınyaydı, çünkü alacağı para, bunlardan sağlanan işle orantılıydı. Bunun sonucu, kuşkusuz, zulüm ve şiddetti. ... Manüfaktür bölgelerinin çoğunda ve özellikle korkarım benim memleketimde [Lancashire] fabrika patronlarına terk edilmiş bu masum ve kimsesiz yaratıklara yürek parçalayıcı zulümler yapılıyordu; aşırı çalıştırma yüzünden ölecek hale geliyorlar ... dayak yiyorlar, zincire vuruluyorlar ve son derece geliştirilmiş en dehşet verici yöntemlerle işkenceye tâbi tutuluyorlardı; ... çoğu zaman dayak süresince bir deri bir kemik aç bırakılıyorlar ... hatta bazen ... intihara bile sürükleniyorlardı. ... Derbyshire’ın, Nottinghamshire’ın ve Lancashire’ın herkesin gözünden uzak, güzel ve romantik vadileri, korkunç işkence ve çoğu zaman cinayet yuvaları haline gelmişti. Fabrikatörlerin kârları muazzamdı, ama bu, onların doymak bilmez iştahlarını kamçulamaktan başka bir işe yaramıyordu; ve bu yüzden fabrikatörler hiçbir sınır tanımayan kârlarını güvenceye alacak bir yola başvurdular; ‘gece çalışması’ denilen bir yöntem uygulanmaya başlanmıştı; bütün gün çalışan bir grup işçinin yerine gene bütün gece çalışacak başka bir grup hazır tutuluyor; gecelerin daha yeni kalktıkları yataklara gündüzcüler giriyor, gündüzcülerin kalktıkları yataklara ise gececiler. Lancashire’de yatakların hiç soğutulmaması ortak bir gelenektir.”

Sermayenin ilkel birikimi, yani tarihsel doğuşu nasıl olmuştur? İlkel birikim, köleler ve serflerin derhal ücretli emekçiye dönüşmeleri ve böylece salt bir biçim değişikliği şeklinde değilse, ancak, doğrudan üreticilerin mülksüzleştirilmeleri, yani sahibinin emeğine dayanan özel mülkiyetin çözülüp yok olması anlamına gelir. Bu üretim tarzı, toprağın parçalara bölünmesini,

diğer üretim araçlarının dağılmış olmasını öngörür. Bu üretim araçlarının yoğunlaşmasını dışladığı gibi, her ayrı üretim süreci içindeki elbirliğini, işbölümünü, toplum tarafından doğa kuvvetlerinin denetim altına alınmasını ve üretken biçimde kullanılmasını ve toplumsal üretken güçlerin serbestçe gelişmesini de dışlar. Gelişmesinin belli bir aşamasında, çözülüp dağılmasına yol açacak maddî öğeleri de yaratmış olur. O andan başlayarak, toplumun bağrında yepyeni güçler ve tutkular filiz verir, ama eski toplum düzeni bunları engeller ve baskı altına alır. Bu düzenin yok edilmesi gerekir ve yok edilir. Bunun yok edilmesi, yani bireylerin malı olan dağınık üretim araçlarının toplumsal olarak yoğunlaştırılmış üretim araçları haline, pek çok insanın cüce mülkiyetinin birkaç kişinin dev mülkiyeti haline dönüştürülmesi, büyük halk yığınlarının topraktan, geçim araçlarından ve emek araçlarından yoksun hale getirilmesi; halk yığınlarının bu korkunç ve ıstıraplı mülksüzleştirilmesi işlemi, sermayenin tarihinin başlangıcını oluşturur. Bu, bir dizi zor yöntemlerini içerir ve biz bunlardan yalnızca, ilkel sermaye birikimi yöntemi olarak çığır açıcı olan bazılarını gözden geçirmiş bulunuyoruz. Doğrudan üreticilerin mülksüzleştirilmeleri, acımasız bir vahşetle ve en bayağı, en rezil, en küçültücü, en çirkin tutkuların dürtüsü altında gerçekleştirilmiştir. Yalıtık, bağımsız emekçi bireyin, deyim yerindeyse kendi emek koşullarıyla kaynaşmasına dayanan özel mülkiyetin yerini, itibari olarak özgür emeğin sömürülmesine; öbürlerinin, yani ücretli emeğin sömürülmesine dayanan kapitalist özel mülkiyet alır.

Bu dönüşüm süreci eski toplumu tepeden tırnağa yeterince çözer çözmez, emekçiler proletaryaya ve onlara ait emek araçları sermayeye çevrilir çevrilmez, kapitalist üretim tarzı, kendi ayakları üzerinde duracak hale gelir gelmez, emeğin daha fazla toplumsallaşması, toprak ile diğer üretim araçlarının toplumsal olarak sömürülen ve dolayısıyla ortak üretim araçları haline da-

ha fazla dönüştürülmesi ve özel mülk sahiplerinin daha fazla mülksüzleştirilmeleri yeni bir biçim alır. Şimdi mülksüzleştirilecek olan kişi, artık, kendi hesabına çalışan emekçi değil, birçok emekçiyi sömüren kapitalisttir.

Bu mülksüzleştirme, kapitalist üretimin kendi içinde taşıdığı yasaların işlemesiyle, sermayenin merkezileşmesiyle gerçekleşir. Bir kapitalist, daima birçoklarının başını yer. Emek sürecinin, gitgide boyutları büyüyen kooperatif şekli, bilimin bilinçli teknik uygulaması, toprağın yöntemli bir biçimde işlenmesi, emek araçlarının ancak ortaklaşa kullanılabilir emek araçlarına dönüştürülmesi, bütün emek araçlarının bileşik toplumsal emeğin üretim araçları olarak kullanılmasıyla sağlanan tasarruf, bütün insanların dünya pazarı ağına sokulması ve böylelikle kapitalist rejimin uluslararası karakteri, bu merkezileşmeyle ya da birçok kapitalistin birkaç kapitalist tarafından mülksüzleştirilmesiyle elele gider. Bu dönüşüm sürecinin bütün avantajlarını gasp eden ve tekellerine alan büyük sermaye sahiplerinin sayılarındaki sürekli azalmayla birlikte, sefalet, baskı, kölelik, soysuzlaşma, sömürü de alabildiğine artar; ama gene bununla birlikte, sayıları sürekli artan, kapitalist üretim sürecinin kendi mekanizması ile eğitilen, birleştirilen ve örgütlenen işçi sınıfının başkaldırısı da büyür. Sermaye tekeli, kendisiyle birlikte ve kendi altında fışkırıp boy atan üretim tarzının ayakbağı olur. Üretim araçlarının merkezileşmesi ve emeğin toplumsallaşması, en sonunda, bunların kapitalist kabuklarıyla bağdaşamadıkları bir noktaya ulaşır. Bu kabuk parçalanır. Kapitalist özel mülkiyetin matem çanı çalar. Mülksüzleştirilenler mülksüzleştirilirler.

Kapitalist üretim tarzının ürünü olan kapitalist mülk edinme tarzı, kapitalist özel mülkiyeti yaratır. Bu, mülk sahibinin emeğine dayanan kişisel özel mülkiyetin ilk yadsımasıdır. Ama kapitalist üretim bir doğa yasasının kaçınılmaz zorunluluğu ile kendi yadsınmasını doğurur. Bu, yadsımanın yadsınmasıdır. Bu,

Üretici için özel mülkiyetin yeniden kurulması değildir, ama ona, kapitalist dönemde edinilen elbirliği ve toprak ile üretim araçlarının ortak sahipliği temeline dayanan bireysel mülkiyeti sağlar. Birinci durumda, halk yığınlarının birkaç gaspedici tarafından mülksüzleştirilmesi söz konusuydu; ikincisinde ise, birkaç gaspedicinin, halk yığınları tarafından mülksüzleştirilmesi söz konusudur.

Tarih Bilinci Yayınları

BONAPARTİZMDEN FAŞİZME

Olağanüstü Burjuva Rejimlerin Marksist Bir Tahlili

Elif Çağlı

RADYOAKTİF KAPİTALİZM

Nükleer Santrallere Karşı Marksist Tutum

Deniz Moralı

KAPİTALİZMİN KRİZLERİ VE DEVRİMCİ DURUM

Elif Çağlı

AVRUPA BİRLİĞİ SORUNUNDA MARKSİST TUTUM

Elif Çağlı

Tarih Bilinci Yayınları

KOLONYALİZMDEN EMPERYALİZME

Elif Çağlı

BÜYÜYEN İŞÇİ SINIFI

“Elveda Proletarya” Diyenlere Yanıt

Elif Çağlı

MARKSİZMİN IŞIĞINDA

Bir Tarihsel Dönemin Sorgulanması

Elif Çağlı

AKLIN İSYANI

Marksist Felsefe ve Modern Bilim

Alan Woods ve Ted Grant

Tarih Bilinci Yayınları

LENİN'DEN SONRA ÜÇÜNCÜ ENTERNASYONAL

Lev Troçki

ÇİN ÜZERİNE

Lev Troçki

1905

Lev Troçki

